

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ο Ρόλος της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στη Τοπική Ανάπτυξη και την
Απασχόληση

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ράπτη Κωνσταντίνα – Ειρήνη

Αθήνα, 2021

Τριμελής Επιτροπή

Χρίστος Παπαθεοδώρου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Κωνσταντίνος Δημουλάς, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Χριστόφορος Σκαμνάκης, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Κωνσταντίνα Ειρήνη Ράπτη, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της παρούσας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Συντομογραφίες

Α.Μ.Κ.Ε.: Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρία

ΑμεΑ: Άτομα με Αναπηρία

ΑΕΠ: Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν

ΔΟΕ: Διεθνής Οργανισμός Εργασίας

ΔΥΕΚΟ: Δίκτυο Υποστήριξης Επιχειρήσεων Κοινωνικής Οικονομίας

Ε.Κ.Ε.: Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη

Ε.Κοιν.: Ενεργειακή Κοινότητα

Ε.Υ ΚΕΚΟ: Ειδική Υπηρεσία για την Κοινωνική Ένταξη και την Κοινωνική Οικονομία

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΚΤ: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

ΕΟΚ: Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

ΕΟΚΕ: Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή

ΕΠΕ: Εταιρεία Περιορισμένης Ευθύνης

ΕΣΠΑ: Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς

Η.Π.Α. Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

ΙΝΕ ΓΣΕΕ: Ινστιτούτο Εργασίας Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος

Κ.ΑΛ.Ο.: Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία

ΚΟ: Κοινωνική Οικονομία

Κοιν.Σ.Επ.: Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση

Κοι.Σ.Π.Ε.: Κοινωνικός Συνεταιρισμός Περιορισμένης Ευθύνης

Μ.Κ.Ο.: Μη Κυβερνητικός Οργανισμός

ΝΠΔΔ: Νομικό Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου

ΝΠΙΔ: Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου

ΟΑΕΔ: Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού

ΟΟΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

ΟΤΑ: Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης

ΠΔΕ: Πρόγραμμα Δημόσιων Επενδύσεων

ΠΕΠ: Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα

ΤΟΠΕΚΟ: Τοπικές δράσεις κοινωνικής ένταξης για ευάλωτες ομάδες

ΤΟΠΣΑ: Τοπικά Σχέδια για την Απασχόληση

CECOP (Comité Europeo De Cooperativas De Producción): Ευρωπαϊκή Επιτροπή Παραγωγικών Συνεταιρισμών

CIRIEC (Centre International de Recherches et d'Information sur l'Economie Publique): Διεθνές Κέντρο Έρευνας και Πληροφόρησης για τη Δημόσια, Κοινωνική και Συνεταιριστική Οικονομία

EMES (European Research Network for Social Enterprise): Ευρωπαϊκό Ερευνητικό Δίκτυο για Κοινωνικές Επιχειρήσεις

GECES (Commission Expert Group on the social business initiative/Groupe d'experts de la Commission sur l'entrepreneuriat social): Ομάδας Εμπειρογνομόνων για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

ILO (International Labour Organization): Διεθνής Οργάνωση Εργασίας

OECD (Organization for Economic Cooperation and Development): Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας & Ανάπτυξης

REVES (Réseau Européen des Villes et Régions de l'Economie Sociale): Ευρωπαϊκό Δίκτυο Πόλεων και Περιφερειών για την κοινωνική οικονομία

RIPESS (Intercontinental network for the promotion of social solidarity economy): Διεθνές Δίκτυο για τη προώθηση της Κ.ΑΛ.Ο

SDGs (Sustainable Development Goals): Στόχους Αειφόρου Ανάπτυξης

SIB (Social Impact Bond): Ομόλογο Κοινωνικού Αντικτύπου

WISE (Work Integration Social Enterprise): Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης

Περίληψη

Η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (Κ.ΑΛ.Ο) αναγνωρίζεται ως παράγοντας που συμβάλλει θετικά στη σταθερή και βιώσιμη τοπική οικονομική ανάπτυξη, στη δικαιότερη διανομή του κοινωνικού πλούτου, στην αντιμετώπιση νέων κοινωνικών αναγκών και κινδύνων και στην εμβάθυνση της κοινωνικής δημοκρατίας. Ως «βιώσιμη ανάπτυξη», βάσει του νόμου 4430/2016, ορίζεται η προώθηση της αειφορίας του περιβάλλοντος, η κοινωνική και οικονομική ισότητα, η ισότητα των φύλων, η προστασία και η ανάπτυξη κοινών αγαθών, με προώθηση της διαγενεακής και πολυπολιτισμικής συμφιλίωσης και έμφαση στις ιδιαιτερότητες των τοπικών κοινωνιών.

Αντικείμενο της εργασίας είναι η μελέτη, καταγραφή και αποτίμηση του ρόλου της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, ως μηχανισμός αναμόχλευσης πόρων που θα μπορούσε να συμβάλει στην τοπική ανάπτυξη και κυρίως στην αύξηση της απασχόλησης σε τοπικό επίπεδο.

Στο πλαίσιο αυτό, εξετάζεται η δυνατότητα αξιοποίησης πόρων που δύνανται να οδηγήσουν σε παραγωγικές πρωτοβουλίες και που είναι επωφελείς για την απασχόληση και την καταπολέμηση του αποκλεισμού, στο πλαίσιο μια βιώσιμης ανάπτυξης.

Στην Ελλάδα η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία είναι λιγότερο ανεπτυγμένη σε σχέση με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως στη Γαλλία, στην Ιταλία και στην Ολλανδία. Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, θα διερευνηθούν οι δυσκολίες ανάπτυξης και προώθησης της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στην χώρα μας, συνολικά αλλά και σε τοπικές κοινωνίες, και θα εξεταστεί το θεσμικό πλαίσιο και οι πολιτικές στο πεδίο αυτό.

Η ανάλυση θα βασιστεί στην επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας και την αξιοποίηση δευτερογενών δεδομένων από αντίστοιχες έρευνες στο πεδίο αυτό. Τέλος, με βάση τα ευρήματα της ανάλυσης θα διατυπωθούν προτάσεις για χάραξη νέων πολιτικών.

Λέξεις-κλειδιά: Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, κοινωνικές επιχειρήσεις, απασχόληση, τοπική ανάπτυξη

Abstract

The Social and Solidarity Economy (SSE) is considered to contribute positively to the stable and sustainable local economic development for a fair distribution of social wealth, to address new social needs and risks and to strengthen social democracy. "Sustainable development" according to law 4430/2016 is defined as the promotion of environmental sustainability, social and economic equality, gender equality, the protection and development of common goods and the promotion of intergenerational and multicultural reconciliation and at the same time the emphasis is given to the particularities of local communities.

Scope of this dissertation is the study, recording and evaluation of the role of the Social and Solidarity Economy as a mechanism for raising resources that can contribute to local development and especially to the increase of employment at the local level.

In this context, the possibility of utilizing resources is examined, which can lead to productive initiatives and they are beneficial for employment and the fight against exclusion, in the context of sustainable development.

In Greece, the Social and Solidarity Economy is less developed than in other European Union countries such as France, Italy and the Netherlands. The research will examine the difficulties of developing and promoting the Social and Solidarity Economy in our country- as a whole but also in local communities- and we will examine the institutional framework and policies in this field.

The analysis will be based on the review of the relevant literature and the utilization of secondary data from relevant research in this field. Finally, based on the findings of the analysis, proposals for policy making will be formulated.

Key words: *Social and Solidarity Economy, social enterprises, employment, local development*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	11
1.1 Εισαγωγή	11
1.2 Κοινωνικές και Οικονομικές Εξελίξεις 18 ^ο και 19 ^ο αιώνα.....	13
1.3 Κοινωνική Οικονομία: Εννοιολογική Προσέγγιση	15
1.4 Αλληλέγγυα Οικονομία	19
1.5 Συναφείς Έννοιες με τη Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία.....	21
1.5.1 Τρίτος Τομέας.....	21
1.5.2 Κοινωνία των Πολιτών	22
1.5.3 Εθελοντισμός - Φιλανθρωπία	23
1.5.4 Κοινωνικό Κεφάλαιο	24
1.6 Κοινωνική Επιχειρηματικότητα.....	25
1.7 Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (Κ.Α.Λ.Ο.)	26
1.7.1 Ορισμός και Σκοποί.....	26
1.7.2 Έννοιες και θεωρητικό υπόβαθρο	27
1.7.3 Φορείς της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Λ.Ο.) στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο.....	29
1.7.4 Τα χαρακτηριστικά των φορέων Κ.Α.Λ.Ο. σύμφωνα με το Ν.4430/2016....	33
1.7.5 Κίνητρα συμμετοχής ατόμων σε φορείς Κ.Α.Λ.Ο.	35
2. ΘΕΣΜΙΚΟ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	36
2.1 Νομική Διάσταση των Φορέων Κ.Α.Λ.Ο.....	36
2.2 Κοινοτική Νομοθεσία.....	36
2.3 Εθνική Νομοθεσία	38
3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ	41
3.1 Ευρωπαϊκή Εμπειρία.....	41
3.2 Ελληνική Εμπειρία.....	44
4. ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.....	54
4.1 Παραδοσιακές Πηγές Χρηματοδότησης Κ.Α.Λ.Ο	58
4.2 Καινοτόμοι Μηχανισμοί Χρηματοδότησης Κ.Α.Λ.Ο.	59
5. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ Κ.Α.Λ.Ο. ΣΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ.....	64
5.1 Ο Ρόλος της Κοινωνικής Οικονομίας στην αύξηση της απασχόλησης.....	64
5.2 Ο αντίκτυπος της Κ.Α.Λ.Ο. στην Απασχόληση	68
5.3 Συμβολή της Κ.Α.Λ.Ο. στην Εργασία και τη Κοινωνία.....	69

5.4	Συμβολή της Κ.ΑΛ.Ο. στη Δημιουργία Θέσεων Εργασίας	72
5.5	Συμβολή της Κ.ΑΛ.Ο. στην Οργάνωση Εργασίας και Παραγωγής.....	76
5.6	Συμβολή της Κ.ΑΛ.Ο. στη Συμμετοχική Διακυβέρνηση.....	79
6.	ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ Κ.ΑΛ.Ο. ΣΤΗ ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	80
7.	ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Κ.ΑΛ.Ο.	84
8.	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	87

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1. Κύρια χαρακτηριστικά των φορέων Κοινωνικής οικονομίας.....	19
Πίνακας 2. Κοινά Χαρακτηριστικά των Φορέων Κ.ΑΛ.Ο.....	28
Πίνακας 3. Απασχολούμενοι στην κοινωνική οικονομία σε σύγκριση με τη συνολική αμειβόμενη απασχόληση στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2014-15).....	42
Πίνακας 4. Περιφερειακή κατανομή των Φορέων του Γενικού Μητρώου Κ.ΑΛ.Ο. του ν.4430/2016 (31/5/2020).....	47
Πίνακας 5. Κατανομή των Φορέων του Μητρώου ΚΑΛΟ ανά νομική μορφή.....	47
Πίνακας 6. Κατανομή φορέων του Ειδικού Μητρώου Άλλων Φορέων Κ.ΑΛ.Ο.	48
Πίνακας 8. Αριθμός Απασχολούμενων ανά Κοιν.Σ.Επ. και Συνεταιρισμούς Εργαζομένων	48
Πίνακας 9. Αριθμός των φορέων Κ.ΑΛ.Ο., η απασχόληση και ο κύκλος εργασιών κατά νομική μορφή (έτος 2018)	51
Πίνακας 10. Ποσοστιαία κατανομή φορέων Κ.ΑΛ.Ο., απασχόλησης και κύκλου εργασιών κατά νομική μορφή (έτος 2018)	52
Πίνακας 11. Επισκόπηση όρων που σχετίζονται με τη Κ.ΑΛ.Ο.....	89

ΣΧΗΜΑΤΑ

Σχήμα 1. Αρχές Κοινωνικής Οικονομίας.	17
Σχήμα 2. Αξίες Αλληλέγγυας Οικονομίας.....	20
Σχήμα 3. Φορείς Κ.ΑΛ.Ο. (ILO 2019)	29

ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Γράφημα 1. Σύνολο κύκλου εργασιών των φορέων Κ.ΑΛ.Ο., 2014 -2018 (€).	50
Γράφημα 2. Ποσοστό κύκλου εργασιών των φορέων Κ.ΑΛ.Ο το έτος 2018 ανά περιφέρεια (€)	50

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικόνα 1: Ανάλυση φορέων κοινωνικής οικονομίας (Μητρώο Κ.ΑΛ.Ο).	53
--	----

1. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

1.1 Εισαγωγή

Η παγκόσμια οικονομία βρίσκεται σε μια διαρκή περίοδο αστάθειας, εξαιτίας τόσο της πανδημίας του κορονοϊού αλλά και της προηγούμενης παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008, με τραγικά αποτελέσματα στη φτώχεια, στην ανεργία και γενικότερα στην εργασιακή και κοινωνική επισφάλεια. Επιπλέον, οι νέες τεχνολογίες και ο αυτοματισμός συμβάλλουν σε περισσότερες ανισότητες και αποκλίσεις στην αγορά εργασίας, με αποτέλεσμα η αβεβαιότητα για τον κόσμο της εργασίας να αυξάνεται δραματικά και να πολλαπλασιάζονται οι προκλήσεις για τη χάραξη νέας οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής. Σε αυτό το πλαίσιο, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (Κ.ΑΛ.Ο.), ως μια βιώσιμη επιλογή για την αντιμετώπιση κάποιων εκ των προκλήσεων, συντελώντας θετικά σε μια σταθερή και βιώσιμη τοπική οικονομική ανάπτυξη. Οι φορείς κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, λόγω της φύσης τους, δύνανται να προσαρμόζονται με ευελιξία στις ανάγκες της τοπικής ανάπτυξης. Επιπλέον, λόγω απουσίας της δέσμευσης για μεγιστοποίηση κέρδους, μπορούν να λάβουν υπόψη τους τις αξίες και τις προσδοκίες των εμπλεκόμενων παραγόντων τοπικής ανάπτυξης, καθορίζοντας πραγματικές αναπτυξιακές στρατηγικές και διαδραματίζοντας πρωτοποριακό ρόλο στην κατανομή των πόρων και στην κοινωνική δικαιοσύνη.

Στην Ελλάδα η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία ήταν και παραμένει λιγότερο ανεπτυγμένη σε σχέση με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ωστόσο, από το 2012 και έπειτα, εμφανίζει μια ανοδική τάση με την ίδρυση νέων Κοινωνικών Επιχειρήσεων, ως εναλλακτική επιλογή έναντι των συνεπειών της οικονομικής κρίσης. Η Κ.ΑΛ.Ο. δύναται να διασφαλίσει μεγαλύτερη προστασία της εργασίας, με πιο ποιοτικές συνθήκες απασχόλησης, με ισορροπία επαγγελματικής και προσωπικής ζωής, με περισσότερη δικαιοσύνη και δημοκρατία, ώστε να αποφευχθεί ο οικονομικός και κοινωνικός αποκλεισμός (OECD, 2020).

Η ανάλυση στη παρούσα εργασία θα βασιστεί στην επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας και την αξιοποίηση δευτερογενών δεδομένων από αντίστοιχες έρευνες στο πεδίο αυτό. Η μεθοδολογία που χρησιμοποιείται βασίζεται στη βιβλιογραφική επισκόπηση θεωρητικών προσεγγίσεων, εννοιών, φορέων, και δράσεων στην Ελλάδα

και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ενώ μεγάλο μέρος των στοιχείων που παρουσιάζονται στη μελέτη αυτή προήλθαν από εκθέσεις και μελέτες που έχουν διεξαχθεί τόσο σε εθνικό, αλλά κυρίως σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η εργασία περιλαμβάνει οκτώ κεφάλαια. Μετά την εισαγωγή αυτή, το κεφάλαιο αφιερώνεται στην παράθεση ορισμένων βασικών χαρακτηριστικών που σχετίζονται με την έννοια της Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας (Κ.ΑΛ.Ο.). Το δεύτερο και το τρίτο κεφάλαιο παρέχουν μια σύντομη επισκόπηση των θεσμικών και νομικών πλαισίων, καθώς και μια αποτίμηση του μεγέθους της Κ.ΑΛ.Ο. σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Το κεφάλαιο 4 εξετάζει το ζήτημα της χρηματοδότησης, τόσο μέσω της ανάλυσης των παραδοσιακών πηγών χρηματοδότησης, όσο και από την οπτική μιας σειράς καινοτόμων χρηματοδοτικών εργαλείων για την Κ.ΑΛ.Ο.. Τα επόμενα κεφάλαια 5 και 6 αναφέρονται στη συμβολή της Κ.ΑΛ.Ο. στη δημιουργία θέσεων εργασίας και στη τοπική ανάπτυξη. Τέλος, στα Κεφάλαια 7 και 8 παρουσιάζονται ορισμένα συμπεράσματα και συστάσεις, και βάσει των ευρημάτων της ανάλυσης, θα διατυπωθούν προτάσεις για χάραξη πολιτικών.

Η εργασία επιδιώκει να παρουσιάσει την ποικιλομορφία και ανομοιογένεια της Κ.ΑΛ.Ο., όσον αφορά τους εμπλεκόμενους παράγοντες, τους τομείς δραστηριότητας και τις οργανωτικές μορφές, καθώς και τη θέση και το όραμα για την οικονομία, τα κοινωνικά ζητήματα και την τοπική ανάπτυξη. Επίσης, θα γίνει προσπάθεια να αναδειχθεί το γεγονός ότι οι φορείς Κ.ΑΛ.Ο. ανταποκρίνονται περισσότερο στις τρέχουσες παγκόσμιες προκλήσεις, κινδύνους και αβεβαιότητες συμβάλλοντας έτσι σε έναν πιο περιεκτικό κόσμο της εργασίας, που βασίζεται στην κοινωνική δικαιοσύνη, την αλληλεγγύη και τη βιωσιμότητα.

1.2 Κοινωνικές και Οικονομικές Εξελίξεις 18^ο και 19^ο αιώνα

Το σύστημα αξιών και οι αρχές λειτουργίας της κοινωνικής οικονομίας διαρθρώνεται γύρω από τρεις μεγάλες οικογένειες οργανώσεων: συνεταιρισμοί, αλληλασφαλιστικές εταιρείες και ενώσεις. Η ώθηση για την δημιουργία αυτών οφείλεται στην ανάγκη για ανταπόκριση των πιο ευάλωτων και ανυπεράσπιστων κοινωνικών ομάδων, μέσω οργανώσεων αλληλοβοήθειας, στις νέες συνθήκες διαβίωσης που δημιουργήθηκαν από την ανάπτυξη της βιομηχανικής κοινωνίας στον 18ο και 19ο αιώνα¹ (CIRIEC, 2012).

Οι φιλανθρωπικές οργανώσεις και οι οργανώσεις με παρόμοιους στόχους και τρόπο λειτουργίας, είχαν σημειώσει σημαντική ανάπτυξη σε ολόκληρο τον Μεσαίωνα. Ωστόσο, το 19ο αιώνα οι συνεταιρισμοί, οι αλληλασφαλιστικές εταιρείες και οι ενώσεις, απέκτησαν εξαιρετική ώθηση μέσω πρωτοβουλιών που ξεκίνησαν από τις εργατικές τάξεις. Τα πρώτα εγχειρήματα συνεργασίας στη Βρετανία ξεκίνησαν και αναπτύχθηκαν στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα, ως αυθόρμητη αντίδραση των βιομηχανικών εργατών στις δυσκολίες των σκληρών συνθηκών διαβίωσής τους (CIRIEC, 2012).

Στη Γερμανία, ο συνεταιρισμός αυξήθηκε στις αγροτικές και αστικές περιοχές, μαζί με τις εταιρείες αλληλοβοήθειας. Οι ιδέες του εργατικού κινήματος βιομηχανικής ένωσης, διαδόθηκαν ευρέως στη Γερμανία στα μέσα του 19ου αιώνα, αντίστοιχα και στην Ισπανία, οι συνεταιρισμοί σφυρηλάτησαν ισχυρούς δεσμούς και επεκτάθηκαν. Η πρώτη συνδικαλιστική οργάνωση στην Ισπανία, ιδρύθηκε το 1840. Στην Ιταλία, οι εταιρείες αλληλοβοήθειας ήταν πολλές στα μέσα του 19ου αιώνα, πριν από τους πρώτους συνεταιρισμούς. Μια τέτοια εταιρεία αλληλοβοήθειας, το 1853 ίδρυσε τον πρώτο συνεταιρισμό καταναλωτών στην Ιταλία, για να υπερασπιστεί την αγοραστική δύναμη των μισθών των μελών της. Ωστόσο, η Γαλλία είναι εκείνη η ευρωπαϊκή χώρα, όπου η κοινωνική οικονομία εμφανίστηκε ως μια εκδήλωση των λαϊκών συνεργατικών κινήματων (CIRIEC 2012).

¹ Η «Κοινή Συντροφιά και Αδελφότητα των Αμπελακίων» στην Ελλάδα θεωρείται ο πρώτος σύγχρονος συνεταιρισμός στον κόσμο. Ιδρύθηκε μεταξύ 1750 και 1770, ως οι μικρές συντροφίες βαμβακοκαλλιέργειας και κόκκινου νήματος σε 22 χωριά στην περιοχή των Τεμπών και ενώθηκαν το 1772 για να αποφύγουν τον περιττό ανταγωνισμό. Έγινε μια μεγάλη επιχείρηση, με 6000 μέλη, 24 εργοστάσια και 17 καταστήματα σε όλη την Ευρώπη, από την Αγία Πετρούπολη και το Λονδίνο έως τη Σμύρνη. Τα μέλη της επωφελήθηκαν από την κοινωνική ασφάλιση, τις εγκαταστάσεις υγείας, τα σχολεία και τις βιβλιοθήκες και το Ελεύθερο Πανεπιστήμιο των Αμπελακίων. Διαλύθηκε το 1812 υπό τη συνδυασμένη πίεση των βαρέων φόρων και των οικονομικών και τεχνικών εξελίξεων στον κλάδο των νημάτων (Καλιτσούνακης, 1929: 224-231, που αναφέρεται στο Νάσιουλας, 2010)

Σύμφωνα με τους Monzón και Chaves (2008), ο όρος κοινωνική οικονομία εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην οικονομική βιβλιογραφία το 1830 από τον Γάλλο φιλελεύθερο οικονομολόγο Charles Dunoyer, ο οποίος, μέσω του βιβλίου του 'Πραγματεία περί Κοινωνικής Οικονομίας', υποστήριξε μια ηθική προσέγγιση στα οικονομικά. Την περίοδο 1820-1860, μια διαφορετική σχολή σκέψης αναπτύχθηκε στη Γαλλία από «κοινωνικούς οικονομολόγους», οι οποίοι επηρεάστηκαν κυρίως από τις αναλύσεις του T.R. O Malthus και του S. de Sismondi, αναφορικά με την ύπαρξη «αποτυχιών της αγοράς», οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν σε ανισορροπίες, αλλά και στην ανάγκη οριοθέτησης των πραγματικών οικονομικών (CIRIEC, 2012).

Ωστόσο, τα κοινωνικά οικονομικά υποβλήθηκαν σε βαθύ επαναπροσανατολισμό κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, μέσω της επιρροής δύο μεγάλων οικονομολόγων, του John Stuart Mill και του Leon Walras.

Ο Mill έδωσε ιδιαίτερη προσοχή στον επιχειρηματικό συνεταιρισμό μεταξύ των εργαζομένων, ζητώντας να ενθαρρυνθεί αυτός ο τύπος εταιρείας λόγω των οικονομικών και ηθικών του πλεονεκτημάτων. Ομοίως, ο Walras θεώρησε ότι οι συνεταιρισμοί μπορούν να συμβάλλουν στην επίλυση των κοινωνικών συγκρούσεων παίζοντας έναν μεγάλο οικονομικό ρόλο, όχι καταργώντας το κεφάλαιο, αλλά αναδεικνύοντας ένα λιγότερο καπιταλιστικό κόσμο. Αποκορύφωμα της θεσμικής αναγνώρισής της Κοινωνικής Οικονομίας μπορεί να θεωρηθεί η Έκθεση του Παρισιού του 1900 (CIRIEC, 2012).

Κατά την περίοδο 1945-1975, το μοντέλο ανάπτυξης στη Δυτική Ευρώπη προσδιορίζεται κυρίως από τον παραδοσιακό ιδιωτικό καπιταλιστικό τομέα και τον δημόσιο τομέα. Η κοινωνική οικονομία ουσιαστικά εξαφανίστηκε ως δύναμη στη διαδικασία εναρμόνισης της οικονομικής ανάπτυξης με την κοινωνική ευημερία, με το κράτος να κατέχει τον κεντρικό ρόλο. Ήταν το μοντέλο του κράτους πρόνοιας, το οποίο αντιμετώπισε τις αναγνωρισμένες αποτυχίες της αγοράς και ανέπτυξε ένα πακέτο πολιτικών για την αποκατάσταση της αναδιανομής εισοδήματος, της κατανομής πόρων και των αντικυκλικών πολιτικών (CIRIEC, 2012).

Κατά τον Τσομπάνογλου (2019), μετά την λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η οικονομικοτεχνική ανάπτυξη στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική συντέλεσαν στην εμφάνιση προβλημάτων «του οικονομικοκεντρικού μοντέλου ανάπτυξης, όπως η μόλυνση του φυσικού περιβάλλοντος και η υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος, καθώς και του τοπικού πολιτισμού» και η κατ' επίφαση οικονομική μεγέθυνση ώθησε πολλές κοινότητες στο περιθώριο, τη φτώχεια και την εξαθλίωση.

Προς το τέλος του 20ού αιώνα, η κρίση του κράτους πρόνοιας και των συστημάτων μικτής οικονομίας, οδήγησαν ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες να στραφούν περισσότερο στη κοινωνική οικονομία προς επίλυση μεγάλων προβλημάτων, όπως η μαζική μακροχρόνια ανεργία και ο κοινωνικός αποκλεισμός, η διασφάλιση της ευημερίας στον αγροτικό κόσμο και στις υποβαθμισμένες αστικές περιοχές, καθώς και η βελτίωση της υγείας, της εκπαίδευσης, της ποιότητας ζωής των συνταξιούχων και η βιώσιμη ανάπτυξη. Πρόκειται για κοινωνικές ανάγκες που δεν αντιμετωπίζονται καθόλου ή επαρκώς από ιδιωτικές καπιταλιστικές οντότητες ή από το δημόσιο τομέα, και για τις οποίες δεν μπορεί να βρεθεί εύκολη λύση μέσω των αυτορρυθμιζόμενων αγορών ή της παραδοσιακής μακροοικονομικής πολιτικής (Παναγιωτόπουλος, 2020).

Ο προσδιορισμός της Κοινωνικής Οικονομίας (ΚΟ) ξεκίνησε στη Γαλλία τη δεκαετία του 1970. Η Γαλλία ήταν η πρώτη χώρα που απένειμε πολιτική και νομική αναγνώριση στη σύγχρονη έννοια της κοινωνικής οικονομίας, μέσω του διατάγματος του Δεκεμβρίου 1981. Σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Ισπανία, η «κοινωνική οικονομία» είναι ένας όρος που έχει επίσης εισέλθει στο νομικό πλαίσιο. Το 2011, η Ισπανία έγινε η πρώτη ευρωπαϊκή χώρα που ψήφισε νόμο κοινωνικής οικονομίας και την οποία ακολούθησαν η Ελλάδα και η Πορτογαλία (CIRIEC, 2012).

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, μεγάλοι διεθνείς οργανισμοί έφεραν στο επίκεντρο την κοινωνική οικονομία, μέσω της εκπόνησης ειδικών εκθέσεων για την παρακολούθηση των εξελίξεων στον τομέα, ώστε να καταστεί εργαλείο πολιτικής για την καταπολέμηση της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού αλλά και τοπικής ανάπτυξης (Παπαδόπουλος, 2004).

Το 1997, η σύνοδος κορυφής του Λουξεμβούργου αναγνώρισε το ρόλο των οργανισμών κοινωνικής οικονομίας στην τοπική ανάπτυξη και τη δημιουργία θέσεων εργασίας και ξεκίνησε την πιλοτική πρωτοβουλία «Τρίτο σύστημα και απασχόληση», με πεδίο αναφοράς την κοινωνική οικονομία (CIRIEC, 2000).

1.3 Κοινωνική Οικονομία: Εννοιολογική Προσέγγιση

Σύμφωνα με την εθνική, την ευρωπαϊκή και τη διεθνή επιστημονική βιβλιογραφία, οι βασικοί όροι που σχετίζονται ή/και αλληλεπικαλύπτουν την έννοια της «Κοινωνικής Οικονομίας», είναι μεταξύ άλλων (Westlund, 2003), οι:

- ❖ «Μη Κερδοσκοπικός Τομέας»
- ❖ «Τρίτο Σύστημα» - «Τρίτος Τομέας»

❖ «Αλληλέγγυα Οικονομία»

Ωστόσο, για κανέναν από αυτούς τους όρους δεν υπάρχει ενιαίος και καθολικά αποδεκτός εννοιολογικός προσδιορισμός. Μεταξύ αυτών, ο πιο διαδεδομένος, κυρίως στην Ευρώπη, είναι αυτός της «Κοινωνικής Οικονομίας». Στη Λατινική Αμερική, ο όρος «οικονομία αλληλεγγύης» χρησιμοποιείται πιο συχνά, οι αγγλοσαξονικές χώρες (για παράδειγμα στο Ηνωμένο Βασίλειο) το αναφέρουν ως «τρίτο τομέα», ενώ στην ηπειρωτική Ευρώπη ο κοινός όρος είναι η «κοινωνική οικονομία» (Westlund, 2003).

Κάποιες εννοιολογικές προσεγγίσεις έχουν ως εξής:

Η έκθεση του CIRIEC (2008) αναφέρει: *«Κοινωνική οικονομία είναι το σύνολο των ιδιωτικών, τυπικά οργανωμένων επιχειρήσεων, με αυτονομία στις αποφάσεις και ελεύθερη συμμετοχή των μελών, που δημιουργούνται για να καλύψουν τις ανάγκες των μελών τους μέσω της αγοράς, παράγοντας αγαθά και παρέχοντας υπηρεσίες, ασφάλιση και πιστώσεις και όπου η λήψη αποφάσεων ή οποιαδήποτε διανομή των κερδών ή των πλεονασμάτων μεταξύ των μελών δεν είναι σε άμεση συσχέτιση με το κεφάλαιο ή τις εισφορές που συνεισφέρει κάθε μέλος, έκαστο των οποίων διαθέτει μία ψήφο. Επίσης, η κοινωνική οικονομία περιλαμβάνει ιδιωτικές, τυπικά οργανωμένες οργανώσεις με αυτονομία στις αποφάσεις και ελεύθερη συμμετοχή, που παράγουν μη εμπορεύσιμες υπηρεσίες για τα νοικοκυριά και των οποίων τα πλεονάσματα, όταν υπάρχουν, δεν μπορούν να οικειοποιηθούν από τους οικονομικούς δρώντες που τα δημιουργούν, τα ελέγχουν ή τα χρηματοδοτούν»* (Monzon & Chaves, 2008).

Σύμφωνα με τους Αδάμ και Παπαθεοδώρου (2010) οι Defourny and Develtere (1999), Defourny (2001), Monzon and Chavez (2008), ορίζουν την κοινωνική οικονομία ως:

«Οικονομικές δραστηριότητες που διεξάγονται από επιχειρήσεις, κυρίως συνεταιρισμούς, ενώσεις και κοινωνίες αλληλοβοήθειας, οι οποίες εμφορούνται από τις ακόλουθες αρχές:

- *προτεραιότητα στις υπηρεσίες προς τα μέλη και την κοινότητα και όχι στο κέρδος,*
- *αυτόνομη διοίκηση,*
- *δημοκρατική διαδικασία λήψης αποφάσεων,*
- *προβάδισμα στα μέλη και στην εργασία έναντι του κεφαλαίου στη διανομή των κερδών»*

Μέχρι σήμερα, παρά τις προσπάθειες όλων των εμπλεκόμενων στην κοινωνική οικονομία, ένας καθολικά αποδεκτός ορισμός δεν είναι υπάρχει ακόμη. Η

διαφορετικές εννοιολογικές προσεγγίσεις της κοινωνικής οικονομίας ανάμεσα στις χώρες, εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες όπως η σχέση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, το θεσμικό πλαίσιο για τους φορείς της κοινωνικής οικονομίας, την οριοθέτηση του εθελοντισμού, την κοινωνική πολιτική κ.α. (Παπαδόπουλος, 2004).

Σύμφωνα με τον Φεφέ (2007), οι ιστορικοί, κοινωνικοί, πολιτικοί και οικονομικοί λόγοι που παρατίθενται παρακάτω, αποτελούν τις βασικές αιτίες ανάπτυξης του τομέα της κοινωνικής οικονομίας από τα μέσα της δεκαετίας του 1970:

- i. Η οικονομική κρίση
- ii. Το «τέλος» του φορντισμού
- iii. Η αποδόμηση του κράτους πρόνοιας
- iv. Οι μετασχηματισμοί στη λειτουργία της αγοράς
- v. Η αύξηση της μακροχρόνιας ανεργίας
- vi. Οι τεχνολογικοί μετασχηματισμοί στο χώρο της εργασίας
- vii. Η δημογραφική γήρανση και οι αλλαγές στις οικογενειακές δομές
- viii. Η μαζική μακροχρόνια ανεργία και η ανεργία ειδικών ομάδων πληθυσμού
- ix. Η υποβάθμιση των αστικών περιοχών
- x. Η παγκοσμιοποίηση

Για τους λόγους αυτούς, η κοινωνία των πολιτών άρχισε να ενεργοποιείται και να αναπτύσσει πρωτοβουλίες και οργανώσεις που αποσκοπούσαν στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας ώστε να αντιμετωπίσουν τις αυξανόμενες ανάγκες.

Η κοινωνική οικονομία βασίζεται στις κάτωθι αρχές (Borzaga & Defourny, 2001, Defourny, 2001, Μητροσύλη, 2007, Φεφές, 2007):

Σχήμα 1: Αρχές Κοινωνικής Οικονομίας

Οι παραπάνω αρχές δεν απαντώνται σε όλες τις νομικές μορφές της κοινωνικής οικονομίας. Για παράδειγμα η δημοκρατική αρχή (ένα μέλος, μία ψήφος) δεν λειτουργεί σε ορισμένους συνεταιρισμούς ή επιχειρήσεις του τομέα (Νικολόπουλος & Καπογιάννης, 2014).

Παρακάτω εμφανίζονται κάποια από τα κύρια χαρακτηριστικά των οργανώσεων κοινωνικής οικονομίας (Πίνακας 1).

Πίνακας 1: Κύρια χαρακτηριστικά των φορέων κοινωνικής οικονομίας

Συνεταιρισμοί	• Εθελοντική και ανοιχτή συμμετοχή • Ίσα δικαιώματα ψήφου - ψηφίσματα με πλειοψηφία • Τα μέλη συνεισφέρουν στο κεφάλαιο, το οποίο είναι μεταβλητό • Αυτονομία και ανεξαρτησία • Ενεργοί φορείς στον τομέα της γεωργίας, της μεταποίησης, των υπηρεσιών, του λιανικού εμπορίου και των υπηρεσιών
Αλληλασφαλιστικές Εταιρείες	• Εθελοντική και ανοιχτή συμμετοχή • Ίσα δικαιώματα ψήφου - ψηφίσματα με πλειοψηφία • Εισφορές μελών βάσει υπολογισμών ασφάλισης (όπου απαιτείται) - χωρίς εισφορές κεφαλαίου • Αυτονομία και ανεξαρτησία • Οι δραστηριότητες περιλαμβάνουν ιατρική ασφάλιση, ασφάλιση ζωής και ζημιών, συστήματα εγγύησης και στεγαστικά δάνεια
Σύλλογοι/Εθελοντικοί Οργανισμοί	• Εθελοντική και ανοιχτή συμμετοχή • Ίσα δικαιώματα ψήφου - ψηφίσματα που λαμβάνονται με πλειοψηφία • Αμοιβές μελών - χωρίς εισφορά κεφαλαίου • Αυτονομία και ανεξαρτησία • Πάροχοι υπηρεσιών, εθελοντική εργασία • Σημαντικοί πάροχοι υγειονομικής περίθαλψης και άλλες κοινωνικές υπηρεσίες για παιδιά και ηλικιωμένους
Ιδρύματα	• Διευθύνονται από διορισμένους διαχειριστές • Οικονομικοί πόροι που δημιουργούνται κυρίως από δωρεές • Οι δραστηριότητες περιλαμβάνουν τη χρηματοδότηση της έρευνας, την υποστήριξη διεθνών, εθνικών και τοπικών έργων, την παροχή επιχορηγήσεων για την ανακούφιση των αναγκών των ατόμων και τη χρηματοδότηση εθελοντικής εργασίας
Κοινωνικές επιχειρήσεις	• Δεν υπάρχει καθολικά αποδεκτός ορισμός • Έχουν ένα κοινωνικό σκοπό σε συνδυασμό με το επιχειρηματικό πνεύμα του ιδιωτικού τομέα • Επανεπένδυση των πλεονασμάτων τους για την επίτευξη ενός ευρύτερου κοινωνικού ή κοινοτικού στόχου

	• Είναι εγγεγραμμένοι ως ιδιωτικές εταιρείες, συνεταιρισμοί, ενώσεις, εθελοντικές οργανώσεις, φιλανθρωπικά ιδρύματα ή αμοιβαίες ενώσεις

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Γενική Διεύθυνση Επιχειρήσεων και Βιομηχανίας, Ενότητα Ε3 Χειροτεχνία, Μικρές Επιχειρήσεις & Συνεταιρισμοί

Η κοινωνική οικονομία, όπως διατύπωσαν οι Νικολόπουλος και Καπογιάννης (2014) «θέτει το βάρος στην οικονομική παρά στην πολιτική διάσταση σε αντίθεση με την αλληλέγγυα οικονομία», διατηρώντας παράλληλα τις αρχές της δημοκρατίας και της αλληλεγγύης. Επίσης, διατυπώνεται σύμφωνα με την Αδάμ (2012) ότι οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας δεν διακατέχονται από συγκεκριμένες πολιτικές αντιλήψεις και ιδεοληψίες.

Επισημαίνεται, ότι ενίοτε τα όρια ανάμεσα στην αγορά και το κράτος είναι δυσδιάκριτα σε συνάρτηση με την κοινωνική οικονομία, καθώς δύναται να βρίσκεται σε αλληλεπίδραση μαζί τους, αποτελώντας πρόβλημα για την αυτονομία της, κάτι το οποίο μπορεί να συμβάλει στην εργαλειοποίησή της Κοινωνικής Οικονομίας (ΚΟ) από την αγορά και το κράτος, αποπροσανατολίζοντας την από τους κοινωνικούς στόχους της (Νικολόπουλος & Καπογιάννης, 2014).

1.4 Αλληλέγγυα Οικονομία

Η έννοια της αλληλεγγύας οικονομίας είναι πολύ πιο πρόσφατη. Εμφανίστηκε για πρώτη φορά στη Νότια Αμερική και σε γαλλόφωνες χώρες (Γαλλία, Βέλγιο, Κεμπέκ στον Καναδά) και η διάδοση της έννοιας στις αγγλόφωνες χώρες πραγματοποιήθηκε γύρω στο 2005-2007. Ωστόσο, στη Νότια Αμερική και τη Γαλλία, η κοινή χρήση αυτής της έννοιας ξεκίνησε πραγματικά το 1984-1986 (Poirier, 2014).

Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε η πρώτη διεθνής συνάντηση στη Λίμα (Περού) τον Σεπτέμβριο του 1997, με 275 συμμετέχοντες από περίπου 30 χώρες, όπου ορίστηκε η Αλληλέγγυα Οικονομία σε παγκόσμιο επίπεδο. Το Νοέμβριο του 2011 στο Μόντρεαλ, η RIPESS (Intercontinental network for the promotion of social solidarity economy) την περιέγραψε με τον ακόλουθο τρόπο:

«Η οικονομία αλληλεγγύης επιδιώκει να αλλάξει ολόκληρο το κοινωνικό και οικονομικό σύστημα και θέτει ένα διαφορετικό παράδειγμα ανάπτυξης που υποστηρίζει τις αρχές της αλληλέγγυας οικονομίας. Επιδιώκει τον μετασχηματισμό του νεοφιλελεύθερου καπιταλιστικού οικονομικού συστήματος, από ένα σύστημα που δίνει προτεραιότητα στη μεγιστοποίηση του ιδιωτικού κέρδους και της τυφλής ανάπτυξης, σε ένα σύστημα που θέτει τους ανθρώπους και τον πλανήτη στον πυρήνα του. Ως

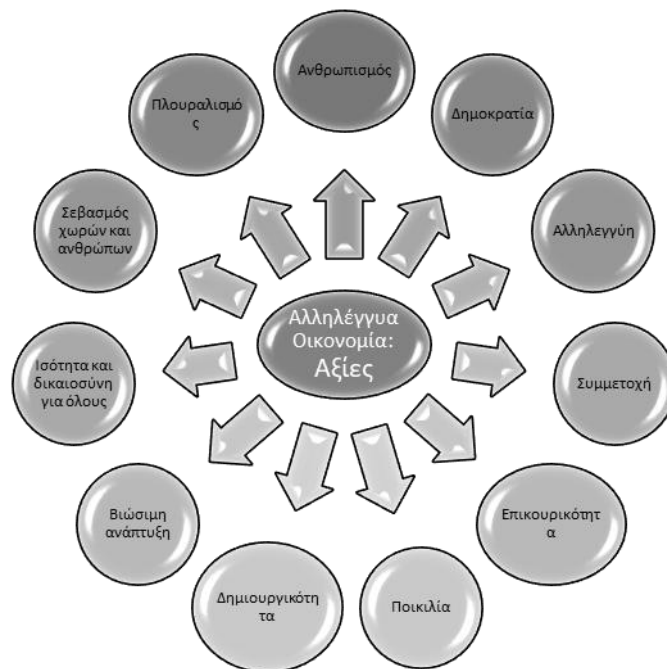
εναλλακτικό οικονομικό σύστημα, η οικονομία αλληλεγγύης περιλαμβάνει και τους τρεις τομείς: ιδιωτικός/κερδοσκοπικός, δημόσιος και τρίτος τομέας»(Poirier, 2014).

Ένας άλλος συνοπτικός ορισμός της αλληλέγγυας οικονομίας που δίνεται από τους Αδάμ και Παπαθεοδώρου (2010), σύμφωνα με τις προσεγγίσεις των Moulaert and Ailenei (2005), Laville (2003), Laville et al. (2007), διατυπώνεται ως εξής:

«Οικονομικές δραστηριότητες που στοχεύουν στον εκδημοκρατισμό της οικονομίας στη βάση της συμμετοχής των πολιτών. Διακρίνονται από μια διττή στόχευση:

- οικονομική, διότι επιχειρούν να δημιουργήσουν οικονομικές σχέσεις με βάση την αμοιβαιότητα και σε συνδυασμό με πόρους από την αγορά και την αναδιανομή του κράτους,
- πολιτική, διότι επιχειρούν να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν αυτόνομους δημόσιους χώρους, όπου συζητούνται σκοποί και μέσα».

Οι αξίες της αλληλέγγυας οικονομίας στο Χάρτη RIPESS (2015)-αναφορικά με την οικονομική ανάπτυξη που δίνει προτεραιότητα στην ευημερία των ανθρώπων και του πλανήτη, έναντι των κερδών και της τυφλής ανάπτυξης- περιλαμβάνει τις ακόλουθες (Σχήμα 2):

Σχήμα 2: Αξίες Αλληλέγγυας Οικονομίας

Η αλληλέγγυα οικονομία σύμφωνα με τους Νικολόπουλο και Καπογιάννη (2014), δεν σχετίζεται με την άτυπη οικονομία καθώς επίσης δεν αφορά μόνο τους

φτωχούς και αποκλεισμένους, ούτε αποτελεί μία επιχορηγούμενη οικονομία, ενώ δεν είναι υποχρεωτικά εμπορευματική οικονομία. Η αλληλέγγυα οικονομία επιδιώκει το γενικό συμφέρον και όχι μόνο το συμφέρον των μελών της σε σύγκριση με την κοινωνική οικονομία.

Οι κύριες ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στις δύο έννοιες είναι:

- i. Η κοινωνική οικονομία σχετίζεται με οικονομικές δραστηριότητες που διεξάγονται από επιχειρήσεις μέσω εγχρήματης συναλλαγής, ενώ η αλληλέγγυα οικονομία υιοθετεί άτυπες πρακτικές δίχως την αγοραία ή/και εγχρήματη συναλλαγή.
- ii. Η αλληλέγγυα οικονομία επιδιώκει έναν ευρύτερο κοινωνικό μετασχηματισμό με δημοκρατική κατεύθυνση σε αντίθεση με την κοινωνική οικονομία που περιορίζεται σε επίπεδο μεμονωμένης επιχείρησης (Νικολόπουλος & Καπογιάννης, 2014).

Σε αυτήν την εργασία, θα χρησιμοποιηθεί ο όρος «κοινωνική και αλληλεγγύα οικονομία», επειδή περιλαμβάνει τόσο θεσμοποιημένες/παλαιότερες προσεγγίσεις όσο και νεότερες προσεγγίσεις και επειδή φαίνεται να γίνεται όλο και πιο αποδεκτός τόσο από επαγγελματίες όσο και από ακαδημαϊκούς.

1.5 Συναφείς Έννοιες με τη Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία

1.5.1 Τρίτος Τομέας

Η ιδέα εμφανίστηκε στη δεκαετία του '70, στη Γαλλία, όταν χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Levitt το 1973 για να περιγράψει όλη την οικονομική δραστηριότητα που ήταν εκτός του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας (καπιταλιστικός τομέας) ή της δημόσιας οικονομίας (όπως μεταφορές, ηλεκτρισμός, ταχυδρομικές υπηρεσίες, νοσοκομεία και σχολεία κ.λπ.).

Το τρίτο σύστημα αναφέρεται σε ένα ευρύ φάσμα οργανισμών, που περιλαμβάνει συνεταιρισμούς, εταιρείες αλληλοβοήθειας, ιδρύματα, φιλανθρωπικά ιδρύματα, εθελοντικούς και μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς (Galliano, 2014).

Ο **Τρίτος Τομέας** κατά τον Galliano (2014) χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη πέντε κοινών χαρακτηριστικών που τον ορίζουν:

- i. Έχει συσταθεί επίσημα και έχει μια «θεσμική υπόσταση».
- ii. Είναι οργανικά ξεχωριστός από την κυβέρνηση και έχει τη νομική μορφή ενός ιδιωτικού ιδρύματος.

- iii. Δεν υπάρχει διανομή κερδών. Τα κέρδη μπορούν να πραγματοποιηθούν αλλά δεν διανέμονται στους «ιδιοκτήτες» ή το διοικητικό συμβούλιο.
- iv. Είναι αυτοδιοικούμενος.
- v. Περιλαμβάνει έναν βαθμό εθελοντικής συμμετοχής στη συμπεριφορά ή τη διαχείρισή του.

Επομένως, ο **Τρίτος Τομέας** έχει γίνει το σημείο συνάντησης για διάφορες έννοιες, κυρίως αυτές που αφορούν τον «μη κερδοσκοπικό τομέα» και την «κοινωνική οικονομία». Σύμφωνα με μελέτη του ΙΝΕ ΓΣΕΕ για την Κοινωνική Οικονομία και τον Κοινωνικό αποκλεισμό (Αδάμ και Παπαθεοδώρου, 2010), ο όρος «τρίτος τομέας» ή «τρίτο σύστημα» έχει ευρεία αποδοχή από υποστηρικτές των περισσότερων θεωρητικών προσεγγίσεων, και εμφανίζεται εκτενώς σε κείμενα πολιτικής της Ε.Ε., καθώς παραπέμπει και στον «τρίτο δρόμο» του Γκίντενς (1998).

Τέλος, οι Νικολόπουλος και Καπογιάννης (2014) σημειώνουν ότι κατά τον Lipietz ο «τρίτος τομέας βρίσκεται στη διασταύρωση της αλληλέγγυας και κοινωνικής οικονομίας, χωρίς να ταυτίζεται ούτε με την μία ούτε με την άλλη».

1.5.2 Κοινωνία των Πολιτών

Ο όρος «**η κοινωνία των πολιτών**» είναι πολύσημος και αμφισβητούμενος επιστημονικά όρος και υπήρξε αντικείμενο συζήτησης μεταξύ πολλών μελετητών, συγγραφέων και ερευνητών. Τα συμφέροντα στην έννοια της κοινωνίας των πολιτών αντικατοπτρίζουν τη σημασία που αποδίδουν σε αυτήν οι κοινωνικοί επιστήμονες που κατανοούν την ανάγκη να έχει το κράτος ανθρώπους με «συνείδηση» (Νικολόπουλος & Καπογιάννης, 2014).

Σε παγκόσμιο επίπεδο, η έννοια της κοινωνίας των πολιτών έχει εξελιχθεί και περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα οργανικών ομάδων διαφορετικών μορφών, μεγεθών και λειτουργιών. Υπήρξαν σημαντικές αλλαγές με την πάροδο του χρόνου στο τοπίο της κοινωνίας των πολιτών. Σε διαφορετικές περιόδους, οι οργανώσεις που βασίστηκαν στην κοινότητα, τα εργατικά σωματεία, τις επαγγελματικές ενώσεις και τις μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ) υπήρξαν οι πιο εξέχουσες (Van Dyck, 2017).

Ο πιο συχνά χρησιμοποιούμενος ορισμός δημιουργήθηκε από το CIVICUS², το οποίο αντιλαμβάνεται την κοινωνία των πολιτών ως το πλαίσιο εκτός της οικογένειας, του κράτους και της αγοράς, που δημιουργείται από ατομικές και συλλογικές δράσεις,

² Η CIVICUS είναι διεθνής μη κερδοσκοπικός οργανισμός, ο οποίος χαρακτηρίζεται ως παγκόσμια συμμαχία της κοινωνίας των πολιτών που αγωνίζεται για την ενίσχυση της δράσης των πολιτών και της κοινωνίας των πολιτών σε όλο τον κόσμο. Ιδρύθηκε το 1993 και έχει μέλη σε περισσότερες από 175 χώρες, με έδρα το Γιοχάνεσμπουργκ.

οργανισμούς και ιδρύματα για την προώθηση κοινών συμφερόντων (CIVICUS, 2012). Ωστόσο, ένας προτεινόμενος ορισμός που αποτυπώνει την τρέχουσα μορφή του σύμφωνα με τον Van Dyck (2017) είναι: *«ένα οικοσύστημα οργανωμένων και οργανικών κοινωνικών και πολιτιστικών σχέσεων που υπάρχουν στο χώρο μεταξύ του κράτους, της επιχείρησης και της οικογένειας, που βασίζεται σε γνώσεις, αξίες, παραδόσεις και αρχές για την προώθηση της συνεργασίας και την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων από και μεταξύ των πολιτών και άλλων ενδιαφερομένων».*

Σύμφωνα με τους Νικολόπουλο και Καπογιάννη (2014), έχουμε διάφορες «κοινωνίες των πολιτών» με πιο συνήθη αυτή που βρίσκεται ανάμεσα στο κράτος και την αγορά και λειτουργεί «σ' έναν αυτοκυβερνώμενο κοινωνικό χώρο» και επικαλείται έννοιες όπως τον «αυτοκαθορισμό» και την «αυτονομία» και χαρακτηρίζεται από αξίες όπως η αμοιβαιότητα, η αλληλεγγύη και η άμεση δημοκρατία. Στην ουσία, είναι η έκφραση της έμπρακτης συμμετοχής του πολίτη στη διαμόρφωση του πεπρωμένου του, το οποίο δεν περιορίζεται στο δικαίωμα της ψήφου. Ως εκ τούτου, συγχέεται αρκετά με τον τρίτο τομέα, στον οποίο εμπεριέχονται ο μη κερδοσκοπικός τομέας και η κοινωνική και αλληλεγγύα οικονομία (Νικολόπουλος & Καπογιάννης, 2014).

1.5.3 Εθελοντισμός - Φιλανθρωπία

Ο όρος «εθελοντής» ή «εθελοντισμός» δεν είναι ευρέως κατανοητός σε όλα τα μέρη του κόσμου. Σε ορισμένες κοινωνίες η «βοήθεια» είναι μια προσδοκία του πολιτισμού, ώστε ο εθελοντισμός να μην αναγνωρίζεται εύκολα ως ξεχωριστή μορφή δραστηριότητας. Το ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ το έτος 2001, ορίζει τον εθελοντισμό ως: *«ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, συμπεριλαμβανομένων των παραδοσιακών μορφών αμοιβαίας βοήθειας και αυτοβοήθειας, της επίσημης παροχής υπηρεσιών και άλλων μορφών συμμετοχής των πολιτών, που αναλαμβάνονται με ελεύθερη βούληση, για το γενικό δημόσιο αγαθό και όπου η χρηματική ανταμοιβή δεν είναι ο κύριος παράγοντας παρακίνησης»* (ILO, 2011).

Ο εθελοντισμός εκδηλώνεται ως ελεύθερη και μη αμοιβόμενη ατομική ή συλλογική δραστηριότητα προσώπων υπέρ του κοινωνικού συνόλου ή της ομάδας. Ο εθελοντικός τομέας αναφέρεται στις υπηρεσίες που προσφέρονται από τη κοινωνία των πολιτών και άλλοτε ταυτίζεται με τον τρίτο τομέα, ενώ άλλες φορές διακρίνεται από αυτόν. Σχετίζεται με την ευρεία έννοια της φιλανθρωπίας και διακατέχεται από τις αρχές του αλτρουισμού και της αλληλεγγύης (Νικολόπουλος, Καπογιάννης, 2014).

Μια άλλη διάσταση του εθελοντισμού και συγκεκριμένα η χαριστική του διάσταση είναι **η φιλανθρωπία**. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία δεν σχετίζεται με την έννοια της φιλανθρωπίας, η οποία όχι μόνο αναπαράγει και διαιωνίζει το χάσμα μεταξύ εχόντων και μη. Επίσης, κατά τον Κοροβέση (2012) η φιλανθρωπία έχει θεολογική καταγωγή και θεωρεί τη φτώχεια ως φυσιολογικό φαινόμενο και όχι κοινωνικό. Η δράση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, που αποσκοπεί στη θέσμιση εναλλακτικών κοινωνικών σχέσεων, διαφοροποιείται από τον εθελοντισμό και τη φιλανθρωπία (Νικολόπουλος & Καπογιάννης, 2014).

1.5.4 Κοινωνικό Κεφάλαιο

Οι Putnam, Coleman και Bourdieu αποτελούν τους πιο σημαντικούς θεωρητικούς στην εννοιολογική προσέγγιση του κοινωνικού κεφαλαίου με δημοφιλέστερο ορισμό του Bourdieu. Το κεφάλαιο, σύμφωνα με τον Bourdieu, διακρίνεται σε τρεις μορφές κεφαλαίου: οικονομικό, πολιτισμικό και κοινωνικό, που ορίζεται ως μια μορφή ομαδικών πόρων που συγκεντρώνουν τα άτομα με τη συμμετοχή τους στα κοινωνικά δίκτυα. Το **κοινωνικό κεφάλαιο** χρησιμοποιείται για την ενσωμάτωση ανθρώπινου και πολιτιστικού κεφαλαίου, το οποίο δύναται να συμβάλει στη βελτίωση της κοινωνικής θέσης ενός ατόμου σε μια κοινωνία. Ωστόσο, η παραπάνω διαδικασία δεν είναι κατοχυρωμένη, καθώς οι ισχυρές κοινωνικές ομάδες διαθέτουν μεγάλη εξουσία και μπορούν να επηρεάσουν τα δίκτυα, συμπεριλαμβάνοντας ή αποκλείοντας άτομα με περαιτέρω αναπαραγωγή κοινωνικών ανισοτήτων (Vidali και Bitsiori, 2018). Συνεπώς, το κοινωνικό κεφάλαιο συσσωρεύεται και συμμετέχει στην αναπαραγωγή της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και των κοινωνικών ανισοτήτων.

Ο Coleman ανέφερε ότι, το κοινωνικό κεφάλαιο δεν είναι συλλογικό αλλά κυρίως ατομικό χαρακτηριστικό, που χρησιμοποιείται από τα άτομα προς όφελός τους και όχι απαραίτητα προς όφελος του συνόλου, τονίζοντας τη σημασία της ελεύθερης βούλησης και της ορθολογικής δράσης των ατόμων που στοχεύουν στη μεγιστοποίηση των ατομικών τους ευκαιριών, ανεξάρτητα των οικονομικών συνθηκών και της πρόσβασης σ' αυτά (σε αντίθεση με τον Bourdieu).

Τέλος, ο Putnam προσδιόρισε το κοινωνικό κεφάλαιο ως «*τα χαρακτηριστικά κοινωνικής οργάνωσης όπως τα δίκτυα, τους κανόνες και την κοινωνική εμπιστοσύνη που διευκολύνουν το συντονισμό και τη συνεργασία για αμοιβαίο όφελος*»,

αναδεικνύοντας τη μετρήσιμη και ποσοτική διάσταση του κοινωνικού κεφαλαίου (Vidali & Bitsiori, 2018)

Η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία, σύμφωνα με τον Τσομπάνογλου (2016), έχει στη ρίζα της το κοινωνικό κεφάλαιο υπό την έννοια ότι η ύπαρξη της προϋποθέτει την αξιοποίηση του κοινωνικού κεφαλαίου, το οποίο δημιουργεί θεσμούς και ενώσεις του τρίτου οικονομικού τομέα. Οι θεσμοί και οι ενώσεις ενδυναμώνουν το κοινωνικό κεφάλαιο σε μία τοπική οικονομία και κοινωνία. Επίσης, οι σχέσεις των μελών θα πρέπει να διέπονται από τις αρχές της ειλικρίνειας, του δικαίου και της αντικειμενικής πληροφόρησης, με αποτέλεσμα να επιτυγχάνεται η οικονομική ισότητα μεταξύ ανεξάρτητων ατόμων αλλά και ομάδων του πληθυσμού.

Τα τελευταία χρόνια, το κοινωνικό κεφάλαιο σε τοπικό επίπεδο υστερεί λόγω της ερήμωσης των χωριών σε συνδυασμό με τη μετανάστευση των προηγούμενων δεκαετιών, ενώ οι παγιωμένες ιεραρχικές σχέσεις, με την εξουσία να ασκείται κάθετα, εμποδίζουν τη καινοτομία, την ανταλλαγή ιδεών και τις αλλαγές στο κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον, οδηγώντας σε δυσχερή ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου (Τσομπάνογλου, 2016).

1.6 Κοινωνική Επιχειρηματικότητα

Σε επίπεδο ορισμού η κοινωνική επιχειρηματικότητα μπορεί να προσδιοριστεί ως επιχειρηματικότητα στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (COM/2011/0682) ορίζει τις κοινωνικές επιχειρήσεις: *«μια κοινωνική επιχείρηση, φορέας της κοινωνικής οικονομίας, είναι μια επιχείρηση της οποίας πρωταρχικός στόχος είναι η ύπαρξη θετικού κοινωνικού αντικτύπου, παρά η δημιουργία κερδών για τους ιδιοκτήτες ή τους μετόχους της. Δραστηριοποιείται στην αγορά παρέχοντας αγαθά και υπηρεσίες με επιχειρηματικό και καινοτόμο τρόπο, και χρησιμοποιεί τα κέρδη κυρίως για κοινωνικούς σκοπούς. Υπόκειται σε υπεύθυνη και διαφανή διαχείριση, ιδίως συνδέοντας τους εργαζομένους της, τους πελάτες της και τους παράγοντες που εμπλέκονται στις οικονομικές δραστηριότητές της»* (CIRIEC, 2017).

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις, όπως και ο τρίτος τομέας, συχνά αναπτύσσονται στο κενό μεταξύ δημόσιου και παραδοσιακού ιδιωτικού τομέα. Οι Νικολόπουλος και Καπογιάννης (2014), διατύπωσαν ότι η κοινωνική επιχείρηση δεν ταυτίζεται με τον τομέα της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, αλλά ενίοτε εντάσσεται στις μη κερδοσκοπικές ενώσεις και τα σωματεία και άλλοτε στους συνεταιρισμούς.

Οι μελετητές Defourny και Nyssens (2014) υιοθέτησαν τις θέσεις του EMES (2012) για τα κριτήρια ορισμού μιας επιχείρησης ως κοινωνική και οι οποίες παρουσιάζονται ακολούθως:

- i. Σαφή στόχο προς όφελος της κοινότητας
- ii. Προέρχεται από μια πρωτοβουλία ομάδας πολιτών
- iii. Υψηλό βαθμό αυτονομίας
- iv. Λήψη αποφάσεων που δεν βασίζεται στην ιδιοκτησία κεφαλαίου
- v. Συμμετοχική φύση
- vi. Περιορισμένη κατανομή κερδών
- vii. Μια συνεχής δραστηριότητα που παράγει και πωλεί αγαθά ή / και υπηρεσίες
- viii. Σημαντικό επίπεδο οικονομικού κινδύνου
- ix. Ελάχιστο ποσό αμειβόμενης εργασίας

Η ΕΕ διακρίνει δύο κύρια πεδία δραστηριότητας των κοινωνικών επιχειρήσεων:

1. επιχειρήσεις που παρέχουν κοινωνικές υπηρεσίες ή/και αγαθά σε ένα ευάλωτο κοινό και
2. επιχειρήσεις που επιδιώκουν την ένταξη στην απασχόληση ατόμων με δυσκολίες (απασχολησιμότητα), των οποίων όμως η δραστηριότητα ενδέχεται να βρίσκεται εκτός του πεδίου της παροχής κοινωνικών αγαθών ή υπηρεσιών (CIRIEC, 2017).

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις γενικότερα εκπληρώνουν μια κοινωνική αποστολή και ανταποκρίνονται σε κοινωνικά προβλήματα και ανάγκες, όπως η στέγαση, η επαγγελματική ενσωμάτωση, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, το περιβάλλον (δημιουργώντας παράλληλα απασχόληση), εκεί που δεν καλύπτονται από την αγορά και το κράτος, καθώς θεωρούνται ασυμφορές και μη αποδοτικές οικονομικά δραστηριότητες. (Νικολόπουλος, Καπογιάννης, 2014).

1.7 Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (Κ.Α.Λ.Ο.)

1.7.1 Ορισμός και Σκοποί

Δεδομένου ότι η ορολογία και ο ορισμός της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας αποτελούν συχνά αντικείμενο συζήτησης, αυτή η εργασία δεν μπορεί να παραβλέψει την ανάγκη σαφήνειας σχετικά με τους όρους που χρησιμοποιούνται. Η διάσκεψη του ΔΟΕ (Διεθνής Οργανισμός Εργασίας) για την Κοινωνική Οικονομία

που πραγματοποιήθηκε το 2009, καθόρισε την Κοινωνική και Αλληλεγγύη Οικονομία (Κ.ΑΛ.Ο.) ως «το πλαίσιο που ορίζει επιχειρήσεις και οργανισμούς, ιδίως συνεταιρισμούς, αλληλασφαλιστικές εταιρείες, ενώσεις, ιδρύματα και κοινωνικές επιχειρήσεις, που έχουν το ειδικό χαρακτηριστικό της παραγωγής αγαθών, υπηρεσιών και γνώσης, επιδιώκοντας ταυτόχρονα οικονομικούς και κοινωνικούς στόχους και ενισχύοντας την αλληλεγγύη».

Η Κοινωνική και Αλληλεγγύη Οικονομία δεν είναι ο μόνος όρος που χρησιμοποιείται για να συμπεριλάβει τέτοιου είδους πραγματικότητες. Το πραγματικό νόημα αυτών των όρων μπορεί να κατανοηθεί πλήρως μόνο όταν γίνει κατανοητό το θεσμικό πλαίσιο και οι εποχές από τις οποίες προέκυψαν. Στον Πίνακα 11 του Παραρτήματος Ι συγκεντρώνονται όλα τα χαρακτηριστικά και οι προελεύσεις των διαφορετικών ορισμών. Αυτή η επισκόπηση δείχνει ότι κάθε μία από αυτές τις έννοιες έχει ξεχωριστή γεωγραφική ιστορική προέλευση και θεωρητικό υπόβαθρο.

Παραδόξως, πολλοί από τους ακαδημαϊκούς ορισμούς της κοινωνικής οικονομίας σχεδόν δεν μιλούν για τις ανάγκες που αντιμετωπίζουν. Ωστόσο, στη πράξη αυτές οι συχνά μη ικανοποιημένες ανάγκες είναι εκεί όπου βασίζεται η λογική της κοινωνικής οικονομίας (Moulaert & Ailenei, 2005).

Οι Moulaert και Ailenei (2005) δείχνουν ότι οι οργανώσεις της κοινωνικής οικονομίας (ειδικά οι συνεταιρισμοί των εργαζομένων) είναι αποτελεσματικά μέσα για την οικονομική σταθεροποίηση, παράγουν πιο σταθερούς χώρους εργασίας από τις παραδοσιακές επιχειρήσεις - σε σχέση με την κατανομή πόρων και την κατανομή του εισοδήματος - και δημιουργούν μια κουλτούρα ευθύνης και συμμετοχής.

1.7.2 Έννοιες και θεωρητικό υπόβαθρο

Δύο προσεγγίσεις χρησιμοποιούνται συνήθως για την κατανόηση της έννοιας Κ.ΑΛ.Ο.: η θεσμική/νομική προσέγγιση και η κανονιστική ή ηθικολογική προσέγγιση (Develtere και Defourny, 1999), οι οποίες έχουν συνδυαστεί παρακάτω, με σκοπό την εστίαση στο τμήμα των οργανισμών Κ.ΑΛ.Ο. που συμβάλλουν κυρίως στο μέλλον της εργασίας.

Από τη βιβλιογραφία για τη Κ.ΑΛ.Ο., έξι χαρακτηριστικά χρησιμοποιούνται συνήθως για τον ορισμό ενός οργανισμού Κ.ΑΛ.Ο. από τις βασικές αρχές του. Αυτές οι αρχές φαίνονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 2. Κοινά Χαρακτηριστικά των Φορέων Κ.ΑΛ.Ο.

Κοινά Χαρακτηριστικά	Σχόλια
Οικονομική και κοινωνική λειτουργία	Συνδυασμένοι κοινωνικοί και οικονομικοί στόχοι Μη επιδίωξη μεγιστοποίησης του κέρδους, αλλά ορισμένοι φορείς Κ.ΑΛ.Ο. μπορεί να είναι κερδοσκοπικοί ή πλεονασματικοί (π.χ. συνεταιρισμοί) Αυστηροί κανόνες για τη χρήση του πλεονάσματος /ανακατανομή των πλεονασμάτων
Συλλογική διάσταση	Με βάση τη βούληση των ανθρώπων /ομάδων ενώνονται δυνάμεις για να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες ή τις ανάγκες των άλλων Η συλλογική διάσταση εξαρτάται από τον τύπο του οργανισμού Η συλλογική διάσταση έρχεται σε αντίθεση με την ισχυρή ηγεσία
Αλληλεγγύη	Μέθοδοι λειτουργίας που βασίζονται στην αλληλεγγύη (αλτρουισμός, αμοιβαιότητα, αυτοβοήθεια ή αμοιβαιότητα)
Αυτονομία	Αυτονομία του οργανισμού στη διαδικασία διαχείρισης και λήψης αποφάσεων
Εθελοντική Εμπλοκή	Χωρίς υποχρεωτική συνεργασία, τρόποι εισόδου /εξόδου
Συμμετοχή	Τα μέλη /χρήστες /δικαιούχοι έχουν την ευκαιρία να γίνουν ιδιοκτήτες του οργανισμού ή /και να συμμετέχουν ενεργά στη διαδικασία λήψης αποφάσεων Η συμμετοχή μπορεί να λάβει διάφορες μορφές (από ένα άτομο, μία ψήφο έως πιο ευέλικτους τρόπους) αλλά πρέπει να καθοριστούν και να γίνουν σαφή σε συστηματική και ρητή βάση Η συμμετοχή θα πρέπει ιδανικά να δίνει τη δυνατότητα ελέγχου και /ή επιβολής κυρώσεων

Πηγή: ILO/ ITC, 2011

Ο συνδυασμός θεσμικών/νομικών και κανονιστικών προσεγγίσεων είναι ιδιαίτερα σχετικός, καθώς δεν λειτουργούν όλοι οι οργανισμοί που είναι εγγεγραμμένοι ως συνεταιρισμοί, κοινωνικές επιχειρήσεις ή αλληλασφαλιστικές εταιρείες σύμφωνα με τις αρχές που οφείλουν. Ένας λόγος για τον συνδυασμό των δύο προσεγγίσεων είναι ότι η έννοια της Κ.ΑΛ.Ο. εξελίσσεται συνεχώς τόσο από θεσμική όσο και από κανονιστική έννοια. Λόγω του ανύπαρκτου ή κατακερματισμένου νομικού καθεστώτος, η ιδέα είναι εξίσου στα χέρια των οραματιστών θεωρητικών και ασκούμενων, που βλέπουν την Κ.ΑΛ.Ο. ως δομικό στοιχείο για μια νέα («μεταβατική» ή χωρίς αποκλεισμούς) οικονομική τάξη (Defourny & Develterre, 1999).

1.7.3 Φορείς της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.ΑΛ.Ο.) στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο.

Οι φορείς Κ.ΑΛ.Ο. σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό Εργασίας ανάλογα με τον ειδικότερο σκοπό που επιτελούν διακρίνονται σε έξι (6) κατηγορίες (ILO, 2019):

Σχήμα 3: Φορείς Κ.ΑΛ.Ο. (ILO, 2019)

Σύμφωνα με τη προσέγγιση στην οποία έχει προβεί η ΕΕΤΑΑ (2021) στον ελλαδικό χώρο δύναται να αναλυθούν ως εξής:

1. Συνεταιρισμοί:

Αποτελούν τον κύριο κορμό των επιχειρήσεων της ΚΟ και συμβάλλουν στη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη και στην απασχόληση, το οποίο επιβεβαιώθηκε κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας κρίσης (ΕΕΤΑΑ, 2021). Σύμφωνα με τη Διεθνή Συνεταιριστική Συμμαχία (ICA)³:

- Τουλάχιστον 12% περίπου της ανθρωπότητας είναι μέλος σε έναν από τους 3 εκ. συνεταιρισμούς
- 300 συνεταιρισμοί και εταιρείες αλληλασφάλισης αναφέρουν συνολικό κύκλο εργασιών 2,1 τρισεκατομμυρίων δολαρίων ΗΠΑ
- Απασχολεί το 10% του παγκόσμιου απασχολούμενου πληθυσμού (280 εκατομμύρια άτομα)

³ <https://www.ica.coop/en/cooperatives/facts-and-figures>

Στην Ελλάδα, οι συνεταιρισμοί ήταν αρκετά ανεπτυγμένοι, αλλά τα τελευταία χρόνια μειώνεται ο αριθμός τους λόγω της πολυνομίας και των πολύ συχνών αλλαγών που προκύπτουν από τα διάφορα Υπουργεία, κάποιες από τις βασικές μορφές συνεταιρισμών ακολουθούν παρακάτω:

- **Αγροτικοί Συνεταιρισμοί (Ν. 4384/2016):** Είναι νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου και έχουν εμπορική ιδιότητα. Μεταξύ άλλων ανήκουν και οι αλιευτικοί, κτηνοτροφικοί, πτηνοτροφικοί, μελισσοκομικοί, σηροτροφικοί, αγροτουριστικοί, αγροτοβιοτεχνικοί, οικοτεχνικοί και γυναικείοι.
- **Αστικοί Συνεταιρισμοί (Ν. 1667/1986):** Είναι η εκούσια ένωση προσώπων με οικονομικό σκοπό, η οποία αποβλέπει στην ανάπτυξη των μελών του και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους γενικά μέσα σε μια κοινή επιχείρηση. Οι αστικοί συνεταιρισμοί είναι ιδίως παραγωγικοί, καταναλωτικοί, προμηθευτικοί, πιστωτικοί, μεταφορικοί και τουριστικοί κ.ά.
- **Ενεργειακές Κοινότητες (Ν. 4513/2018):** Αποτελούν αστικούς συνεταιρισμούς αποκλειστικού σκοπού, οι οποίοι μέσα στα πλαίσια της κοινωνικής και αλληλεγγύης οικονομίας επιδιώκουν τη καινοτομία στον ενεργειακό τομέα, την αντιμετώπιση της ενεργειακής ένδειας, τη προαγωγή της ενεργειακής αειφορίας, την ενίσχυση της ενεργειακής αυτάρκειας και ασφάλειας, τη παραγωγή, αποθήκευση, ιδιοκατανάλωση, διανομή και προμήθεια ενέργειας σε περιφερειακό επίπεδο.
- **Δασικοί Συνεταιρισμοί (Ν. 4423/2016):** Είναι νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου που έχουν εμπορική ιδιότητα και δραστηριοποιούνται σε δασικές εργασίες και στη διακίνηση, εμπορία, επεξεργασία και μεταποίηση δασικών προϊόντων σε δημόσια δάση, καθώς και σε μη δημόσια (κοινοτικά, μοναστηριακά κλπ.).
- **Σχολικοί Συνεταιρισμοί (Ν. 1566/1985, άρθρο 46):** Είναι νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, σκοπός των οποίων είναι η διαπαιδαγώγηση των μαθητών σχετικά με τις αρχές της αλληλοβοήθειας, της συνεργασίας, της κοινωνικής ευθύνης, της συλλογικότητας κ.α.

2. Αλληλασφαλιστικά Ταμεία

Είναι εθελοντικές ομάδες φυσικών ή νομικών προσώπων σκοπός των οποίων είναι να ικανοποιούν τις ανάγκες των μελών τους και όχι να επιτυγχάνουν απόδοση των επενδύσεων αλλά να χρησιμοποιούν το πλεόνασμα των δραστηριοτήτων τους προς όφελος των μελών τους. Τα αλληλασφαλιστικά ταμεία και οι συνεταιρισμοί αμοιβαίων εγγυήσεων έχουν αναπτυχθεί σε χώρες όπως η Γαλλία και ο Καναδάς που

διακρίνονται για τις οικονομικές επιδόσεις τους, την καινοτομία και τη διαφοροποίηση του παραγωγικού τους συστήματος.

3. Κοινωνικές Επιχειρήσεις

Υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί ορισμοί και ερμηνείες των κοινωνικών επιχειρήσεων. Γενικά, είναι οι διωτικοί, αυτόνομοι και επιχειρηματικοί οργανισμοί που παρέχουν αγαθά και υπηρεσίες με πρωταρχικό σκοπό την επίτευξη κοινωνικού αντικτύπου, παρά κερδών. Κατέχονται ή διοικούνται από ομάδα πολιτών όπου τίθεται περιορισμός ως προς το υλικό συμφέρον τους και τη διανομή κερδών.

4. Ιδρύματα

Τα ιδρύματα, συνήθως, είναι κληροδοτήματα που χρηματοδοτούνται από περιουσιακά στοιχεία που τους διαβιβάστηκαν από κάποιο φυσικό ή νομικό πρόσωπο (ευεργέτης). Παράδειγμα αποτελεί το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, το Ίδρυμα Ωνάση κ.α.

5. Ενώσεις Πολιτών (Σύλλογοι, Σωματεία κ.α.)

Συνιστά ένωση πολλών φυσικών είτε νομικών προσώπων (τουλάχιστον 20, άρθρο 78 ΑΚ) που επιδιώκουν σκοπό κοινωφελή σε τομείς της κοινωνικής και οικονομικής δραστηριότητας. Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται:

- Σύλλογοι διαφόρων σκοπών: Πολιτιστικοί, αθλητικοί, φιλανθρωπικοί, περιβαλλοντικοί, επαγγελματικοί κλπ.
- Σωματεία: Πρόκειται για συλλογικότητες συνδικαλιστικού ή επαγγελματικού χαρακτήρα, χωρίς να αποκλείονται και άλλοι σκοποί, παρόμοιοι με αυτούς των συλλόγων.
- Αστικές μη κερδοσκοπικές εταιρίες (ΑΜΚΕ): Ευέλικτες ενώσεις πολιτών, όπου ο σκοπός είναι κυρίως οικονομικός αλλά όχι εμπορικός. Βασικό χαρακτηριστικό είναι η μη διανομή κερδών κατά το τέλος της χρήσης στα μέλη ή εταίρους, τα οποία πρέπει να επανεπενδύονται στην εταιρεία με σκοπό την προαγωγή των στόχων που περιγράφονται στο καταστατικό. Η εγγραφή νέων μελών σε ΑΜΚΕ δεν είναι απλή, έχει ορισμένες προϋποθέσεις και απαιτεί συγκεκριμένες διαδικασίες.

6. Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ)

Οι ΜΚΟ χρησιμοποιούν ως νομική μορφή μια από τις παραπάνω. Το ισχύον νομικό πλαίσιο δεν προβλέπει ειδικές διατάξεις σχετικά με την ίδρυση και λειτουργία ΜΚΟ. Η συντριπτική πλειονότητα των ΜΚΟ στην Ελλάδα έχει τη νομική μορφή του σωματείου. Χαρακτηρίζονται ως ΜΚΟ, συνήθως, αλλά όχι

απαραίτητα, με την εγγραφή τους σε μητρώα και ανάλογα με τη δράση τους (ΕΕΤΑΑ, 2021).

Φορείς Κ.ΑΛ.Ο. σύμφωνα με τον Ν. 4430/2016

Στην Ελλάδα, σύμφωνα με το Νόμο (Ν. 4430/2016), «Φορείς Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας», Κ.ΑΛ.Ο. είναι:

1. Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ.).

Οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις διακρίνονται:

- α) σε Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης, οι οποίες στοχεύουν στην ένταξη ειδικών ομάδων (θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας, θυμάτων παράνομης διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων, μεταναστών, προσφύγων, αρχηγών μονογονεϊκών οικογενειών, ατόμων με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, μακροχρόνια ανέργων, αστέγων κ.ά.) και στην ένταξη ευάλωτων κοινωνικά ομάδων (ατόμων με προβλήματα εξάρτησης από ουσίες, ανηλίκων με παραβατική συμπεριφορά, φυλακισμένων/αποφυλακισμένων, ατόμων με αναπηρία οποιασδήποτε μορφής, σωματικής, ψυχικής, νοητικής, αισθητηριακής) και
- β) σε Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής ωφέλειας, οι οποίες στοχεύουν στην ανάπτυξη «βιώσιμης ανάπτυξης» ή/και παρέχουν «κοινωνικές υπηρεσίες γενικού ενδιαφέροντος».

2. Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.), οι οποίοι θεωρούνται αυτοδικαίως Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης. Στην περίπτωση των Κοι.Σ.Π.Ε, ο Ν. 2716/1999 «Ανάπτυξη και Εκσυγχρονισμός των Υπηρεσιών Ψυχικής Υγείας και άλλες διατάξεις», στο άρθρο 12, όρισε ότι είναι νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, με περιορισμένη ευθύνη των μελών τους, έχουν εμπορική ιδιότητα και αποτελούν Μονάδες Ψυχικής Υγείας, υπό την εποπτεία του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας. Μέλη τους μπορεί να είναι: άτομα με ψυχική αναπηρία (σε ποσοστό τουλάχιστον 35%), επαγγελματίες ψυχικής υγείας (σε ποσοστό έως 45%), νομικά πρόσωπα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου ή άλλα φυσικά πρόσωπα (σε ποσοστό έως 20%).

3. Συνεταιρισμοί Εργαζομένων βάσει του άρθρου 24 του Ν. 4430/2016 (ΦΕΚ 205/Α΄/31.10.2016), είναι οι Αστικοί Συνεταιρισμοί του ν.1667/1986 που έχουν ως καταστατικό σκοπό τη «συλλογική ωφέλεια» και διαθέτουν εκ του νόμου εμπορική ιδιότητα. Μέλη τους είναι αποκλειστικά και μόνο φυσικά πρόσωπα, τα οποία επιθυμούν να βιοποριστούν, παράγοντας από κοινού αγαθά και υπηρεσίες για τρίτους. Μέλος ενός Συνεταιρισμού Εργαζομένων δεν μπορεί να είναι μέλος άλλου Συνεταιρισμού Εργαζομένων.

4. Οποιοδήποτε άλλο μη μονοπρόσωπο νομικό πρόσωπο (αγροτικοί και αστικοί συνεταιρισμοί, αστικές εταιρείες, εφόσον ακολουθούν ό,τι ορίζει ο Ν. 4430/2016 για τις Κοιν.Σ.Επ.): α) αναπτύσσει δραστηριότητες συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας, β) εφαρμόζει δημοκρατικό σύστημα λήψης αποφάσεων, γ) εφαρμόζει περιορισμούς στη διανομή των κερδών του, δ) εφαρμόζει σύστημα σύγκλισης στην αμοιβή της εργασίας κατά το οποίο ο ανώτατος καθαρός μισθός δεν μπορεί να υπερβαίνει περισσότερο από τρεις φορές τον κατώτατο, ε) δεν έχει ιδρυθεί και δεν διοικείται άμεσα ή έμμεσα από ΝΠΔΔ ή ΟΤΑ α΄ ή β΄ βαθμού ή από άλλο νομικό πρόσωπο του ευρύτερου δημόσιου τομέα⁴.

1.7.4 Τα χαρακτηριστικά των φορέων Κ.ΑΛ.Ο. σύμφωνα με το Ν.4430/2016

Οι φορείς Κ.ΑΛ.Ο. είναι συνεταιρισμοί κοινωνικού σκοπού, που διαθέτουν εμπορική ιδιότητα, με περιορισμένη ευθύνη των μελών τους, και βασικό στόχο έχουν το συλλογικό συμφέρον.

Η σύσταση των φορέων Κ.ΑΛ.Ο. συντελείται με την εγγραφή τους στο Γενικό Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας, το οποίο υπάγεται στο Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Αλληλεγγύης, με την κατάθεση της σχετικής αίτησης και του καταστατικού του φορέα προς έγκριση. Στη διαδικασία σύστασης φορέων Κ.ΑΛ.Ο. περιλαμβάνονται μια σειρά ενεργειών, όπως ο σχεδιασμός έναρξης και ανάπτυξης των δραστηριοτήτων, η έρευνα αγοράς, το επιχειρηματικό σχέδιο κ.ά. Ειδικότερα, η ίδρυση μιας Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής ωφέλειας προϋποθέτει τη συμμετοχή τουλάχιστον 5 μελών, ενώ μιας Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης τη συμμετοχή τουλάχιστον 7 μελών (British Council, 2017).

⁴ Ν. 4430/2016 (ΦΕΚ 205/Α΄/31-10-2016)

Σε μια Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης ευάλωτων ομάδων το 30%, κατ' ελάχιστον, των μελών και των εργαζομένων ανήκει υποχρεωτικά στην κατηγορία των ευάλωτων ομάδων. Αντίστοιχα, σε μια Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης το 50%, κατ' ελάχιστον, των μελών και των εργαζομένων της ανήκει στην κατηγορία των ειδικών ομάδων. Τα μέλη των φορέων Κ.ΑΛ.Ο. μπορεί να είναι φυσικά πρόσωπα ή/και νομικά πρόσωπα που όμως η συμμετοχή τους δεν μπορεί να υπερβαίνει το 1/3 του συνόλου των μελών. Δεν επιτρέπεται η συμμετοχή Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ) και νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου (ΝΠΔΔ). Στην περίπτωση των Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης, ωστόσο μπορούν να συμμετέχουν ως μέλη ΝΠΔΔ, κατόπιν έγκρισης του φορέα που τα εποπτεύει (Εκθεση Κ.ΑΛ.Ο., 2020).

Οι φορείς Κ.ΑΛ.Ο. έχουν αυτόνομη διοίκηση, αποφασίζουν τα ίδια τα μέλη τους τον τρόπο λειτουργίας τους. Κάθε μέλος της διοικούσας επιτροπής είναι υποχρεωτικά και μέλος της επιχείρησης. Όλα τα μέλη πρέπει να διαθέτουν τουλάχιστον μία υποχρεωτική συνεταιριστική μερίδα και έως πέντε προαιρετικές συνεταιριστικές μερίδες. Όλοι επίσης έχουν δικαίωμα μιας ψήφου, ανεξάρτητα από τον αριθμό των συνεταιριστικών μερίδων που διαθέτουν. Η συμμετοχή ενός φυσικού προσώπου με την ιδιότητα μέλους-εταίρου δεν του προσδίδει εμπορική ιδιότητα και δεν δημιουργεί ασφαλιστικές ή φορολογικές υποχρεώσεις. Τα μέλη μιας Κοιν.Σ.Επ. όμως μπορεί να είναι και εργαζόμενοι της. Αμείβονται για την παρεχόμενη εργασία και έχουν όλα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την εργατική νομοθεσία. Η Κοιν.Σ.Επ. έχει την υποχρέωση της απόδοσης των ασφαλιστικών εισφορών προς τους οργανισμούς κοινωνικής ασφάλισης.

Σε σχέση με τη διανομή κερδών, προτεραιότητα δίνεται στην εξυπηρέτηση του κοινού σκοπού που επιτελούν οι φορείς και στις ανάγκες των εργαζομένων. Έτσι, τα κέρδη διατίθενται ποσοστιαία ετησίως ως εξής (Τσαμπουνάρη, 2019):

- το 5% για το σχηματισμό αποθεματικού,
- έως 35% στους εργαζομένους ως κίνητρο παραγωγικότητας,
- το υπόλοιπο (τουλάχιστον 60%) για τις δραστηριότητες της επιχείρησης και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

Αξιοσημείωτο είναι ότι ο Ν. 4430/2016 προβλέπει τη δυνατότητα να συστήσουν δέκα (10) τουλάχιστον φορείς Κ.ΑΛ.Ο. «Ένωση Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας». Η ένωση δεν μπορεί να έχει εμπορική ιδιότητα αλλά στοχεύει στην προαγωγή και τη διάδοση των δραστηριοτήτων συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας των μελών της.

Είναι σημαντικό ότι η λειτουργία των φορέων Κ.ΑΛ.Ο. προωθεί αρχές και αξίες, όπως η κοινωνική αναγκαιότητα, η αλληλεγγύη, η αυτενέργεια των μελών και εργαζομένων καθώς και πρακτικές αυτοοργάνωσης και υπεράσπισης κοινωνικών ομάδων, όπως των ατόμων με αναπηρία. Ειδικότερα, η περίπτωση των Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης μπορεί να παρέχει ένα ευνοϊκότερο πλαίσιο ένταξης για τα άτομα με αναπηρία, μέσα από τη δημιουργία θέσεων εργασίας που ανταποκρίνονται στις διαφοροποιημένες ανάγκες τους, στις δυνατότητες και στα ενδιαφέροντά τους.

1.7.5 Κίνητρα συμμετοχής ατόμων σε φορείς Κ.ΑΛ.Ο.

Τα κυριότερα πλεονεκτήματα συμμετοχής σε φορείς Κ.ΑΛ.Ο., βάσει του θεσμικού πλαισίου στην Ελλάδα, συνοψίζονται ως εξής (Αδάμ, Κορνηλάκη & Καβουλάκου, 2018, Τσαμπουνάρη, 2019):

- Τα άτομα με αναπηρία δεν χάνουν το επίδομα πρόνοιας ή επιδόματα επανένταξης ή οποιασδήποτε μορφής νοσήλιο ή παροχή, αλλά συνεχίζουν να τα εισπράττουν ταυτόχρονα και αθροιστικά με την αποζημίωση από τη συμμετοχή τους στα προγράμματα αυτά ή/και την αμοιβή τους από την απασχόληση στην Κοιν.Σ.Επ.
- Η ειδική φορολογία με ελαφρύνσεις: στον προσδιορισμό του κέρδους της επιχείρησης δεν περιλαμβάνεται ποσοστό έως 35% και ως εκ τούτου δεν φορολογείται. Το εναπομείναν κέρδος φορολογείται με 29%. Επίσης, σύμφωνα με το Ν. 4577/2018 (άρθρο 17), προβλέπεται η απαλλαγή από το τέλος επιτηδεύματος από το φορολογικό έτος 2018.
- Η δυνατότητα πρόσβασης στη χρηματοδότηση από το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας, το Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης καθώς και η ένταξή τους στον Επενδυτικό Νόμο 3908/2011.
- Η δυνατότητα ένταξης των φορέων Κ.ΑΛ.Ο. σε προγράμματα στήριξης της επιχειρηματικότητας και σε προγράμματα του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ).
- Η δυνατότητα επιχορηγήσεων από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων και από άλλους θεσμικούς εθνικούς και κοινοτικούς πόρους.
- Η δυνατότητα παραχώρησης από ΟΤΑ α' και β' βαθμού, ΝΠΔΔ και ΝΠΙΔ με απόφαση του διοικητικού τους οργάνου της χρήσης κινητής και ακίνητης

περιουσίας τους σε φορείς Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας για την ενίσχυση δραστηριοτήτων τους.

2. ΘΕΣΜΙΚΟ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

2.1 Νομική Διάσταση των Φορέων Κ.ΑΛ.Ο.

Η θεσμική αντιμετώπιση των φορέων Κ.ΑΛ.Ο όπως αναφέρουν οι Αδάμ, Κορνηλάκη και Καβουλάκου (2018) δύναται να λάβει πολλές διαστάσεις από τη συνταγματική αναγνώριση (π.χ. Εκουαδόρ, Βραζιλία), την καθιέρωση ενός γενικού θεσμικού πλαισίου, όπως στην Ελλάδα με το Ν. 4430/2016, τη θεσμοθέτηση επιμέρους ζητημάτων για τα νομικά πρόσωπα της Κ.ΑΛ.Ο (π.χ. Ην. Βασίλειο, Ιταλία), έως την πλήρη απουσία ειδικής ρύθμισης (π.χ. Γερμανία).

Γενικότερα, έχει παρατηρηθεί ότι η θέσπιση ή η αναθεώρηση του νομικού πλαισίου για τους φορείς Κ.ΑΛ.Ο στις περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία κ.α.) συνέβη χρονικά μετά την οικονομική κρίση του 2010 (Αδάμ Σ., κ.α., 2018).

2.2 Κοινοτική Νομοθεσία

Η κοινωνική οικονομία και επιχειρηματικότητα εμφανίστηκε ως συγκροτημένη απόφαση εφαρμογής στη διάσκεψη κρατών μελών του ΟΟΣΑ τον Ιούνιο του 1998, όπου και αποσαφηνίστηκε η πολιτικοοικονομική ουσία και το περιεχόμενο της κοινωνικής οικονομίας στα κράτη μέλη του (Κατηχωρίτης, 2016).

Έτσι, στον όρο κοινωνική οικονομία και επιχειρηματικότητα, όπως σημειώνεται από τον Κατηχωρίτη (2016) περιλαμβάνονται οικονομικές δραστηριότητες που είναι οργανωμένες από ιδιώτες και σύνολα ιδιωτών και δεν έχουν ως στόχο την κερδοφορία, αλλά την εξυπηρέτηση της κοινωνίας συνολικά. Σε ορισμένες χώρες, οι κανονισμοί που σχετίζονται με ιδρύματα τα διαφοροποιούν ανάλογα με τον σκοπό τους (φιλανθρωπικό ίδρυμα ή ίδρυμα κοινής ωφέλειας έναντι εταιρικού ιδρύματος). Σύμφωνα με τους σκοπούς τους, τα ιδρύματα θα επωφεληθούν, για παράδειγμα, από φορολογικές απαλλαγές ή χαμηλότερους φορολογικούς συντελεστές.

Παρόλο που οι συνεταιρισμοί υπάρχουν εδώ και δεκαετίες σχεδόν παντού, είναι αξιοσημείωτο ότι η νομοθεσία που σχετίζεται με τους συνεταιρισμούς αναθεωρήθηκε πρόσφατα τόσο σε διεθνές επίπεδο (βλ. Σύσταση 193 του ΔΟΕ για την προώθηση των

συνεταιρισμών, 2002) όσο και σε εθνικό επίπεδο, προκειμένου να προσαρμοστούν στις νέες εξελίξεις και στην τοπική οικονομία.

Η πρόσφατη εμφάνιση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, οδήγησε στην ανάπτυξη συγκεκριμένων ρυθμιστικών πλαισίων, όπου μπορεί να υφίστανται τεράστιες διαφορές μεταξύ των χωρών. Μια μελέτη χαρτογράφησης με εντολή της ΕΕ διαπίστωσε ότι «ενώ υπάρχει τόσο αυξανόμενο ενδιαφέρον και σύγκλιση απόψεων σε ολόκληρη την Ευρώπη, σχετικά με τα καθοριστικά χαρακτηριστικά μιας κοινωνικής επιχείρησης, η κατανόηση και οι προσεγγίσεις της κοινωνικής επιχείρησης όταν διατυπώνονται σε εθνικά νομικά, θεσμικά και πολιτικά συστήματα διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους (και μερικές φορές ακόμη και εντός) χωρών» (Wilkinson, Medhurst, Henry, Wihlborg & Braithwaite, 2014).

Στη Γαλλία έχει εκδοθεί νόμος-πλαίσιο για την Κ.ΑΛ.Ο., όπου ο νόμος (2014) ορίζει με σαφήνεια τα όρια της Κ.ΑΛ.Ο., ενώνοντας παραδοσιακούς φορείς (ενώσεις, αμοιβαίες οργανώσεις, συνεταιρισμοί και ιδρύματα) και νέους παίκτες στη Κ.ΑΛ.Ο. (εμπορικές εταιρείες που επιδιώκουν έναν στόχο κοινωνικής χρησιμότητας). Με αυτόν τον νόμο, η Γαλλία διαθέτει ένα πλαίσιο για την προώθηση της Κ.ΑΛ.Ο. γύρω από συγκεκριμένους στόχους: αναγνώριση της Κ.ΑΛ.Ο. ως συγκεκριμένης μορφής επιχειρηματικότητας, ενοποίηση των δικτύων/φορέων της Κ.ΑΛ.Ο. δίνοντας τους πίσω τη δύναμη να ενεργούν οι υπάλληλοι, ενθάρρυνση ενός «συνεταιρισμού» ενίσχυσης των πολιτικών βιώσιμης τοπικής ανάπτυξης. Η επιβολή αυτού του νόμου ενισχύθηκε από ένα σχέδιο εφαρμογής και συγκεκριμένους προϋπολογισμούς (ILO, 2019).

Η θεσμική κατοχύρωση της κοινωνικής οικονομίας είναι σημαντική για την αναγνώριση αυτού του τομέα, από τρεις πλευρές:

- Η ρητή αναγνώριση από τις δημόσιες αρχές της διαφορετικής ταυτότητας αυτών των οργανώσεων, οι οποίες απαιτούν ειδική μεταχείριση.
- Αναγνώριση της ικανότητας και της ελευθερίας των οργανώσεων αυτών να ενεργούν σε οποιονδήποτε τομέα κοινωνικής και οικονομικής δραστηριότητας.
- Αναγνώριση του διαπραγματευτικού ρόλου τους κατά τη διαδικασία κατάρτισης και εφαρμογής των διαφόρων δημόσιων πολιτικών, ώστε να συναποφασίζουν και να συνδιαμορφώνουν πολιτικές (Utting, 2017).

2.3 Εθνική Νομοθεσία

Στην Ελλάδα δύο νόμοι θεωρούνται σταθμοί για τις κοινωνικές επιχειρήσεις στη χώρα μας: ο Νόμος 4019/2011 - ΦΕΚ 216/Α/30-9-2011 και ο Νόμος 4430/2016 – ΦΕΚ 205/Α/31-10-2016.

Ο Ν. 4430/2016 ρύθμισε σειρά θεμάτων που αφορούν τη σύσταση, τη λειτουργία, τη διοικητική εποπτεία των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, τη δυνατότητα δημιουργίας ενώσεων των φορέων αυτών. Ως Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία ορίζεται στον εν λόγω νόμο το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων που στηρίζονται σε μία εναλλακτική μορφή οργάνωσης των σχέσεων παραγωγής, διανομής, κατανάλωσης και επανεπένδυσης, βασισμένη στις αρχές της δημοκρατίας, της ισότητας, της αλληλεγγύης, της συνεργασίας, καθώς και του σεβασμού στον άνθρωπο και το περιβάλλον. (Αδάμ Σ., κ.α., 2018)

Τίθεται πλέον η βάση για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (Κ.ΑΛ.Ο), ως μορφή εναλλακτικής οργάνωσης των οικονομικών δραστηριοτήτων. Μέσω της τελευταίας θεσμοθέτησης προκύπτουν αρκετές βελτιώσεις. Ο ορισμός στο πρόσφατο νόμο είναι σαφέστερος σε σύγκριση με αυτόν που θεσπίστηκε με τον Νόμο 4019/2011. Σημαντική κρίνεται η αναφορά του ορισμού για την αιεφόρο ανάπτυξη, το δίκαιο εμπόριο όπως και στα καινοτόμα και δωρεάν ψηφιακά αγαθά και υπηρεσίες, φέρνοντας στο προσκήνιο τη Ψηφιακή Κοινωνική Οικονομία. Τονίζεται ότι η κρατική υποστήριξη στους φορείς Κ.ΑΛ.Ο. δεν αντικαθιστά τις κρατικές υποχρεώσεις. Επωφελής είναι και η εισαγωγή ενός εργαλείου μέτρησης κοινωνικών επιπτώσεων, ο κοινωνικός αντίκτυπος είναι το συλλογικό και κοινωνικό όφελος που παράγεται από τη δραστηριότητα ενός Οργανισμού Κ.ΑΛ.Ο.. Εξίσου, σημαντικό είναι ότι εισάγει έναν καινοτόμο τύπο: τον Συνεταιρισμό Εργαζομένων (Nasioulas, 2016).

Η εισαγωγή ενός συστήματος σύγκλισης αμοιβών και η ελαστικότητα στην εσωτερική του εφαρμογή είναι μια πολύ θετική συμβολή του Νόμου 4430/2016. Αναμένεται να προωθήσει τη μισθολογική δικαιοσύνη, να διοχετεύσει την προστιθέμενη αξία που παράγεται πιο δίκαια προς όφελος των εργαζομένων.

Επίσης, ορίζει το Μητρώο Εθελοντών για όσους βοηθούν εθελοντικά τις νόμιμες δραστηριότητες της οντότητας, όπου προβλέπεται εξαίρεση ασφαλιστικής εισφοράς για τους εθελοντές και αυτό αναμένεται να ευνοήσει τη συμμετοχή εθελοντών. Ωστόσο, θα μπορούσε επίσης να λειτουργήσει ως κίνητρο για παράνομη απασχόληση μέσω κατάχρησης της ικανότητας του εθελοντή.

Ο νόμος εισάγει την υποχρέωση πρόσληψης μελών του συνεταιρισμού στο 60% τουλάχιστον του συνόλου των εργαζομένων, συμπεριλαμβανομένων των μη μελών. Αυτή η διάταξη συμβαδίζει με την προσπάθεια εξασφάλισης θέσεων εργασίας για τα μέλη και ταυτόχρονα να λειτουργήσει ως κίνητρο ώστε να γίνουν μέλη του συνεταιρισμού όσοι απασχολούνται σ' αυτόν.

Ωστόσο, στο νόμο 4430/2016 έχουν προκύψει και αρκετές αστοχίες από τους νομοθέτες, καθώς συγχέουν εσφαλμένα την έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας και την Αλληλέγγυα Οικονομία με δραστηριότητες που χαρακτηρίζονται ως κοινωνική επιχειρηματικότητα. Επίσης, το νομικό κείμενο δεν κάνει καμία άμεση αναφορά στην κοινωνική επιχειρηματικότητα ή στις κοινωνικές επιχειρήσεις, παρά μόνο σε μία περίπτωση στο εισαγωγικό μέρος, ενώ δεν γίνεται άμεση αναφορά στις «σχέσεις επενδύσεων» (Nasioulas, 2016).

Αποτυχία του Νόμου 4430/2016, αποτελεί ότι εισάγει κριτήρια για την επιλεξιμότητα των γεωργικών και αστικών συνεταιρισμών ως οντότητες της κοινωνικής οικονομίας. Με τη θέσπιση προϋποθέσεων, ο νομοθέτης τους ζητά στην ουσία να μετατραπούν σε κοινωνικές επιχειρήσεις. Στην πραγματικότητα, ο νόμος 4430/2016 συγχέει τους οργανισμούς κοινωνικής οικονομίας και αλληλεγγύης που εισάγονται σε αυτόν, με τις κοινωνικές επιχειρήσεις.

Ο Νόμος 4430/2016 αποκλείει τους μη κερδοσκοπικούς φορείς από την Οικονομική Κοινωνική και Αλληλεγγύη. Επιπλέον, περιέχει εσφαλμένα τη νομική έκταση της κοινωνικής οικονομίας αποκλείοντας τον ιδιωτικό μη κερδοσκοπικό τομέα.

Ένα κρίσιμο σημείο του νόμου έγκειται στην έκταση των προϋποθέσεων που πρέπει να τεθούν για την παραχώρηση κρατικής ιδιοκτησίας σε οργανισμούς κοινωνικής οικονομίας και αλληλεγγύης. Ενώ, εξίσου σημαντική θα είναι η πρακτική διαδικασία που πρέπει να ακολουθήσει το Γενικό Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας για τον έλεγχο της αφοσίωσης των οντοτήτων στην αειφόρο ανάπτυξη ή την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών γενικού ενδιαφέροντος, οι οποίες αποτελούν τις μόνες επιτρεπόμενες δραστηριότητες (Nasioulas, 2016).

Σύμφωνα με την Εκθεση ετών 2019 – 2020 της Διεύθυνσης Κ.Α.Λ.Ο. (2020), οι αλλαγές, τις οποίες τα Κέντρα Στήριξης⁵ (επισυνάπτεται Παράρτημα με τα Κέντρα

⁵ Τα Κέντρα Στήριξης Κ.Α.Λ.Ο. δημιουργήθηκαν προκειμένου να υποστηρίξουν την ανάπτυξη του θεσμού της Κ.Α.Λ.Ο.. Συστάθηκαν από φορείς Κ.Α.Λ.Ο. που εντάχθηκαν στο πλαίσιο της δράσης «Κέντρα Στήριξης της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας» του Ε.Π. «ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ», ΕΣΠΑ 2014-2020. Στόχος είναι να αποτελέσουν «σημεία

Στήριξης) κρίνουν ως χρήσιμες ή αναγκαίες για τη βελτίωση του θεσμικού πλαισίου της Κ.ΑΛ.Ο., είναι:

- Απλοποίηση και ενοποίηση του θεσμικού πλαισίου.
- Ενεργοποίηση των ευεργετικών διατάξεων που παραμένουν ανενεργές (π.χ. Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας).
- Κατάργηση ή αναπροσαρμογή της σύνδεσης κύκλου εργασιών με μισθοδοτική δαπάνη (παρ. 4 του αρ. 3 του ν.4430/2016), καθώς εάν μια κοινωνική επιχείρηση ασχολείται με λιανικό εμπόριο, τότε τα ποσοστά καθαρού κέρδους είναι πολύ μικρότερα από το 25%.
- Τροποποίηση της διάταξης για τις υποχρεωτικές ασφαλιστικές εισφορές στους Συνεταιρισμούς Εργαζομένων.
- Δημιουργία ενός κανονιστικού πλαισίου που να ορίζει τον κοινωνικό αντίκτυπο που έχουν οι δράσεις ενός Φορέα Κ.ΑΛ.Ο. Η κοινωνική οικονομία δεν πρέπει να υπολογίζεται μόνο ως ποσοστό επί του ΑΕΠ. Ωστόσο, να σημειωθεί η δυσκολία μέτρησης του κοινωνικού αντικτύπου, λόγω έλλειψης αντικειμενικών/μετρήσιμων δεικτών και διείσδυσης του υποκειμενισμού.
- Η κοινωνική οικονομία περιλαμβάνει και άλλους Φορείς, οι οποίοι δεν είναι εγγεγραμμένοι στο Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.ΑΛ.Ο., όπως συνεταιρισμούς, συλλόγους, σωματεία κ.ά. Απαιτείται κατάλληλη προσαρμογή του θεσμικού πλαισίου.
- Ρητή και αναλυτική περιγραφή του νομικού πλαισίου για άλλες νομικές μορφές (π.χ. ΑΜΚΕ), όταν εντάσσονται στο πλαίσιο της Κ.ΑΛ.Ο.
- Βελτίωση του νομικού πλαισίου για τις δημόσιες συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς.

Επίσης, όπως προκύπτει και από τα στοιχεία της Έκθεσης Κ.ΑΛ.Ο. ετών 2019-2020, δεκαεννιά χρόνια μετά τη θέσπιση του θεσμού των κοινωνικών επιχειρήσεων (ν.4019/11) και με την αλλαγή του νομικού πλαισίου (ν.4430/16), όπου θεσπίζονται και οι συνεταιρισμοί εργαζομένων, το οικοσύστημα των κοινωνικών επιχειρήσεων στη χώρα μας εμφανίζεται αδύναμο συγκριτικά με τις δυνατότητες και το ρόλο που μπορεί να έχει στην εθνική, περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη στη χώρα μας

3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

3.1 Ευρωπαϊκή Εμπειρία

Λόγω ιστορικών και πολιτικών παραγόντων, η κοινωνική και πολιτική αναγνώριση των φορέων Κοινωνικής Οικονομίας διαφέρει σημαντικά στις ευρωπαϊκές χώρες. Παράγοντες που επηρεάζουν την αναγνώρισή τους είναι η κουλτούρα, οι αξίες, οι ιστορικές εξελίξεις που ενυπάρχουν σε κάθε χώρα. Τα παραπάνω επηρεάζουν και την αναγνώριση της κοινωνικής οικονομίας σε επίπεδο κοινωνίας αλλά και στο πολιτικό επίπεδο.

Με τη σειρά τους αυτά επηρεάζουν όπως αναφέρθηκε παραπάνω τα χαρακτηριστικά των νομοθετικών πλαισίων σε κάθε χώρα. Οι περισσότερες χώρες διαθέτουν νομικό πλαίσιο για τις «παραδοσιακές» μορφές της Κ.ΑΛ.Ο. (συνεταιρισμούς, ιδρύματα, αμοιβαίες ενώσεις, σύλλογοι/σωματεία). Λίγα είναι τα κράτη μέλη που παρέχουν υψηλά επίπεδα αναγνώρισης της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και ακόμα πιο λίγα έχουν αναφορές στο σύνταγμα τους (Ισπανία, Γαλλία, Πορτογαλία) (Utting, 2015).

Κάποια κράτη δεν διαθέτουν νομοθεσία για τις κοινωνικές επιχειρήσεις (Γερμανία, Ολλανδία, Εσθονία, Ουγγαρία κ.α). Ενώ, σε μία ομάδα κρατών (Βέλγιο, Ιρλανδία, Ιταλία, Πορτογαλία, Ισπανία, Σουηδία, Γαλλία), η κοινωνική οικονομία χαίρει υψηλής αναγνώρισης και η πολιτεία εκεί προχώρησε σε νομοθετικά πλαίσια που αναφέρονται στο σύνολο των φορέων που απαρτίζουν την Κ.ΑΛ.Ο., ξεπερνώντας τις ατομικές περιπτώσεις. Χώρες όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ελλάδα, η Δανία, η Πολωνία και η Φιλανδία, έχουν αναγνωρίσει τις κοινωνικές επιχειρήσεις αλλά και κάποιες άλλες μορφές της Κ.ΑΛ.Ο., αλλά δεν έχουν συνολική προσέγγιση. Τέλος σε διάφορες χώρες δεν υπάρχουν νομοθετικές ρυθμίσεις για την κοινωνική επιχειρηματικότητα (Utting, 2015).

Σε κάποιες χώρες η θεσμοθέτηση των κοινωνικών επιχειρήσεων επέδρασε καταλυτικά στη δραματική αύξηση του αριθμού τους. Σε κάποιες άλλες χώρες υπήρξαν μικροί αριθμοί μετά τη θεσμοθέτηση. Ενώ, έχουν υπάρξει και περιπτώσεις αποτυχημένης εισαγωγής λόγω της άκριτης μεταφοράς νομοθετικών πρωτοβουλιών από τη μια χώρα σε άλλη χώρα χωρίς προσαρμογή στο εθνικό πλαίσιο. Τα μεγέθη της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ευρώπη έχουν ως εξής σύμφωνα με μελέτη του CIRIEC (2017):

- Πάνω από 13,6 εκατομμύρια έμμισθες θέσεις απασχόλησης στην Ευρώπη

- Ισοδυναμεί περίπου στο 6.3% του εργαζόμενου πληθυσμού της ΕΕ-28
- Συνολικά απασχολεί πάνω από 19,1 εκατομμύρια ανθρώπους (έμμισθους και εθελοντές)
- Πάνω από 232 εκατομμύρια μέλη συνεταιρισμών, αμοιβαίων ταμείων και συναφών οντοτήτων
- Πάνω από 2,8 εκατομμύρια οντότητες και επιχειρήσεις

Πίνακας 3. Απασχολούμενοι στην κοινωνική οικονομία σε σύγκριση με τη συνολική αμειβόμενη απασχόληση στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2014-15)

Χώρα	Συνεταιρισμοί και λοιποί φορείς	Αλληλσφαιστικές Εταιρείες	Ενώσεις & Ιδρύματα	Σύνολο Απασχολουμένων στη Κ.Ο. (Α)	Σύνολο Απασχολούμενων* (Β)	Ποσοστό (Α)/(Β)
Αυστρία	70.474	1.576	236.000	308.050	4.068.000	7,6%
Βέλγιο	23.904	17.211	362.806	403.921	4.499.000	9,0%
Βουλγαρία	53.841	1.169	27.040	82.050	2.974.000	2,8%
Κροατία	2.744	2.123	10.981	15.848	1.559.000	1,0%
Κύπρος	3.078	-	3.906	6.984	350.000	2,0%
Τσεχία	50.310	5.368	107.243	162.921	4.934.000	3,3%
Δανία	49.552	4.328	105.081	158.961	2.678.000	5,9%
Εσθονία	9.850	186	28.000	38.036	613.000	6,2%
Φιλανδία	93.511	6.594	82.000	182.105	2.368.000	7,7%
Γαλλία	308.532	136.723	1.927.557	2.372.812	26.118.000	9,1%
Γερμανία	860.000	102.119	1.673.861	2.635.980	39.176.000	6,7%
Ελλάδα	14.983	1.533	101.000	117.516	3.548.000	3,3%
Ουγγαρία	85.682	6.948	142.117	234.747	4.176.000	5,6%
Ιρλανδία	39.935	455	54.757	95.147	1.899.000	5,0%
Ιταλία	1.267.603	20.531	635.611	1.923.745	21.973.000	8,8%
Λετονία	440	373	18.528	19.341	868.000	2,2%
Λιθουανία	7.000	332	-	7.332	1.301.000	0,6%
Λουξεμβούργο	2.941	406	21.998	25.345	255.000	9,9%
Μάλτα	768	209	1.427	2.404	182.000	1,3%
Ολλανδία	126.797	2.860	669.121	798.778	8.115.000	9,8%
Πολωνία	235.200	1.900	128.800	365.900	15.812.000	2,3%
Πορτογαλία	24.316	4.896	186.751	215.963	4.309.000	5,0%
Ρουμανία	31.573	5.038	99.774	136.385	8.235.000	1,7%
Σλοβακία	23.799	2.212	25.600	51.611	2.405.000	2,1%
Σλοβενία	3.059	319	7.332	10.710	902.000	1,2%
Ισπανία	528.000	2.360	828.041	1.358.401	17.717.000	7,7%
Σουηδία	57.516	13.908	124.408	195.832	4.660.000	4,2%
Ην. Βασίλειο	222.785	65.925	1.406.000	1.694.710	30.028.000	5,6%
Σύνολο μελών ΕΕ-28	4.198.193	407.602	9.015.740	13.621.535	215.722.000	6,3%

Πηγή: μελέτη CIRIEC Recent evolutions of Social Economy in Europe, 2017 (* Απασχολούμενοι ηλικίας 15 - 65, Eurostat, 2015)

Η «βαρύτητα» κοινωνικής οικονομίας ανά χώρα έχει ως εξής:

- 9-10% του εργαζόμενου πληθυσμού εργάζεται στην Κ.ΑΛ.Ο., σε χώρες όπως το Βέλγιο, η Ιταλία, η Γαλλία και η Ολλανδία
- Κάτω από 2% σε χώρες όπως η Σλοβενία, η Κύπρος, η Σλοβακία
- 3,3% υπολογίζεται στην Ελλάδα

Η κοινωνική οικονομία στη Ευρώπη είναι παρούσα σε κάθε οικονομικό τομέα: τράπεζες, ασφάλειες, γεωργία, χειροτεχνία/βιοτεχνία, εμπόριο, υπηρεσίες υγείας, κοινωνικές υπηρεσίες. Οι τομείς δραστηριοποίησης κοινωνικών επιχειρήσεων, μολονότι έχουν μια ευρεία διασπορά δραστηριοτήτων, είναι οι εξής 4 (OECD, 2020):

- Εργασιακή ένταξη - κατάρτιση και ενσωμάτωση ανθρώπων με αναπηρίες και ανέργων.
- Προσωπικές κοινωνικές υπηρεσίες - υγεία, ιατρική φροντίδα, επαγγελματική κατάρτιση, εκπαίδευση, υγειονομικές υπηρεσίες, παιδική φροντίδα, υπηρεσίες προς τους ηλικιωμένους, αρωγή για μειονεκτούντες.
- Τοπική ανάπτυξη σε μειονεκτικές περιοχές - κοινωνικές επιχειρήσεις σε απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές, ανάπτυξη γειτονιών, αναμόρφωση γειτονιών, αναπτυξιακή βοήθεια σε τρίτες χώρες.
- Άλλες δράσεις - όπως η ανακύκλωση, η προστασία του περιβάλλοντος, ο αθλητισμός, οι τέχνες, ο πολιτισμός και η διατήρηση της πολιτιστικής - ιστορικής κληρονομιάς, οι επιστήμες, η έρευνα και η καινοτομία, η προστασία των καταναλωτών.

Στην Ευρώπη, ο θεσμός της κοινωνικής οικονομίας αντιμετωπίζεται πιο οργανωμένα από ότι στη χώρα μας, παράδειγμα αποτελεί το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Πόλεων και Περιφερειών για την κοινωνική οικονομία (REVES) που απαρτίζεται από 80 ευρωπαϊκούς οργανισμούς. Το δίκτυο REVES επιδιώκει μία οικονομική ανάπτυξη κοινωνικά δίκαιη χωρίς αποκλεισμούς, με εργαλεία την ανταλλαγή τεχνογνωσίας και τη διαρκή ενημέρωση και εκπαίδευση των μελών, προσπαθώντας να βρει λύση στο πρόβλημα της χρηματοδότησης (Τσομπάνογλου, 2019).

3.2 Ελληνική Εμπειρία

Στην Ελλάδα, ο όρος της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας εμφανίζεται με μεγάλη καθυστέρηση, στις αρχές του 1990, όπως αναφέρει ο Παπαδόπουλος (2004) σύμφωνα με τους Πατρώνη και Μαυρέας (2005). Οι λόγοι σύμφωνα με τους μελετητές είναι ποικίλοι ιστορικο - πολιτικοί και κοινωνικοί, καθότι οι ανάγκες των ατόμων καλύπτονταν κυρίως από την οικογένεια, την εκκλησία, τα κόμματα σε συνδυσμό με μία λανθασμένη εντύπωση που είχε δημιουργηθεί για τον εθελοντισμό. Επομένως, ήταν λιγостоί αυτοί που ενδιαφέρθηκαν και ασχολήθηκαν με τη κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία.

Ο τομέας αυτός στην Ελλάδα συμβάλλει, σύμφωνα με αισιόδοξες εκτιμήσεις, μόλις στο 3% της συνολικής μισθωτής απασχόλησης. Στην χώρα μας έργα που έχουν υλοποιηθεί σχετικά με την κοινωνική οικονομία είναι ενδεικτικά: i) ο πρώτος κύκλος του EQUAL, με ομάδα-στόχο τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις και την προώθησή τους, στο πλαίσιο του οποίου δημιουργήθηκαν κάποιες αδύναμες συνεργασιακές συμπράξεις, ii) ο δεύτερος κύκλος της ΔΥΕΚΟ, που αφορούσε ένα δίκτυο για την υποστήριξη Κοινωνικών Επιχειρήσεων, με στόχο την ανάπτυξη κοινωνικών επιχειρήσεων από άνεργες γυναίκες (Parlalis, 2011) και iii) το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα του Υπουργείου Εργασίας στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» 2007-2013 με στοχευμένες παρεμβάσεις για την ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας, περιλαμβάνοντας δράσεις που αφορούσαν στην ανάπτυξη τοπικών σχεδίων για την απασχόληση, προσαρμοσμένων στις ανάγκες των τοπικών αγορών εργασίας (ΤΟΠΣΑ), και Τοπικές Δράσεις κοινωνικής ένταξης για ευάλωτες ομάδες (ΤΟΠΕΚΟ)⁶ (Ετήσια Έκθεση Κ.ΑΛ.Ο., 2017).

Ωστόσο, παρατηρήθηκε ότι ο αριθμός των Κοινωνικών Επιχειρήσεων που δημιουργήθηκε στην Ελλάδα οφειλόταν στη δυνατότητα χρηματοδότησης τους μέσω επιδοτήσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση (κυρίως το πρόγραμμα EQUAL) και λιγότερο στους στόχους που είχε θέσει η Κ.ΑΛ.Ο. (Parlalis, 2011).

Οι αιτίες που οδηγούν σε αυτό το αποτέλεσμα ποικίλουν, σύμφωνα με τον Μπίρμπα (2012) και αφορούν σοβαρές ελλείψεις θεσμικού πλαισίου στην Ελλάδα καθώς και ανεπάρκεια χρηματοδότησης, έλλειψη νομοθετικού-ρυθμιστικού πλαισίου

⁶ Στόχος τόσο των ΤΟΠΕΚΟ όσο και των ΤΟΠΣΑ ήταν να «συμβάλουν στην ένταξη ή επανένταξη στην αγορά εργασίας ανέργων που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικά ομάδες, μέσα από ένα ευρύ πλέγμα δράσεων που καλύπτουν συμπληρωματικά διαφορετικές ανάγκες των ωφελομένων (ΕΥΚΕΚΟ).

για τις εναλλακτικές πιστώσεις και την ανάγκη για υποστήριξη και εξασφάλιση συνέχειας των δομών που ήδη λειτουργούν. Επίσης, διαπιστώνεται η έλλειψη εξειδικευμένων στελεχών καθώς και οι σοβαρές δυσκολίες δικτύωσης και εκπροσώπησης του τομέα, υπογραμμίζεται η ανάγκη για τη συγκρότηση φορέα εκπροσώπησης- με Περιφερειακή διάρθρωση- όσο και για την εξασφάλιση προνομιακών προγραμματικών συμβάσεων προμήθειας προϊόντων και υπηρεσιών και η αναγκαιότητα για θέσπιση «κοινωνικών κριτηρίων» και «κοινωνικών ρητρών» υλοποίησης στους δημόσιους διαγωνισμούς και τις συμβάσεις.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει προβεί σε διάφορες αξιολογήσεις σχετικά με την επιτυχία των προγραμμάτων ενίσχυσης των κοινωνικών επιχειρήσεων και τη συνεισφορά τους στις κοινωνικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των ερευνών αλλά και τα στατιστικά στοιχεία αυτών, η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα συνεισέφερε στην απασχόληση σε μικρότερο βαθμό σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Οι εκθέσεις επεσήμαναν ότι στο παρελθόν, όλες οι δράσεις που αφορούσαν την κοινωνική οικονομία δεν υποστηρίζονταν από το κράτος, ήταν αποσπασματικές και δεν υπήρχε το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο.

Επισκόπηση Υφιστάμενης Κατάστασης

Το δυσμενές κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον της χώρας, λόγω της κρίσης, ήταν αυτό συντέλεσε στην ανάπτυξη του τομέα μετά το 2010. Για την καταγραφή της υφιστάμενης κατάστασης υπάρχουν περιορισμένες έρευνες. Πάντως με την εφαρμογή του ν.4430/2016, ενεργοποιήθηκαν οι διαδικασίες σύστασης νέων Κοιν.Σ.Επ. και Συνεταιρισμών Εργαζομένων και η μετάπτωση των υφιστάμενων φορέων που είχαν ιδρυθεί βάσει του ν.4019/2011, στο νέο Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. του ν.4430/2016. Το Γενικό Μητρώο Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας συνιστά βάση δεδομένων η οποία τηρείται σε ηλεκτρονική μορφή από το Τμήμα Μητρώου Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. της Διεύθυνσης Κ.ΑΛ.Ο. του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων. Το Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. είναι ελεύθερα προσβάσιμο στο ιστολόγιο www.kalo.yeka.gr.

Το Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. αποτελείται από δύο επιμέρους Μητρώα:

α. Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (Μ.Κ.Ε.), στο οποίο εγγράφονται υποχρεωτικά οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ.) και οι Συνεταιρισμοί Εργαζομένων που συστήνονται με βάση τον ν. 4430/2016 (ΦΕΚ

205/A/31.10.2016), καθώς και οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.) του αρ. 12 του ν. 2716/1999 (ΦΕΚ 99/A/17.5.1999).

Το Μ.Κ.Ε περιλαμβάνει πέντε επιμέρους κατηγορίες: i) Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων, ii) Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ειδικών Ομάδων, iii) Κοι.Σ.Π.Ε, iv) Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας και v) Συνεταιρισμούς Εργαζομένων.

β. Ειδικό Μητρώο Άλλων Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, στο οποίο εγγράφονται προαιρετικά τα υφιστάμενα νομικά πρόσωπα, τα οποία πληρούν σωρευτικά τα ειδικά κριτήρια που περιγράφονται στο άρθρο 3, παρ.1 εδάφ. δ' του ν.4430/2016 (ΦΕΚ 205/A/31.10.2016). Ειδικότερα, το Ειδικό Μητρώο περιλαμβάνει τις εξής κατηγορίες νομικών προσώπων (Εκθεση Κ.ΑΛ.Ο 2019-20):

- i) Αγροτικούς Συνεταιρισμούς του ν.4384/2016,
- ii) Αστικούς Συνεταιρισμούς του ν.1667/1986,
- iii) Ενεργειακές Κοινότητες του ν.4513/2018,
- iv) Αστικές εταιρίες των αρ. 741 επ. Α.Κ. και
- v) Λοιπές νομικές μορφές

Η Έκθεση Κ.ΑΛ.Ο 2019- 2020 αναφέρει ότι σε έρευνα που πραγματοποίησε η Ε.Τ.Επ. από τον Αύγουστο ως τον Σεπτέμβριο του 2018, εμφάνισε το τομέα της Κ.ΑΛ.Ο. στην Ελλάδα να παραμένει ακόμη σε πρώιμο στάδιο ανάπτυξης. Ο τομέας Κ.ΑΛ.Ο. κυριαρχείται από την παρουσία μικροεπιχειρήσεων (86% των επιχειρήσεων που αποτελούν το δείγμα της μελέτης), ενώ περισσότερες από τις μισές επιχειρήσεις βρίσκονται ακόμη στο αρχικό στάδιο ανάπτυξης. Επιπλέον, η πλειοψηφία των φορέων του δείγματος παρουσιάζουν περιορισμένο ετήσιο κύκλο εργασιών, με σχεδόν το 60% εξ αυτών να έχουν έσοδα κάτω των 10.000 ευρώ. Μόνο το 16% των επιχειρήσεων ανέφεραν ότι έχουν πλεόνασμα, γεγονός που όπως γίνεται αντιληπτό έχει άμεσες συνέπειες στις ευκαιρίες που έχουν οι φορείς Κ.ΑΛ.Ο. για χρηματοδότηση (Εκθεση Κ.ΑΛ.Ο 2019-20).

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Γενικού Μητρώου Φορέων Κ.ΑΛ.Ο., οι εγγραφές των φορέων Κ.ΑΛ.Ο. βάσει του ν.4430/2016 άρχισαν τον Ιανουάριο του 2017 και έως τις 31/5/2020 είχαν εγγραφεί 1.164 νέοι φορείς. Συμπεριλαμβανομένων των 573 φορέων του ν.4019/2011, οι οποίοι ολοκλήρωσαν τη διαδικασία μετάπτωσης με το σύνολο των εγγεγραμμένων φορέων στο Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. τον Μάιο του 2020 ανερχόταν σε 1.737. Ο αριθμός των εγγραφών των φορέων Κ.ΑΛ.Ο. ανά

έτος παρουσιάζει σταδιακή αύξηση, με ιδιαίτερη δυναμική τα έτη 2017 και 2018 (Εκθεση Κ.ΑΛ.Ο 2019-20).

Η περιφερειακή κατανομή των φορέων Κ.ΑΛ.Ο. σε γενικές γραμμές ακολουθεί την αντίστοιχη κατανομή του πληθυσμού και του ΑΕΠ. Ως εκ τούτου, η πλειονότητα (41,5%) συγκεντρώνεται στην Περιφέρεια Αττικής, με δεύτερη τη Περιφέρεια Κ. Μακεδονίας (12,4%) και ακολουθούν οι Περιφέρειες Θεσσαλίας (7,5%), Πελοποννήσου (6,6%), Κρήτης (6,0%), Δ. Ελλάδας (6,0%) και με μικρότερη συμμετοχή οι λοιπές περιφέρειες (βλ. Πίνακας 4).

Πίνακας 4. Περιφερειακή κατανομή των φορέων του Γενικού Μητρώου Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. του ν.4430/2016 (31/5/2020)

Περιφέρεια	Αριθμός	Ποσοστό (%)
Αττικής	721	41,5%
Κεντρικής Μακεδονίας	215	12,4%
Θεσσαλίας	130	7,5%
Πελοποννήσου	115	6,6%
Κρήτης	105	6,0%
Δυτικής Ελλάδας	105	6,0%
Αν. Μακεδονίας & Θράκης	79	4,5%
Στερεάς Ελλάδας	76	4,4%
Νοτίου Αιγαίου	61	3,5%
Ηπείρου	39	2,2%
Δυτικής Μακεδονίας	37	2,1%
Ιονίων Νήσων	29	1,7%
Βορείου Αιγαίου	25	1,4%
Σύνολο	1.737	100,0%

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.ΑΛ.Ο.

Η νομική μορφή των φορέων του Γενικού Μητρώου Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. από το σύνολο των 1.737 φορέων του Γενικού Μητρώου Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. κατατάσσονται βάσει του παρακάτω πίνακα (Εκθεση Κ.ΑΛ.Ο 2019-20).

Πίνακας 5. Κατανομή των Φορέων του Μητρώου ανά νομική μορφή

Νομική Μορφή	Αριθμός	Ποσοστό (%)
Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας	1.564	93,9%
Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων	33	2,0%
Κοι.Σ.Π.Ε	29	1,7%
Συνεταιρισμοί Εργαζομένων	29	1,7%
Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ειδικών Ομάδων	10	0,6%
Σύνολο	1.665	100,0%

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. (31.5.2020)

Στο Ειδικό Μητρώο Άλλων Φορέων οι περισσότεροι φορείς (66,7%) είναι Αστικές Εταιρίες των αρ. 741 επ. Α.Κ. (βλ. Πίνακας 6).

Πίνακας 6. Κατανομή φορέων του Ειδικού Μητρώου Άλλων Φορέων Κ.ΑΛ.Ο.

Νομική Μορφή	Αριθμός	Ποσοστό (%)
Αστικές εταιρίες των αρ. 741 επ. Α.Κ.	48	67,6%
Σωματεία (αρ.78 επ. Α.Κ.)	11	15,5%
Αστικοί Συνεταιρισμοί του ν.1667/1986	8	11,3%
Λοιπές νομικές μορφές	3	4,2%
Αγροτικοί Συνεταιρισμοί του ν.4384/2016	1	1,4%
Σύνολο	71	100,0%

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. (31.5.2020)

Αναφορικά με τους ανθρώπινους πόρους η Διεύθυνση Κ.ΑΛ.Ο. καταγράφει στοιχεία σχετικά με τα μέλη των φορέων που ιδρύονται βάσει του ν.4430/2016 (Κοιν.Σ.Επ., Συνεταιρισμοί Εργαζομένων). Σε 1.419 εγγεγραμμένους φορείς (Κοιν.Σ.Επ. και Συνεταιρισμούς Εργαζομένων), ο αριθμός των μελών ανέρχεται σε 9.319 και ο μέσος όρος των μελών ανά φορέα διαμορφώνεται σε 6,6. Οι φορείς στην πλειονότητά τους (46%) έχουν 3-5 μέλη. Σημαντικός αριθμός φορέων (35%) έχουν 6-10 μέλη, ενώ λίγοι φορείς (19%) έχουν περισσότερα από 10 μέλη (βλ. Πίνακας 7).

Πίνακας 7. Κατανομή Φορέων βάσει αριθμού μελών

Μέλη	Φορείς	Ποσοστό (%)
3 έως 5	864	60,9%
6 έως 10	461	32,5%
11 έως 20	70	4,9%
21 και άνω	24	1,7%
Σύνολο	1.419	100,0%

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. (31.5.2020)

Συγκεκριμένα, σε 1.419 Κοιν.Σ.Επ. και Συνεταιρισμούς Εργαζομένων, ο αριθμός των εργαζομένων με εξαρτημένη εργασία ανέρχεται σε 1.577, με μέσο όρο

ανά επιχείρηση 1,1 εργαζόμενους. Ο χαμηλός μέσος όρος που παρατηρείται οφείλεται στο γεγονός ότι, από τους 1.419 φορείς οι 1.018 δεν δηλώνουν εργαζόμενους (στοιχεία από το Π/Σ Εργάνη), συνεπώς το σύνολο των εργαζομένων προέρχεται από τους λοιπούς 401 φορείς, από τους οποίους οι 255 απασχολούν 1-3 εργαζόμενους, οι 123 απασχολούν 4-10 και μόνο 23 φορείς απασχολούν περισσότερους από 10 εργαζόμενους (βλ. Πίνακας 8) (Έκθεση Κ.ΑΛ.Ο, 2019-20).

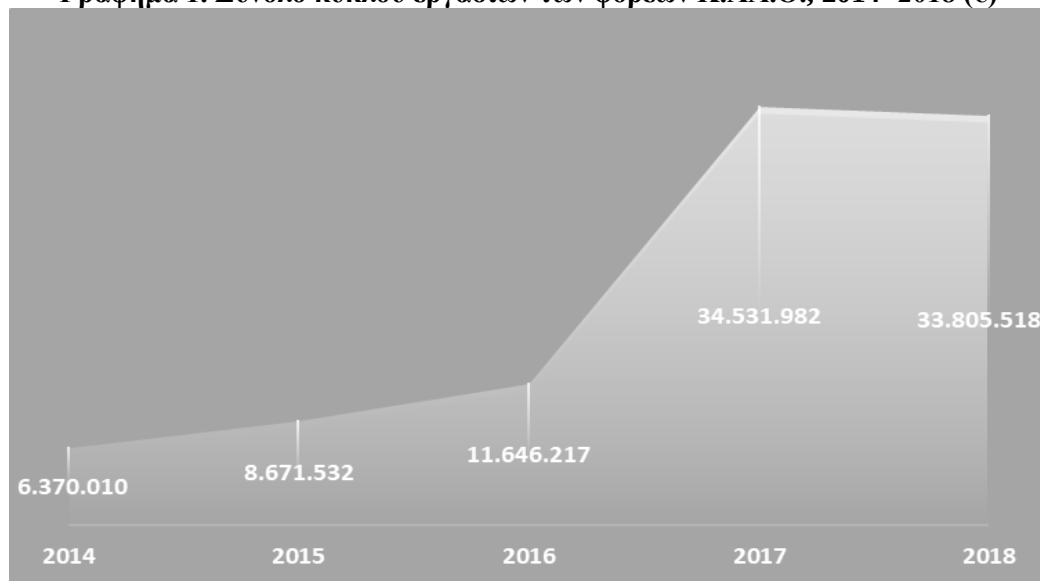
Πίνακας 8. Αριθμός Απασχολούμενων ανά Κοιν.Σ.Επ. και Συνεταιρισμούς Εργαζομένων

Φορείς		
Αριθμός Εργαζομένων	Αριθμός	Ποσοστό (%)
0	1.018	71,7%
1 έως 3	255	18,0%
4 έως 10	123	8,7%
11 έως 20	18	1,3%
21 και άνω	5	0,4%
Σύνολο	1.419	100,0%

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.ΑΛ.Ο.

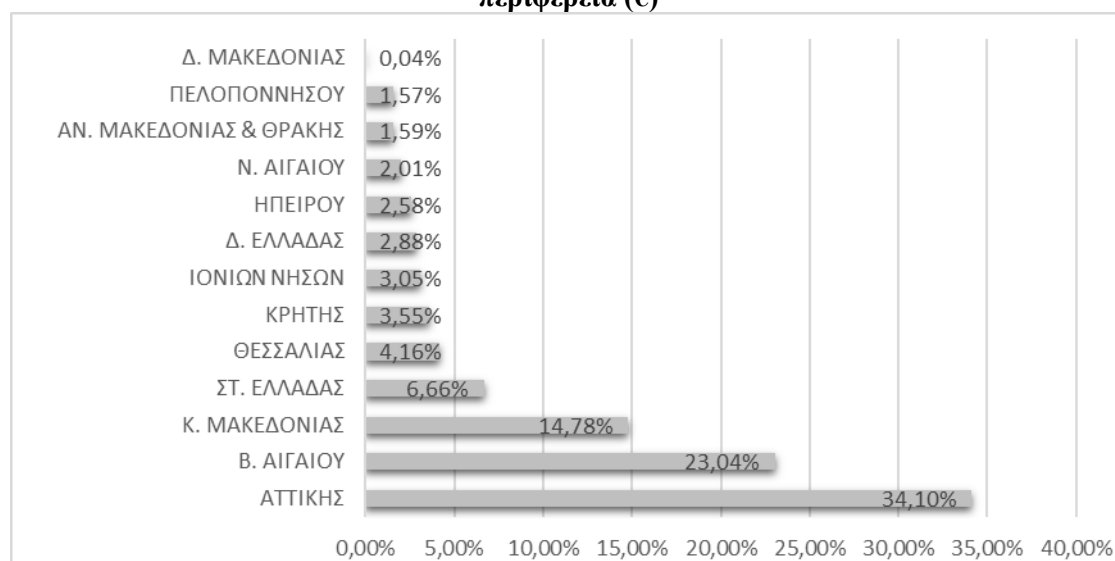
Σύμφωνα με την Ετήσια Έκθεση για τη Κ.ΑΛ.Ο. (2019-2020) κατά το χρονικό διάστημα 2014 – 2018, οι φορείς εμφάνισαν σημαντική αύξηση στο κύκλο εργασιών από 6,37 εκ.€ το 2014 σε 33,8 εκ.€ το έτος 2018, παρουσιάζοντας μια μικρή μείωση μεταξύ 2017 – 2018 (Γράφημα 1). Επίσης, για το έτος 2018 τη μεγαλύτερη ποσοστιαία συμμετοχή επι του συνολικού κύκλου εργασιών, 34% συγκέντρωσε η Περιφέρεια Αττικής και ακολουθεί η Περιφέρεια Β. Αιγαίου με ποσοστό 23%, όπου θα πρέπει να σημειωθεί ότι το μεγάλο ποσοστό στη Περιφέρεια Β. Αιγαίου οφείλεται σύμφωνα με την Ετήσια Έκθεση Κ.ΑΛ.Ο. (2019-2020) στη λειτουργία φορέα Κ.ΑΛ.Ο. στο προσφυγικό ζήτημα (Γράφημα 2).

Γράφημα 1. Σύνολο κύκλου εργασιών των φορέων Κ.ΑΛ.Ο., 2014 -2018 (€)

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. (Ετήσια Έκθεση Κ.ΑΛ.Ο. 2019-20)

Γράφημα 2. Ποσοστό κύκλου εργασιών των φορέων Κ.ΑΛ.Ο το έτος 2018 ανά περιφέρεια (€)

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. (Έκθεση Κ.ΑΛ.Ο. ετών 2019-20)

Η Ετήσια Έκθεση Κ.ΑΛ.Ο. (2019-2020), αναφέρει ότι το έτος 2018, τον μεγαλύτερο αριθμό φορέων εμφάνισαν οι Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας (90%) και ακολούθησαν με τεράστια διαφορά οι υπόλοιπες νομικές μορφές (π.χ. οι Κοι.Σ.Π.Ε. 3%) (Πίνακα 9 & 10).

Τη μεγαλύτερη συμμετοχή στον κύκλο εργασιών για το έτος 2018 παρουσίασαν οι Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας με 39%, ακολούθησαν οι Αστικές εταιρίες των αρ. 741 Α.Κ. με 34% και οι Κοι.Σ.Π.Ε. 21%) (Πίνακα 9 & 10).

Όσον αφορά την απασχόληση σε Ετήσιες Μονάδες Εργασίας (ΕΜΕ) την υψηλότερη συγκέντρωση παρουσίασαν οι Αστικές εταιρίες των αρ. 741 επ. Α.Κ. με 33% και ακολούθησαν οι Κοι.Σ.Π.Ε. με 30% και οι Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας με 29%. Ενώ, οι υπόλοιπες νομικές μορφές συμμετείχαν με πολύ μικρότερα ποσοστά. Τέλος, στην απασχόληση των ευάλωτων ομάδων οι Κοι.Σ.Π.Ε. εμφάνισαν, όπως είναι αναμενόμενο, τον υψηλότερο βαθμό συγκέντρωσης (65%) (Πίνακα 9 & 10).

Πίνακας 9. Αριθμός των φορέων Κ.Α.Λ.Ο., η απασχόληση και ο κύκλος εργασιών κατά νομική μορφή, έτος 2018

ΝΟΜΙΚΗ ΜΟΡΦΗ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΝΕΡΓΩΝ ΦΟΡΕΩΝ	ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ (ΕΜΕ)	ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΕΥΑΛΩΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ (ΕΜΕ)	ΚΥΚΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ (€)
Αστικές εταιρίες των αρ. 741 Α.Κ	12	382	35	11.465.083
Αστικοί Συνεταιρισμοί του ν. 1667/1986	4	10	1	995.381
Αγροτικοί Συνεταιρισμοί του ν. 4384/2016	-	-	-	-
Κοι.Σ.Π.Ε	18	348	191	6.976.418
Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ειδικών Ομάδων	4	0	0	42.783
Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων	13	47	26	599.184
Κοιν.Σ.Επ. ν.4019/2011*	-	-	-	-
Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας ν.4430/2016	579	340	31	13.054.111
Συνεταιρισμοί Εργαζομένων	10	37	10	621.322
Σωματεία (αρ.78 επ ΑΚ)	2	0	0	51.236
Λοιπές Νομικές Μορφές	1	0	0	0
Σύνολο	643	1164	294	33.805.518

*Οι φορείς μετά τη διαδικασία μετάπτωσης εντάχθηκαν στο Μητρώο του ν. 4430/2016.

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.Α.Λ.Ο. (Ετήσια Έκθεση Κ.Α.Λ.Ο. 2019-20)

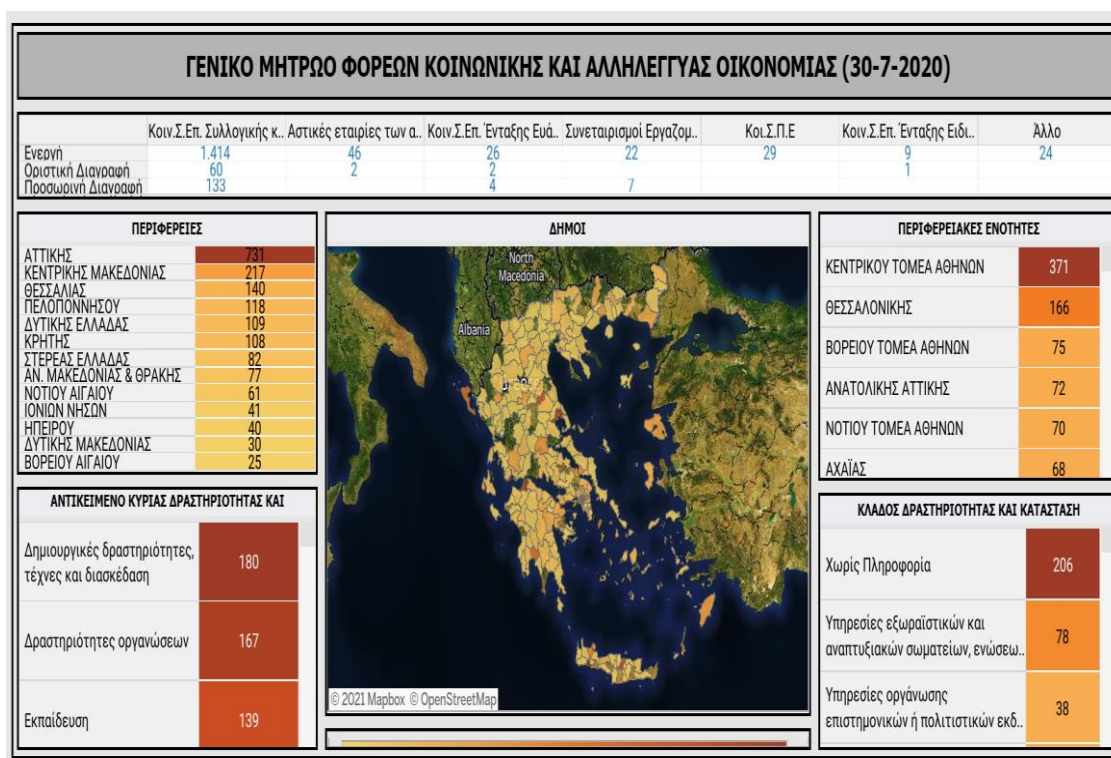
Πίνακας 10. Ποσοστιαία κατανομή φορέων Κ.Α.Λ.Ο., απασχόλησης και κύκλου εργασιών κατά νομική μορφή, έτος 2018

ΝΟΜΙΚΗ ΜΟΡΦΗ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΝΕΡΓΩΝ ΦΟΡΕΩΝ %	ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ (ΕΜΕ) %	ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΕΥΑΛΩΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ (ΕΜΕ) %	ΚΥΚΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ %
Αστικές εταιρίες των αρ. 741 Α.Κ	1,87%	32,82%	11,90%	33,91%
Αστικοί Συνεταιρισμοί του ν. 1667/1986	0,62%	0,86%	0,34%	2,94%
Αγροτικοί Συνεταιρισμοί του ν. 4384/2016	-	-	-	-
Κοι.Σ.Π.Ε	2,80%	29,90%	64,97%	20,64%
Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ειδικών Ομάδων	0,62%	0,00%	0,00%	0,13%
Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων	2,02%	4,04%	8,84%	1,77%
Κοιν.Σ.Επ. ν.4019/2011*	-	-	-	-
Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας ν.4430/2016	90,05%	29,21%	10,54%	38,62%
Συνεταιρισμοί Εργαζομένων	1,56%	3,18%	3,40%	1,84%
Σωματεία (αρ.78 επ ΑΚ)	0,31%	0,00%	0,00%	0,15%
Λοιπές Νομικές Μορφές	0,16%	0,00%	0,00%	0,00%
Σύνολο	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

*Οι φορείς μετά τη διαδικασία μετάπτωσης εντάχθηκαν στο Μητρώο του ν. 4430/2016.

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.Α.Λ.Ο. (Ετήσια Έκθεση Κ.Α.Λ.Ο. 2019-20)

Επίσης, η πληροφόρηση για τους φορείς κοινωνικής οικονομίας είναι πλέον εφικτή και μέσω του Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας, με τελευταία ενημέρωση στις 30 Ιουλίου 2020, όπου παρατίθενται πληροφορίες που αφορούν τον αριθμό τους βάσει νομικής μορφής, τον αριθμό των ενεργών ή διαγεγραμμένων επιχειρήσεων, το αντικείμενο κύριας δραστηριότητάς τους, τον αναλυτικότερο κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και τη κατανομή τους σε επίπεδο περιφερειών και περιφερειακών ενοτήτων σύμφωνα με την Εικόνα 1 (ΕΕΤΑΑ, 2021).

Εικόνα 1: Ανάλυση φορέων κοινωνικής οικονομίας

Σύμφωνα με την ανάλυση της ΕΕΤΑΑ (2021), το αντικείμενο κύριας δραστηριότητας για τους περισσότερους φορείς είναι «οι Δημιουργικές δραστηριότητες, τέχνες και διασκέδαση (180 φορείς), ακολουθούμενο από τις Δραστηριότητες οργανώσεων (167), Εκπαίδευση (139), Δραστηριότητες υπηρεσιών εστίασης (98) κ.ά. Οι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας με τις περισσότερες κοινωνικές επιχειρήσεις, σύμφωνα με τη Στατιστική Ταξινόμηση Οικονομικών Δραστηριοτήτων (ΣΤΑΚΟΔ 08), είναι οι Υπηρεσίες εξωραϊστικών και αναπτυξιακών σωματείων, ενώσεων, συνεταιρισμών κ.λπ. (78), Υπηρεσίες οργάνωσης επιστημονικών ή πολιτιστικών εκδηλώσεων (38), οι Άλλες υπηρεσίες υποστήριξης για τη βελτίωση της ζωής των πολιτών και την αναβάθμιση των γενικών συνθηκών διαβίωσης (38) κ.ά».

Από τα ζητήματα και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν συχνότερα οι υφιστάμενοι Φορείς Κ.ΑΛ.Ο. σύμφωνα με την έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τα Κέντρα Στήριξης φορέων Κ.ΑΛ.Ο (Εκθεση Κ.ΑΛ.Ο 2019-20), αναφέρεται ότι τα χρηματοδοτικά προβλήματα αποτελούν το σημαντικότερο παράγοντα που δυσχεραίνει τη λειτουργία των υφιστάμενων Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. (π.χ. έλλειψη χρηματοδότησης και προβλήματα βιωσιμότητας, ελλιπής πληροφόρηση για την αγορά και τις πηγές χρηματοδότησης). Σημαντικά, επίσης, ζητήματα θεωρούνται οι γραφειοκρατικές διαδικασίες και η συνεργασία με τους δημόσιους φορείς, η έλλειψη δικτύωσης, οι

δυσχέρειες στη δημιουργία ενός επιχειρηματικού σχεδίου και τα εσωτερικά προβλήματα λειτουργίας των Φορέων Κ.ΑΛ.Ο.

Επίσης, όσα προβλέπονται στο νόμο και υλοποιήθηκαν μέσω αυτού είναι σημαντικά αλλά αποδεικνύονται πολύ λίγα. Στόχος του νόμου ήταν να δοθεί μια διακριτή ταυτότητα στους υφιστάμενους φορείς της Κ.ΑΛ.Ο. Ωστόσο, οι νοοτροπίες των περασμένων ετών, η αδιαφορία και η απουσία γνώσης και κατανόησης του τομέα διατηρήθηκαν. Τα χαμηλά επίπεδα αυτόνομης ανάπτυξης του τομέα, η αδύναμη κοινωνία των πολιτών, η απουσία κοινωνικής στόχευσης, η απουσία συνεταιριστικού πνεύματος, η απουσία συλλογικού πνεύματος, αλληλεγγύης, πάθους, καθώς και απουσία σχεδιασμού, μελέτης, μοιράσματος εμπειριών και το κυνήγι προγραμμάτων και δημόσιων συμβάσεων (βραχυπρόθεσμο), συνέβαλαν αρνητικά στη δημιουργία γόνιμου πλαισίου για τη κοινωνική οικονομία (Γεώργας, 2013).

4. ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Η κοινωνική οικονομία επιδιώκει να εξισορροπήσει την οικονομική επιτυχία με την κοινωνική δικαιοσύνη, από τοπικό έως και σε παγκόσμιο επίπεδο. Λόγω των κοινωνικών και οικονομικών τους σκοπών, οι φορείς κοινωνικής οικονομίας είναι συχνά ευάλωτοι σε χρηματοοικονομικό επίπεδο, καθώς δυσκολεύονται να δημιουργήσουν οικονομικά αποθεματικά ή να καλύψουν τα λειτουργικά τους έξοδα.

Οι συμβατικοί ιδιώτες επενδυτές θεωρούν τους οργανισμούς κοινωνικής οικονομίας ως μη ελκυστικούς. Οι οργανισμοί κοινωνικής οικονομίας συχνά πρέπει να βασίζονται σε δημόσιες επιδοτήσεις, οι οποίες μπορούν να παρουσιάζουν προκλήσεις για την αυτονομία τους (ILO, 2019). Αυτή η ενότητα διερευνά τις δυνητικές πηγές χρηματοδότησης που χρησιμοποιούνται από φορείς κοινωνικής οικονομίας στο πλαίσιο μελετών και ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί από διεθνείς φορείς και οργανισμούς όπως τον ΔΟΕ.

Ως μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί, ο κύριος στόχος των φορέων Κ.ΑΛ.Ο. είναι να παράγουν κοινωνικά και οικονομικά οφέλη και όχι να μεγιστοποιήσουν το κέρδος, γεγονός που αποτελεί μια λογική που συχνά είναι ξένη προς τους συμβατικούς δανειστές. Επιπλέον, πολλά προγράμματα χρηματοδότησης και επιχορηγήσεων δεν τους επιτρέπουν να δημιουργήσουν πλεόνασμα, το οποίο γενικά απαιτείται για τη δημιουργία επαρκών επιπέδων κεφαλαίου κίνησης ή οικονομικών αποθεμάτων. Η έλλειψη κεφαλαίου κίνησης και οικονομικών αποθεματικών, σημαίνει ότι ορισμένοι

οργανισμοί κοινωνικής οικονομίας είναι εκτεθειμένοι σε διακυμάνσεις, στις ταμειακές ροές και δεν προστατεύονται από τις επιπτώσεις μιας συχνής χρονικής υστέρησης μεταξύ χρηματοδοτούμενων προγραμμάτων (Thake και Lingayah, 2009).

Για να διασφαλιστεί η ανάπτυξη μιας ισχυρής κοινωνικής οικονομίας, απαιτούνται επαρκείς οικονομικοί πόροι. Ωστόσο, καθώς η μεγιστοποίηση του κέρδους δεν επιδιώκεται σε βάρος των κοινωνικών και περιβαλλοντικών ανησυχιών, οι οργανισμοί κοινωνικής οικονομίας είναι σχετικά μη ελκυστικοί για τους εμπορικούς επενδυτές και συνάμα οι περιορισμοί με οικονομικούς, κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς στόχους καθιστούν δύσκολη τη συγκέντρωση κεφαλαίων στην κεφαλαιαγορά. Αυτό θέτει ένα βασικό ερώτημα: πώς οι συνεταιρισμοί, οι αλληλσφαιλιστικές εταιρείες, οι ενώσεις, τα ιδρύματα και οι κοινωνικές επιχειρήσεις αντλούν τα κεφάλαια για την εκπλήρωση των αποστολών τους στις τοπικές κοινότητες; Οι συνεταιρισμοί, για παράδειγμα, δεν έχουν πρόσβαση στη χρηματοδότηση της κεφαλαιαγοράς λόγω του συστήματος διακυβέρνησής τους, με αποτέλεσμα να αποτελεί επιπλέον επιβάρυνση και συχνά να συνεπάγεται πρόσθετο κόστος κεφαλαίου λόγω του ασφάλιστρου κινδύνου που χρεώνουν οι συνετοί δανειστές (ILO, 2015).

Σε γενικές γραμμές, οι φορείς Κ.ΑΛ.Ο. με βάση την ιδιότητα μέλους δημιουργούν κάποια χρήματα από τέλη και μετοχές των μελών. Η χρήση των τελών συνδρομής είναι μια πολύ βολική ροή χρηματοδότησης και δίνει στον οργανισμό Κ.ΑΛ.Ο. περισσότερη ευελιξία, όσον αφορά τον τρόπο χρήσης των κεφαλαίων. Αυτό συμβαίνει επειδή ο φορέας Κ.ΑΛ.Ο. είναι υπεύθυνος για τα μέλη που πιστεύουν στο έργο του οργανισμού. Ωστόσο, αυτή η ροή χρηματοδότησης έχει αχίλλειο πτέρνα. Επομένως, απαιτούνται άλλες πηγές χρηματοδότησης και εγείρει την ανάγκη εξέτασης της ζήτησης και προσφοράς κεφαλαίων στην κοινωνική οικονομία, εξετάζοντας τους νομικούς τύπους και τους τύπους χρηματοδότησης. Επίσης, αρκετοί φορείς Κ.ΑΛ.Ο. στο στάδιο της εκκίνησης αντιμετωπίζουν εμπόδια πρόσβασης στη χρηματοδότηση, λόγω της απουσίας ιστορικού περιουσιακών στοιχείων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως ασφάλεια. Τα περισσότερα συμβατικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα απαιτούν αποδείξεις ότι ο οργανισμός κοινωνικής οικονομίας είναι σε θέση να εξοφλήσει δάνεια. Αυτοί οι παράγοντες, σε συνδυασμό με τη μη κερδοσκοπική τους κατάσταση, κάνουν τους φορείς Κ.ΑΛ.Ο. πολύ επικίνδυνους για να επενδυθούν κεφάλαια και πιστώσεις. Αυτή η δυσμενής σχέση κινδύνου-ανταμοιβής αποθαρρύνει ορισμένους επενδυτές (ILO, 2015).

Παράλληλα, το ζήτημα της προσωπικής ευθύνης είναι ένας άλλος παράγοντας που επηρεάζει τη χρηματοδότηση. Ορισμένοι οργανισμοί κοινωνικής οικονομίας δυσκολεύονται να κάνουν χρήση της χρηματοδότησης του χρέους, διότι θα απαιτούσε ένα άτομο ή ομάδα ατόμων να αναλάβουν τους κινδύνους. Ωστόσο, δεδομένου ότι οι περισσότεροι φορείς Κ.ΑΛ.Ο. βασίζονται στην ίση συμμετοχή, καθίσταται ασαφές ποια άτομα πρέπει να φέρουν τον κίνδυνο, με αποτέλεσμα να υπάρχει δυσκολία στη χρηματοδότηση (ILO, 2015).

Η συνεχιζόμενη εξάρτηση πολλών οργανισμών κοινωνικής οικονομίας από επιδοτήσεις και επιχορηγήσεις του δημόσιου τομέα επιδρά σφραγιστικά στην πρόκληση της εξασφάλισης σταθερών, προσιτών και ευέλικτων χρηματοοικονομικών πόρων. Έτσι, το ζήτημα της χρηματοδότησης παραμένει μια μεγάλη ανησυχία για όλους ανεξάρτητα από τη χώρα, το νομικό είδος και τη γραμμή δραστηριότητας (ILO, 2015).

Ελληνική Διάσταση Χρηματοδοτικού Πλαισίου

Στην Ελλάδα, το περιβάλλον πρόσβασης των φορέων Κ.ΑΛ.Ο. στα χρηματοδοτικά προγράμματα βρίσκεται σε πρωταρχικό στάδιο ανάπτυξης. Σύμφωνα με μελέτη⁷ που διενεργήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2014, για τους φορείς Κ.ΑΛ.Ο. στην Ελλάδα, αναφέρεται ότι οι αυτές οι επιχειρήσεις και οι φορείς «λαμβάνουν χρηματοδότηση κυρίως μέσα από τις κρατικές επιχορηγήσεις ή δημόσιες συμβάσεις, από δωρεές ή μέσω των εισοδημάτων που προέρχονται από τις δράσεις τους» ενώ θεωρούν ότι η έλλειψη ευκαιριών πρόσβασης σε πηγές χρηματοδότησης αποτελεί βασικό εμπόδιο στην ανάπτυξή τους (British Council, 2014).

Η βιωσιμότητα και η ανάπτυξη των φορέων Κ.ΑΛ.Ο. στην Ελλάδα εξαρτάται από την πρόσβαση στα χρηματοδοτικά προγράμματα, ωστόσο οι διαδικασίες ανάπτυξης ενός κατάλληλου οικοσυστήματος, απαιτούν χρόνο και υποστήριξη μέσω σχετικής εκπαίδευσης και συμπληρωματικών υπηρεσιών (European Union and DMI, 2016).

Χρειάζεται να διανυθεί αρκετή απόσταση, από τον δημόσιο και τον επιχειρηματικό τομέα, αλλά κυρίως από τον κλάδο της κοινωνικής οικονομίας για την ανάπτυξη θεσμών και εργαλείων του ίδιου του κλάδου της χρηματοδότησης της

⁷ Έκθεση για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία στην Ελλάδα, 2014

Κ.ΑΛ.Ο., όπως φορολογικά κινήτρα, εξάλειψη νομικών κινδύνων και εξασφάλιση υποδομών και συνθηκών που να ενισχύουν την κοινωνική επιχειρηματικότητα και κοινωνική καινοτομία.

Το ενεργητικό των Κοιν.Σ.Επ. και λοιπών φορέων Κ.ΑΛ.Ο μπορεί να προκύπτει από εισοδήματα επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, συνεταιριστικές μερίδες, προσωπικές δωρεές, δημόσιες επιχορηγήσεις, εθνικούς ή διεθνείς οργανισμούς, ΟΤΑ, Ταμεία, δημόσιες συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς (ΕΟΚΕ, 2015), το Πρόγραμμα Δημόσιων Επενδύσεων (ΠΔΕ), την Ε.Ε, κ.α.

Στην Ελλάδα, το ρυθμιστικό πλαίσιο για τους μηχανισμούς χρηματοδότησης αναπτύχθηκε αρχικά με το Ν. 4019/2011 και στη συνέχεια με τον ισχύοντα Ν. 4430/2016, όπου προκύπτει ότι οι Κοιν.Σ.Επ., καθώς και οι Κοι.Σ.Π.Ε μπορούν να έχουν πρόσβαση στο Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας (το οποίο παραμένει ανενεργό) και στο Εθνικό Ταμείο για την Επιχειρηματικότητα και Ανάπτυξη. Μπορούν επίσης να χρηματοδοτηθούν από τον Αναπτυξιακό Νόμο (Ν. 4399/2016) καθώς επίσης, και με κεφάλαια από τράπεζες και ιδιωτικά επενδυτικά σχήματα.

Επίσης, το Υπουργείο Εργασίας δεν έχει μεριμνήσει τα δέοντα, καθότι δεν έχουν τεθεί μέχρι σήμερα επαρκώς σε λειτουργία τα εργαλεία οικονομικής υποστήριξης, όπως ορίζονταν στο άρθρο 9 του Ν. 4019/2011 και κατά την τρέχουσα περίοδο στα άρθρα 5 και 6 του Ν. 4430/2016. Ωστόσο, ενεργοποίησε ένα εργαλείο μέτρησης κοινωνικού αντίκτυπου στις κοινωνικές επιχειρήσεις, καλύπτοντας το σχετικό κενό.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να επισημανθεί ωστόσο ότι και συμμετέχοντες στις Κοιν.Σ.Επ. και φορείς Κ.ΑΛ.Ο. θα πρέπει να αλλάξουν την αντίληψη τους ότι τα χρηματοδοτικά εργαλεία συνιστούν επιδοτήσεις, με την έννοια που έχουν παρουσιαστεί μέχρι πρόσφατα, καθιστώντας τους κρατικοδίαιτους (Γεώργμας, 2013).

Η λειτουργία φορέων μικροπιστώσεων αποτελεί άμεση ανάγκη στο πρώτο στάδιο ανάπτυξής τους και για την επιτυχή επίτευξη των στόχων τους. Πρωτοβουλίες μικροπιστώσεων από φορείς στην Ελλάδα είναι ελάχιστες, ενδεικτικά αναφέρεται η “Action Finance” της ΜΚΟ Action Aid⁸ και το “The People’s Trust⁹” στην Αθήνα.

⁸ <https://www.afi.org.gr/>

⁹ <https://www.thepeoplestrust.org/>

4.1 Παραδοσιακές Πηγές Χρηματοδότησης Κ.ΑΛ.Ο

Οι οργανισμοί Κ.ΑΛ.Ο. μπορούν να παράγουν οικονομικές εισροές από διάφορες πηγές: τους δικούς τους πόρους (οικονομικές συνεισφορές από μέλη), την πώληση αγαθών και υπηρεσιών σε πελάτες/μέλη, τη λήψη επιδοτήσεων από κυβερνήσεις, τη λήψη επιχορηγήσεων ή δανείων από τον ιδιωτικό τομέα κ.λπ. Η ισορροπία μεταξύ αυτών των διαφορετικών πηγών αντικατοπτρίζει και τα ειδικά χαρακτηριστικά του οργανισμού.

Πώληση σε αγορές

Το πλαίσιο, η εμπειρία, οι ικανότητες και οι στρατηγικές επιλογές που έγιναν στο παρελθόν, φαίνεται να είναι καθοριστικοί παράγοντες για τους φορείς Κ.ΑΛ.Ο. που εισέρχονται επιτυχώς σε ανταγωνιστικές αγορές. Οι φορείς προσανατολισμένοι στην αγορά φαίνεται να αντλούν τα έσοδά τους κυρίως από τις συνεισφορές των μελών και την πώληση αγαθών και υπηρεσιών στην αγορά. Ωστόσο, κάποιοι αντιμετωπίζουν περισσότερες δυσκολίες στην εμπορευματοποίηση των προϊόντων τους. Τέτοιες δυσκολίες εξηγούνται κυρίως από την έλλειψη οικονομικών πόρων, τεχνογνωσίας και εμπειρογνωμοσύνης για την εφαρμογή αποτελεσματικών στρατηγικών.

Συνεργασίες με τον κερδοσκοπικό ιδιωτικό τομέα

Πέρα από την πώληση των προϊόντων τους σε κανονικές ή οιονεί αγορές, οι οργανισμοί ΚΑΛΟ συνεργάζονται επίσης με τον κερδοσκοπικό ιδιωτικό τομέα. Τέτοιες συνεργασίες έχουν πολλές μορφές: υποστήριξη στο πλαίσιο εταιρικής κοινωνικής ευθύνης (ΕΚΕ), εμπορικές συνεργασίες ή νέες μορφές κοινωνικών επενδύσεων (π.χ. ομόλογα κοινωνικού αντίκτυπου).

Λήψη δημόσιων επιδοτήσεων

Η προσφυγή σε δημόσιες επιδοτήσεις ήταν μια κλασική στρατηγική των φορέων Κ.ΑΛ.Ο. για την ενοποίηση των εσόδων και των δραστηριοτήτων τους. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις που ενεργούν απέναντι σε ευάλωτες ομάδες αντλούν το μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός τους τόσο από την πώληση υπηρεσιών σε αγορές, όσο και από επιδοτήσεις από κυβερνήσεις επειδή οι ενέργειές τους πραγματοποιούνται στο πλαίσιο δημόσιων πολιτικών. Σε τέτοιες συνθήκες, η πρόκληση για την Κ.ΑΛ.Ο. είναι πάντα

να αναπτύξει μια οικονομική στρατηγική σύμφωνη με την αποστολή της, αλλά και με την προοπτική ορισμένης οικονομικής αυτονομίας στη λήψη αποφάσεων.

Δανεισμός από συνεταιριστικά τραπεζικά ιδρύματα

Υφίστανται διαφορετικά παραδείγματα όσον αφορά την υποστήριξη από συνεργατικά τραπεζικά ιδρύματα στην Κ.ΑΛ.Ο., χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Συνεταιριστική Τράπεζα Καρδίτσας¹⁰ που ιδρύθηκε το 1994 με πρωτοβουλία του Εμπορικού και Βιοτεχνικού Επιμελητηρίου του νομού, η οποία στηρίζει τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά της περιοχής, τους αγρότες και τους ελεύθερους επαγγελματίες, δείχνοντας ότι η Κοινωνική Οικονομία, είναι ένας αξιόπιστος εναλλακτικός δρόμος για την έξοδο από την κρίση. Αξίζει να αναφερθεί ότι κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης η Τράπεζα ακολούθησε επεκτατική πορεία εγκαινιάζοντας 3 νέα καταστήματα.

4.2 Καινοτόμοι Μηχανισμοί Χρηματοδότησης Κ.ΑΛ.Ο.

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται τρεις περιπτώσεις που αφορούν καινοτόμους μηχανισμούς κοινωνικής χρηματοδότησης: συμπληρωματικό νόμισμα, crowdfunding και ομόλογα κοινωνικού αντίκτυπου. Καθένας από αυτούς τους μηχανισμούς παρουσιάζεται και αναλύεται από την προοπτική της συμβολής τους στο μέλλον της εργασίας.

Συμπληρωματικό νόμισμα

Με βάση μια σε βάθος βιβλιογραφική μελέτη, οι Meyer και Hudon (2018) παρέχουν μια σαφή επισκόπηση των συμπληρωματικών νομισμάτων, που ορίζονται ως «νομισματικά συστήματα που συμπληρώνουν τα επίσημα εθνικά ή διακρατικά νομίσματα» (Lietaer 2001). Οι Seyfang και Longhurst (2013) ανακάλυψαν περισσότερα από 3.000 κοινοτικά νομισματικά προγράμματα παγκοσμίως που οργανώθηκαν από ενώσεις πολιτών και μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς. Σε αυτήν την ενότητα, θα επικεντρωθούμε σε ένα συγκεκριμένο συμπληρωματικό νόμισμα που στοχεύει στην προώθηση του εμπορίου και της τοπικής ανάπτυξης (Vallet 2016).

¹⁰ <http://www.microstarsproject.eu/Uploads/Files/msmicrofinance.pdf>

Το WIR («εμείς» στα γερμανικά) είναι ένα συμπληρωματικό νόμισμα που δημιουργήθηκε το 1934 από μια ομάδα Ελβετών και Γερμανών επιχειρηματιών, ως απάντηση στην ύφεση της δεκαετίας του 1930. Η αρχική ιδέα ήταν να δημιουργήσει ένα συμπληρωματικό νόμισμα, πιο προστατευμένο από τις δυνητικά καταστροφικές συνέπειες ενός αποσταθεροποιημένου νομισματικού συστήματος (εθνικό νόμισμα και κεντρική τράπεζα). Επιπλέον, αυτό το νόμισμα δεν είχε σχεδιαστεί για συσσώρευση αλλά για ενθάρρυνση των οικονομικών ανταλλαγών και της συνεργασίας μεταξύ των εταιρειών («να θέσει την αγοραστική του δύναμη στην υπηρεσία άλλων προκειμένου να αυξήσει την απόδοση του συστήματος», Vallet, 2015). Το WIR απέκτησε άδεια τραπεζικής το 1936 και έκτοτε λειτουργεί ως συνεταιριστική τράπεζα. Η WIR Cooperative Bank απασχολεί 290 άτομα και προσφέρει υπηρεσίες σε CHF και WIR (CHW). Οι πελάτες είναι κυρίως μικρές και μεσαίες εταιρείες, που εδρεύουν στη γερμανόφωνη Ελβετία, σε ένα ευρύ φάσμα τομέων (π.χ. βιοτεχνίες, ξενοδοχεία). Οι υπηρεσίες που προσφέρονται από την τράπεζα είναι η λειτουργία του δικτύου πελατών WIR (διευκολύνοντας τις αμοιβαίες συναλλαγές), καθώς και οι συμβατικές χρηματοοικονομικές υπηρεσίες (στεγαστικά και κατασκευαστικά δάνεια σε CHF με χαμηλά επιτόκια, εργαλεία πληρωμής, δάνεια σε WIR κ.λπ.). Σύμφωνα με τα δεδομένα που αναλύθηκαν από τους Stodder και Lietar (2012), οι εταιρείες χρηστών WIR ανήκουν σε διάφορους τομείς (σε εθνικό επίπεδο): 37% στις κατασκευές, 22% στις μικρές επιχειρήσεις, 19% στη μεταποίηση, το χονδρικό εμπόριο και το 12% στον ξενοδοχειακό κλάδο. Για όλους τους συνδυασμένους τομείς, το 16,3% όλων των ελβετικών εταιρειών σε τομείς λιανικού, χονδρικού εμπορίου, ξενοδοχείων, κατασκευών και επεξεργασίας χρησιμοποίησαν το WIR. Η WIR Bank έχει σήμερα 45.000 MME ως πελάτες. Με βάση το ότι οι ελβετικές MME απασχολούν 3 εκατομμύρια άτομα, μπορεί να εκτιμηθεί ότι το WIR συμβάλλει στη δημιουργία ή τη διατήρηση 600.000 θέσεων εργασίας.

Το 90% της χρήσης WIR πραγματοποιείται στη γερμανόφωνη Ελβετία, το τμήμα της χώρας που είναι γνωστό για τον ισχυρό κοινοτικό πολιτισμό του. Η μακροζωία του WIR μπορεί επίσης να εξηγηθεί από τη θεσμοθέτησή του σε μια συνεταιριστική τράπεζα.

Crowdfunding

Το Crowdfunding (Πληθοπορισμός) μπορεί να θεωρηθεί μηχανισμός κοινωνικής χρηματοδότησης (Hossain & Oparaocha, 2017). Αποτελεί ένα από τα σχετικά πρόσφατα χρηματοοικονομικά εργαλεία, έχοντας εφαρμογή και στην κοινωνική επιχειρηματικότητα και στην κοινωνική χρηματοοικονομική, με ένα διάφανο και δημοκρατικό τρόπο χρηματοδότησης. Παρέχει την ευκαιρία στην κοινωνία και σε πρόσωπα που επιθυμούν να συμβάλλουν σε δράσεις και εγχειρήματα που δεν μπορούν να χρηματοδοτηθούν με άλλους συμβατικούς τρόπους να υλοποιήσουν το έργο τους. Οι Hossain & Oparaocha (2017) παρέχουν έναν ολοκληρωμένο ορισμό του crowdfunding ως: «Μια μέθοδος χρηματοδότησης που βασίζεται στο Διαδίκτυο για την πραγματοποίηση μιας πρωτοβουλίας, μέσω διαδικτυακών κατανεμημένων συνεισφορών και μικρο-χορηγιών με τη μορφή δεσμεύσεων μικρών χρηματικών ποσών από μια μεγάλη ομάδα ανθρώπων εντός περιορισμένου χρονικού πλαισίου. Είναι η χρηματοδότηση μιας εργασίας, μιας ιδέας ή ενός έργου κάνοντας μια ανοιχτή πρόσκληση για χρηματοδότηση, κυρίως μέσω τεχνολογιών Web 2.0, έτσι ώστε οι χρηματοδότες να μπορούν να δωρίσουν, να προ-αγοράσουν το προϊόν, να δανείσουν ή να επενδύσουν με βάση την πεποίθησή τους σε μια προσφυγή, υπόσχεση του ιδρυτή της και/ή την προσδοκία επιστροφής».

Παγκοσμίως, εκτιμάται ότι το crowdfunding συγκέντρωσε 16 δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ το 2014 (ILO, 2019), κυρίως στη Βόρεια Αμερική και την Ασία. Τον Σεπτέμβριο του 2015, η Ευρωπαϊκή Ένωση υπολόγισε ότι περίπου 510 πλατφόρμες crowdfunding (σε σύγκριση με 2000 το 2011), λειτουργούσαν σε ευρωπαϊκές χώρες, με το Ηνωμένο Βασίλειο να έχει τον μεγαλύτερο αριθμό πλατφορμών (143), αντιπροσωπεύοντας πάνω από το ένα τέταρτο του συνόλου της ΕΕ. Συγγραφείς, όπως οι Lehner και Nicholls (2014), θεωρούν ότι το crowdfunding «μπορεί να παρέχει πρόσθετη νομιμότητα» στις κοινωνικές επιχειρήσεις ειδικότερα, «καθώς το πλήθος θα επιλέξει και θα υποστηρίξει τις κοινωνικές ανάγκες που θεωρεί άξιες και έτσι δημιουργεί ένα ισχυρό επενδυτικό σήμα σε άλλους παίκτες στον τομέα. Αυτή η νομιμότητα και τα ισχυρά σήματα έχουν μεγάλη αξία για τις κοινωνικές επιχειρήσεις λόγω των συναλλαγών τους μεταξύ της αγοράς, της κοινωνίας των πολιτών και του κοινού » (Lehner & Nicholls, 2014).

Οι κυριότερες πλατφόρμες διεθνώς είναι η Kickstarter, η Mechanical Turk, η Indiegogo. Στην Ελλάδα λειτουργούν μερικές πλατφόρμες πληθοπορισμού κυρίως στο

χώρο της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας όπως η One Up¹¹ (PRAKSIS, MKO).

Ομόλογα Κοινωνικού Αντικτύπου (SIBs)

Οι Gustavsson-Wright et al. (2015), ορίζουν το SIB ως «έναν μηχανισμό που αξιοποιεί το ιδιωτικό κεφάλαιο για κοινωνικές υπηρεσίες και ενθαρρύνει την επίτευξη αποτελεσμάτων κάνοντας την εξόφληση να εξαρτάται από την επιτυχία». Τα SIBs θεωρούνται πολύπλοκα εργαλεία και εξαπλώνονται διεθνώς, ως επιλογή αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων οικονομιών κρατών, ως μια απάντηση στους μειωμένους κοινωνικούς προϋπολογισμούς. Τα SIBs ξεκίνησαν με το Ομόλογο του Peterborough στην Βρετανία (2010) με σκοπό τη μείωση της υποτροπής φυλακισμένων στην παραβατικότητα.

Το 2015, το Ινστιτούτο Brookings υπολόγισε τον αριθμό των υπαρχόντων SIB σε 49, κυρίως στο Ηνωμένο Βασίλειο και τις ΗΠΑ (Gustavsson-Wright et al., 2015). Έκτοτε αυτή η νέα κατηγορία εργαλείου κοινωνικής χρηματοοικονομικής έχει εξαπλωθεί διεθνώς, ιδίως στις αγγλοσαξονικές οικονομίες, αλλά και στην Ευρώπη, Νότια Αμερική, Αφρική, Ασία (Μ. Ανατολή, Ινδία, Ιαπωνία), εστιάζοντας στις κοινωνικές υπηρεσίες και στην πληρωμή με βάση τα αποτελέσματα (performance based outcomes).

Όντας μια μορφή εταιρικής σχέσης δημόσιου-ιδιωτικού τομέα, ο αντίκτυπος είναι καινοτόμος υπό την έννοια ότι η χρηματοδότηση παρέχεται εκ των προτέρων και η εστίαση είναι στην παροχή ανθρώπινων υπηρεσιών. Αλλά το πιο τυπικό για ένα SIB είναι η κατανομή ρόλων των διαφόρων ενδιαφερομένων: οι επενδυτές παρέχουν κεφάλαιο για έναν πάροχο υπηρεσιών, για την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών σε μια ομάδα-στόχο, ο επιμελητής αποτελεσμάτων (κυρίως κυβερνητικός οργανισμός) συμφωνεί να αποπληρώσει τους επενδυτές εάν επιτευχθούν προκαθορισμένα αποτελέσματα. Επιπλέον, η προχρηματοδότηση από έναν ιδιώτη επενδυτή βοηθά την κυβέρνηση να ξεπεράσει τα εμπόδια της, όταν πρέπει να εκταμιεύσει κεφάλαια σε σύντομο χρονικό διάστημα. Ενώ τρία μέρη (επενδυτής, επενδυτής αποτελεσμάτων και πάροχος υπηρεσιών) θεωρούνται ο πυρήνας της εταιρικής σχέσης SIB, καθώς και

¹¹ <https://praksis.gr/supporters/%CE%B9%CE%B4%CF%81%CF%85%CE%BC%CE%B1-limmat/>

ένας ανεξάρτητος αξιολογητής θα συμβληθεί για να επαληθεύσει σε ποιο βαθμό έχουν επιτευχθεί τα αποτελέσματα (ILO, 2019).

Μέσα από τη βιβλιογραφία προκύπτει ότι κάποιοι τάσσονται υπέρ της λύσης και υιοθέτησης των SIBs (OECD, 2016) ή στέκονται κριτικά απέναντί τους (Roy, et. al., 2018, Harvie and Ogman, 2019). Οι τελευταίοι αναγνωρίζουν τον καινοτομικό χαρακτήρα των SIBs, αποτυπώνοντας κριτικά τους ενδοιασμούς τους ως προς μια φιλελευθεροποίηση και ιδιωτικοποίηση στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών και αντιπροτείνουν το Κοινοτικό Ομόλογο (Community Bond) όπως στη Σκωτία, για κοινωνικές επενδύσεις από ντόπιους κάτοικους και μικροεπενδυτές. Επίσης, προβαίνουν σε αναφορά αγοροποίησης της επιδιωκόμενης κοινωνικής αλλαγής που σχετίζεται με την κρίση του νεοφιλελευθερισμού. Το σημαντικό στο εν λόγω εγχείρημα είναι η δυναμική ενεργή συμμετοχή των συνεταιριστικών τραπεζών, δίνοντας μια νέα προοπτική στο τραπεζικό χρήμα στον κοινωνικό αντίκτυπο και στις επενδύσεις κοινωνικού αντίκτυπου (ILO, 2019).

Με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία τα SIBs ήδη αριθμούν διεθνώς σε 138 σχήματα. Έχουν ολοκληρωθεί 25, υλοποιούνται 84 και σχεδιάζονται 29 (Instiglio, 2018). Στην Ελλάδα πρόσφατα, ο Δήμος Χαϊδαρίου συμμετέχει σε ένα Δίκτυο Δήμων της Ευρώπης, για την υλοποίηση ενός καινοτόμου Ευρωπαϊκού Προγράμματος, με τίτλο: «Ανάπτυξη ομολόγων κοινωνικού αντικτύπου για τη βελτιωμένη παροχή δημόσιων υπηρεσιών (SIBdev)» και με επικεφαλής Εταίρο, το Δήμο Heerlen (Ολλανδία)¹².

Προβληματισμοί επι των μηχανισμών χρηματοδότησης

Από τις περιπτώσεις που μελετήθηκαν, μπορούμε να πούμε ότι οι μηχανισμοί χρηματοδότησης που παρέχονται από την Κ.ΑΛ.Ο. δεν ωφελούν αποκλειστικά την Κ.ΑΛ.Ο.. Οι περισσότερες από τις περιπτώσεις που μελετήθηκαν στοχεύουν στην υποστήριξη οικονομικών δραστηριοτήτων σε τοπικό επίπεδο ή που αναλαμβάνονται από ευάλωτες ομάδες χωρίς να επιδιώκουν να ευνοήσουν τη δημιουργία ή την ανάπτυξη επιχειρήσεων Κ.ΑΛ.Ο..

Η αυτονομία τόσο σε επίπεδο λήψης αποφάσεων όσο και σε επίπεδο εργασίας αποτελεί βασικό παράγοντα για την ομαλή λειτουργία των φορέων Κ.ΑΛ.Ο.. Οι

¹² <https://www.haidari.gr/eyropaiko-programma-urbact-sibdev-omologa-koino/>

φορείς ΚΑΛΟ και τα άτομα που απασχολούνται σ' αυτούς θέλουν να ανταποκριθούν σε προβλήματα που επηρεάζουν συγκεκριμένες ομάδες ή τον πληθυσμό γενικότερα. Αυτή η ανταπόκριση του φορέα Κ.ΑΛ.Ο. στο σύνολό του, καθώς και σε κάθε στρώμα μέσα σε αυτό, είναι ένας κρίσιμος οδηγός, που απαιτεί έναν συμμετοχικό τρόπο λήψης αποφάσεων και υλοποίησης στρατηγικών όπως: i) Η απόδοση των οργανισμών Κ.ΑΛ.Ο. είναι σημαντική επειδή σχετίζεται άμεσα με την προθυμία τους να ανταποκριθούν σε προβλήματα. Ωστόσο, συγκεκριμένες παράμετροι της Κ.ΑΛ.Ο. πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά τη μέτρηση της απόδοσης (παράμετροι απόδοσης που διαφέρουν από εκείνες άλλων εταιρειών). ii) Τα κοινωνιολογικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά των περιβαλλόντων στα οποία αναπτύσσονται αυτοί οι χρηματοοικονομικοί μηχανισμοί έχουν καθοριστική σημασία: η ισχυρή ταυτότητα και η επιχειρηματική κουλτούρα της γερμανόφωνης Ελβετίας για το WIR, το πολιτικό όραμα των δημόσιων αρχών σε σχέση με τα κοινωνικά προβλήματα (ILO, 2019). iii) Η νομοθεσία για τις δημόσιες συμβάσεις (ιδίως σε ευρωπαϊκό επίπεδο) μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην προώθηση και τη ρύθμιση των ομολόγων κοινωνικού αντίκτυπου.

5. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ Κ.ΑΛ.Ο. ΣΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

5.1 Ο Ρόλος της Κοινωνικής Οικονομίας στην αύξηση της απασχόλησης

Οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής δίνουν μεγαλύτερη προσοχή στην κοινωνική οικονομία και την κοινωνική επιχειρηματικότητα μετά την οικονομική κρίση, στο πλαίσιο της αυξανόμενης κοινωνικής ανισότητας σε πολλές χώρες. Ο καθορισμός του πεδίου και της κλίμακας αυτών των δραστηριοτήτων παραμένει δύσκολος, αλλά η συμβολή της κοινωνικής οικονομίας με τους φορείς της στη δημιουργία θέσεων εργασίας, στη στήριξη ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και γενικά στη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής είναι σημαντική, παρά τα εμπόδια στη δημιουργία και ανάπτυξη τους. Στην Ελλάδα η οικονομική κρίση του 2010 έφερε στο προσκήνιο την κοινωνική οικονομία, αλλά η πρόοδός της δεν ήταν η αναμενόμενη.

Ο τομέας της Κ.ΑΛ.Ο. εντάχθηκε στην Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Απασχόληση από τη Ευρωπαϊκή Επιτροπή με στόχο την ανάπτυξη και προώθηση της απασχόλησης στον Τρίτο Τομέα (CIRIEC, 2000). Με άλλα λόγια, η ανάπτυξη της δυναμικής του τρίτου τομέα, θεωρήθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση ότι μπορεί να

αποτελέσει μια άμεση απάντηση στην έως σήμερα αποτυχία των άλλων δύο τομέων της οικονομίας στο να δημιουργήσουν αρκετές θέσεις εργασίας κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες. Αναλυτικότερα, ο τομέας της Κοινωνικής Οικονομίας, ή τρίτος τομέας, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, μπορεί να συνεισφέρει στην αύξηση της απασχόλησης με πέντε κυρίως τρόπους (OECD, 2020, ILO, 2019, Ετήσια Έκθεση Κ.ΑΛ.Ο., 2017):

I. Άμεση δημιουργία θέσεων εργασίας

Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται οι δραστηριότητες του τρίτου τομέα που αποβλέπουν στην κάλυψη αναγκών του πληθυσμού και ιδιαίτερα των περισσότερων ευπαθών από κοινωνική άποψη ομάδων, για υπηρεσίες κοινωνικού-κοινοτικού ενδιαφέροντος, που είτε δεν προσφέρονται επαρκώς είτε και καθόλου από τους άλλους δύο τομείς της οικονομίας. Αναφέρεται για παράδειγμα ότι στην κατηγορία αυτή εντάσσεται η παροχή ενός ευρύ φάσματος υπηρεσιών όπως: η βοήθεια στο σπίτι, η παιδική μέριμνα, η φροντίδα ΑΜΕΑ και ηλικιωμένων, η ψυχολογική και κοινωνική στήριξη ατόμων από ευπαθείς ομάδες, η στήριξη νέων και γυναικών, η διάδοση των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνίας για ειδικές χρήσεις και ομάδες, η ασφάλεια και βελτίωση-συντήρηση του αστικού περιβάλλοντος κ.ο.κ

Η κατηγορία αυτή ουσιαστικά αναφέρεται σε εκείνες κυρίως τις υπηρεσίες στους κλάδους τους οποίους ο δημόσιος τομέας αδυνατεί να δραστηριοποιηθεί, ο δε ιδιωτικός τομέας είτε εμφανίζεται απρόθυμος να προσφέρει τέτοιου είδους υπηρεσίες είτε όταν τις προσφέρει, αυτές έχουν απαγορευτικό κόστος για μεγάλο μέρος του πληθυσμού και ιδιαίτερα για τους κοινωνικά αποκλεισμένους, που ούτως ή άλλως, κατά τεκμήριο, έχουν και την μεγαλύτερη ανάγκη από τις εν λόγω υπηρεσίες.

II. Έμμεση δημιουργία απασχόλησης

Η έμμεση επίδραση στην δημιουργία απασχόλησης αποδίδεται σε τρεις παράγοντες:

- ❖ Οι υπηρεσίες που παράγονται είναι εντάσεως εργασίας, αντισταθμίζοντας έτσι έως ένα βαθμό τις συνέπειες της χαμηλής εντάσεως εργασίας διεργασιών τοπικής ανάπτυξης που λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο της υλοποίησης τοπικών αναπτυξιακών προγραμμάτων εντάσεως κεφαλαίου.
- ❖ Η πλήρωση των νέων θέσεων εργασίας γίνεται κατά κανόνα τοπικά, με αποτέλεσμα τα εισοδήματα που παράγονται να αυξάνουν την ζήτηση σε τοπικό

επίπεδο και κατά συνέπεια να δημιουργούνται έμμεσα θέσεις εργασίας στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας και να ενισχύεται ευρύτερα η τοπική οικονομία.

- ❖ Η στόχευση των προσφερόμενων υπηρεσιών αφορά ευπαθείς μη ευνοημένες ομάδες σε εισοδηματικό επίπεδο, με αποτέλεσμα να λειτουργούν διαρθρωτικά και διορθωτικά, απαλύνοντας τις ανισότητες πρόσβασης. Με αυτό τον τρόπο ανανεώνεται και ενισχύεται το κοινωνικό κεφάλαιο και επιτυγχάνεται η κοινωνική συνοχή σε ευάλωτες ή σε φθίνουσες αστικές ή αγροτικές περιοχές.

III. Βελτίωση της πρόσβασης στην απασχόληση

Η παροχή ενός ευρέος φάσματος υπηρεσιών στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας βοηθά ιδιαίτερα τα άτομα που λόγω προσωπικών ή οικογενειακών υποχρεώσεων είναι εκτός εργατικού δυναμικού. Αναφέρεται, για παράδειγμα, η περίπτωση των γονέων μονογονεϊκών οικογενειών, των γυναικών με μικρά παιδιά, ηλικιωμένων γονέων ή γονέων που είναι υπεύθυνοι για ΑΜΕΑ. Οι τελευταίοι μπορούν να διευκολυνθούν στο να βγουν από το σπίτι και να στραφούν στην αναζήτηση εργασίας, καλύπτοντας τις ανάγκες φροντίδας και μέριμνας για εξαρτημένα άτομα του νοικοκυριού τους, με τη βοήθεια αντίστοιχων υπηρεσιών που προσφέρονται από φορείς και δραστηριότητες του τρίτου τομέα.

IV. Ενίσχυση της αποδοτικότητας

Μια σειρά από δραστηριότητες της κοινωνικής οικονομίας έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός πρόσφορου περιβάλλοντος ανάπτυξης των «πρώτης γραμμής» φορέων του ίδιου χώρου, ενισχύοντας την αποδοτικότητά τους και βελτιώνοντας τη λειτουργία τους. Πρόκειται για ενισχυτικές υποστηρικτικές δραστηριότητες όπως η δικτύωση, η τεχνική βοήθεια, η κατάρτιση, η παροχή συμβουλών, η έρευνα αγοράς, η εκπόνηση μελετών σκοπιμότητας, η ανάδειξη και διάχυση καλών πρακτικών κ.α. που παρέχονται από ενδιαμέσους εξειδικευμένους φορείς ή άλλους μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς και απευθύνονται σε μεμονωμένους φορείς ή σε εταιρικά σχήματα του τομέα της κοινωνικής οικονομίας με στόχο την ενίσχυση της αποδοτικότητάς τους.

V. Κοινωνική ένταξη

Η κοινωνική οικονομία, ως πολιτική της απασχόλησης, δύναται να συμβάλει σημαντικά στην εργασιακή και κοινωνική ένταξη των ευάλωτων ομάδων, παρεμβαίνοντας στοχευμένα για την κοινωνική ωφέλειά τους. Ως **«κοινωνική ένταξη»** ορίζεται η δημιουργία των προϋποθέσεων για την ισότιμη συμμετοχή στην κοινωνική και οικονομική ζωή ατόμων που ανήκουν στις ευάλωτες και τις ειδικές ομάδες. Ενώ σύμφωνα με το Ν 4430/2016 ως **«ευάλωτες»** ορίζονται οι ομάδες εκείνες του πληθυσμού που η ένταξή τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή εμποδίζεται από σωματικά και ψυχικά αίτια ή λόγω παραβατικής συμπεριφοράς. Σε αυτές ανήκουν: α) τα άτομα με αναπηρία οποιασδήποτε μορφής (σωματική, ψυχική, νοητική, αισθητηριακή), β) τα άτομα με προβλήματα εξάρτησης από ουσίες ή τα απεξαρτημένα άτομα, γ) οι ανήλικοι με παραβατική συμπεριφορά, οι φυλακισμένοι/ες και αποφυλακισμένοι/ες.

Ως **«ειδικές»** ορίζονται οι ομάδες εκείνες του πληθυσμού οι οποίες βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ως προς την ομαλή ένταξή τους στην αγορά εργασίας, από οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά αίτια. Σε αυτές ανήκουν: α) τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας, β) τα θύματα παράνομης διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων, γ) οι άστεγοι, δ) τα άτομα που διαβιούν σε συνθήκες φτώχειας, ε) οι οικονομικοί μετανάστες, στ) οι πρόσφυγες και οι αιτούντες άσυλο, για όσο εκκρεμεί η εξέταση του αιτήματος χορήγησης ασύλου, ζ) οι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών, η) τα άτομα με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, θ) οι μακροχρόνια άνεργοι έως είκοσι πέντε ετών και άνω των πενήντα ετών(ν. 4430/2016).

Σε αυτή την κατηγορία εντάσσεται η δημιουργία θέσεων εργασίας στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας κυρίως μέσω των Κοινωνικών Επιχειρήσεων. Οι τελευταίες έχουν ως κύριο σκοπό τους, όχι τόσο την παροχή συγκεκριμένων αγαθών και υπηρεσιών, όσο την παροχή συγκεκριμένων ευκαιριών απασχόλησης ή απόκτηση επαγγελματικής εμπειρίας προκειμένου να ενισχύσουν την απασχολησιμότητα ατόμων που προέρχονται από ειδικές ομάδες στόχους. Στις εν λόγω επιχειρήσεις οι απασχολούμενοι στην πλειοψηφία τους πληρώνονται κανονικά, ενώ τηρείται το ισχύον καθεστώς αναφορικά με τις εργασιακές σχέσεις. Οι υπηρεσίες ή τα προϊόντα που παράγονται πωλούνται στην αγορά ή παρέχονται έναντι συμφωνημένου αντιτίμου σε φορείς του δημόσιου τομέα (π.χ σε φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης) ή σε άλλους φορείς του Τρίτου τομέα. Αντίθετα, καταγράφονται διαφοροποιήσεις με αντίστοιχες υπηρεσίες του ιδιωτικού τομέα κυρίως στο περιεχόμενο, τη διάρκεια και τις

υποστηρικτικές ενέργειες της εν λόγω απασχόλησης, που, πέραν των άλλων, αποβλέπει στην ενδυνάμωση των ίδιων των απασχολούμενων, ενισχύοντας τις δυνατότητές τους για αναζήτηση εργασίας ή/και για απασχόληση σε συνεταιριστική βάση. Έτσι, επιτυγχάνεται η κοινωνική τους ένταξη, που, σε τελική ανάλυση, αποτελεί τον μακροπρόθεσμο στόχο των εν λόγω κοινωνικών επιχειρήσεων (Ετήσια Έκθεση Κ.ΑΛ.Ο, 2017).

5.2 Ο αντίκτυπος της Κ.ΑΛ.Ο. στην Απασχόληση

Σε αυτή την ενότητα, ρίχνουμε μια πιο εμπεριστατωμένη ματιά στο πώς η Κ.ΑΛ.Ο. συμβάλλει στη δημιουργία θέσεων εργασίας. Στην πρώτη ενότητα, δίνουμε μια επισκόπηση του αριθμού των θέσεων εργασίας που δημιουργήθηκαν (ή διατηρήθηκαν) από τους φορείς Κ.ΑΛ.Ο.. Στη συνέχεια, εξετάζουμε πώς η Κ.ΑΛ.Ο. συμβάλλει στο άνοιγμα ευκαιριών απασχόλησης, ιδίως για ευάλωτες ομάδες. Εξετάζουμε επίσης τη βιωσιμότητα και την ποιότητα των θέσεων εργασίας. Στην τελευταία ενότητα, εξετάζουμε πώς η Κ.ΑΛ.Ο. υποστηρίζει τη διαδικασία μετάβασης από την άτυπη στην επίσημη οικονομία.

Η κυρίαρχη ιδέα ότι μια θέση εργασίας οδηγεί σε οικονομική ασφάλεια αμφισβητείται. Οι φόβοι που δημιουργούνται από τη μεταβαλλόμενη φύση της εργασίας οδήγησαν σε μια αυξανόμενη συναίνεση σχετικά με την ανάγκη αναζωογόνησης της κοινωνικής σύμβασης που βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην ατομική συμμετοχή των πολιτών σε αποφάσεις που επηρεάζουν τη ζωή τους. Αυτή η ανάγκη για ένα νέο σκεπτικό, σχετικά με τα μοντέλα παραγωγής, επιβεβαιώθηκε στη Διακήρυξη της ΔΟΕ για το Μέλλον της Εργασίας που εγκρίθηκε στην 108η σύνοδο της Διεθνούς Διάσκεψης Εργασίας που πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 2019. Το κείμενο ζητεί, μεταξύ άλλων, «τη στήριξη του ιδιωτικού τομέα ως κύρια πηγή οικονομικής ανάπτυξης και δημιουργίας θέσεων εργασίας, προωθώντας ένα ευνοϊκό περιβάλλον για επιχειρηματικότητα και βιώσιμες επιχειρήσεις, ιδίως πολύ μικρές, μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, καθώς και συνεταιρισμοί και κοινωνίες αλληλεγγύης, προκειμένου να δημιουργηθεί αξιοπρεπής εργασία, παραγωγική απασχόληση και βελτιωμένο βιοτικό επίπεδο για όλους».

Το κύριο ερώτημα είναι το εξής: «Πώς συμβάλλουν οι φορείς κοινωνικής και αλληλεγγύης οικονομίας με καινοτόμο τρόπο στην αντιμετώπιση των προκλήσεων του μεταβαλλόμενου κόσμου της εργασίας;». Αυτή η ερώτηση έχει αντιμετωπιστεί

μέσω των αλλαγών που επέρχονται σε τέσσερις τομείς όπως προσδιορίζονται από τη ΔΟΕ (ΔΟΕ, 2015): εργασία και κοινωνία, αξιοπρεπείς θέσεις εργασίας για όλους, οργάνωση της εργασίας και παραγωγής και διακυβέρνηση της εργασίας.

Το μέλλον της εργασίας επισημαίνει μάλλον προκλητικές αλλαγές στον κόσμο της εργασίας. Για παράδειγμα, η αντικατάσταση της ανθρώπινης εργασίας με αυτοματοποίηση τόσο στις ανεπτυγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες, η αυξανόμενη επικράτηση των ευέλικτων και προσωρινών θέσεων εργασίας, οι χαμηλότεροι μισθοί και η μειωμένη διαπραγματευτική δύναμη, η μειωμένη κοινωνική προστασία και η αποδυνάμωση των μηχανισμών κοινωνικής προστασίας, η διάβρωση των θεσμών της αγοράς εργασίας, η χρηματοδότηση και ο βραχυπρόθεσμος οικονομισμός σε βάρος των εργαζομένων, τα μοντέλα κοινωνικού διαλόγου που τίθενται υπό εξέταση (Balliester & Elsheimi, 2018). Από την άλλη πλευρά, τέτοιες τάσεις και σήματα δίνουν την ευκαιρία να επανεξετάσουμε τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ εργασίας, κοινωνίας, πολιτών και οικονομικών και κοινωνικών παραγόντων. Σε περιβάλλοντα τόσο προκλητικά, η Κ.Α.Λ.Ο. αποδεικνύεται ότι είναι ένας σημαντικός παράγοντας για τον ταχέως μεταβαλλόμενο κόσμο της εργασίας, είτε απευθείας μέσω των ενδιαφερομένων, είτε έμμεσα μέσω του αντίκτυπου τους στις κοινωνίες στις οποίες οι άνθρωποι θα εργαστούν στο μέλλον (ILO, 2019).

Οι μελέτες επιβεβαιώνουν την τάση και δίνουν απεικονίσεις του μεταβαλλόμενου κόσμου της εργασίας που αμφισβητούν τη θέση της εργασίας στην κοινωνία και στη ζωή των ανθρώπων: επαναπροσδιορισμός της έννοιας της εργασίας, διασφάλιση καλύτερης ισορροπίας μεταξύ εργασίας και ιδιωτικής ζωής και, σε μακροοικονομικό επίπεδο, εισαγωγή συγκεκριμένων καινοτομιών σε μεγάλα κοινωνικά ζητήματα και δημιουργία οικοσυστημάτων Κ.Α.Λ.Ο. (OECD, 2020).

5.3 Συμβολή της Κ.Α.Λ.Ο. στην Εργασία και τη Κοινωνία

Η κρίση στον κόσμο της εργασίας προκάλεσε βαθιές αλλαγές στη σχέση μεταξύ των ανθρώπων και της εργασίας τους, καθώς και μεταξύ του κόσμου της εργασίας και της κοινωνίας. Για τους ενδιαφερόμενους, η Κ.Α.Λ.Ο. υπήρξε πάντα ένα μέσο συμφιλίωσης της ανάγκης συνεργασίας με την ανάγκη ικανοποίησης άλλων προσδοκιών. Μια μελέτη των Castel et al. (2011) σχετικά με τους γαλλικούς φορείς κοινωνικής οικονομίας έδειξαν ότι: «Οι αρχές που προωθούνται από οργανώσεις κοινωνικής οικονομίας και ειδικά από συνεταιρισμούς που ανήκουν σε εργαζόμενους,

είχαν θετική επίδραση στην ικανοποίηση των εργαζομένων από την εργασία. Αυτό το θετικό αποτέλεσμα έγκειται στην προσκόλληση των εργαζομένων στις αρχές: κοινωνική χρησιμότητα και βιωσιμότητα παρά κέρδη, αυτονομία εντός και εκτός της εταιρείας, δημοκρατική λήψη αποφάσεων και μείωση στο χάσμα μεταξύ της ανάθεσης και της εκτέλεσης εργασιών» (Castel et al., 2011).

Αυτό επιβεβαιώθηκε από αρκετές μελέτες που δείχνουν ότι οι εργαζόμενοι της Κ.ΑΛ.Ο. έχουν μεγαλύτερες ευκαιρίες για αυτοεκπλήρωση από εκείνους που εργάζονται σε ιδιωτικές ή κερδοσκοπικές επιχειρήσεις. Αυτή η αυτοεκπλήρωση πηγάζει από την εφαρμογή των δικών τους ιδεών στην πράξη, την κοινωνική αποστολή για εκπλήρωση ή την εύρεση περισσότερης χρησιμότητας στο έργο τους, παράγοντας υπηρεσίες και αγαθά που εξυπηρετούν την κοινωνία γενικά (Casini et al., 2018). Η Κ.ΑΛ.Ο. είναι επίσης γνωστή για την προσέλκυση εργαζομένων με εγγενές κίνητρο (Casini et al., 2018). Αυτό εξηγεί γιατί ορισμένοι εργαζόμενοι παρουσιάζουν υψηλό επίπεδο ικανοποίησης από την εργασία, ενώ δεν λαμβάνουν το ίδιο επίπεδο οικονομικών ανταμοιβών που θα μπορούσαν να είχαν στον συμβατικό ιδιωτικό κερδοσκοπικό τομέα. Είναι ενδιαφέρον ότι αυτό το χαρακτηριστικό φαίνεται να επιβεβαιώνεται από μια πρόσφατη μελέτη σχετικά με το επιχειρηματικό συνεταιρισμό νέων. Τα κίνητρα που αναφέρθηκαν από νέους συνεργάτες συνδυάζουν τόσο αξιακά όσο και ρεαλιστικά στοιχεία: «Οι συνεταιρισμοί βοηθούν στην ικανοποίηση τόσο της αναζήτησής τους για μια ουσιαστική εργασιακή εμπειρία, σύμφωνα με τις αξίες και τις φιλοδοξίες τους για τον εαυτό τους και τη γύρω κοινότητα (π.χ., αυτονομία, αυτοδιάθεση και ανάγκη για κοινωνική αλλαγή), όσο και πιο συγκεκριμένες ανάγκες (δουλειά, ευκαιρίες σταδιοδρομίας και προστασία)» (CICOPA /COOP, 2018).

Ανακαλύπτοντας το νόημα της εργασίας

Οι εργαζόμενοι στον τομέα της υγείας βλέπουν συχνά το ενσυναίσθητο κίνητρο εργασίας τους να τίθεται σε κίνδυνο, τόσο από τον περιορισμό των διαχειριστικών πρακτικών όσο και από τις οικονομικές πιέσεις (έλλειψη πόρων στο δημόσιο τομέα ή από την υποχρέωση κέρδους σε ιδιωτικά κέντρα υγείας). Αυτό διαφέρει από αυτό που βρίσκουμε στους Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Μελέτες επιβεβαιώνουν ότι οι εργαζόμενοι συχνά επιλέγουν Φορείς Κ.ΑΛ.Ο. για να ικανοποιήσουν τα φιλοκοινωνικά τους κίνητρα και την επιθυμία τους να συμβάλουν σε μια πιο δίκαιη κοινωνία. Στην πράξη αυτό σημαίνει να μην υπάρχουν συναλλαγές

σε μετρητά με ασθενείς, να είναι σε θέση να δώσουν περισσότερο χρόνο στους ασθενείς (ιδιαίτερα για επισκέψεις στο σπίτι που συχνά περιλαμβάνουν συζήτηση κοινωνικών ζητημάτων, όπως η μοναξιά ή η έλλειψη πρακτικής υποστήριξης), να χαρακτηρίζεται από την απουσία ιεραρχίας και να μπορεί να λαμβάνει καλύτερα ενημερωμένες αποφάσεις χάρη σε υγιείς γραμμές επικοινωνίας και εξατομικευμένα εργαλεία σχεδιασμού (Brolis & Angel, 2015).

Στους εργατικούς συνεταιρισμούς στη Γαλλία (SCOP-TI) και στην Αργεντινή (Red Gráfica Cooperativa), οι εργαζόμενοι αναφέρουν μεγαλύτερη ικανοποίηση στην εργασία από ό,τι είχαν βιώσει όταν εργάζονταν σε ιδιωτικές κερδοσκοπικές επιχειρήσεις. Παρόλο που παραδέχονται ότι η οικονομική βιωσιμότητα του συνεταιρισμού τους παραμένει ένας παράγοντας άγχους, βλέπουν ότι το άγχος αντισταθμίζεται από την ικανοποίηση του να γνωρίζουν για ποιον και για τι εργάζονται (ILO, 2019).

Καλύτερη ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και ιδιωτικής ζωής

Τα τελευταία χρόνια, στην ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και προσωπικής ζωής έχει δοθεί αυξημένη προσοχή, λόγω της συμμετοχής περισσότερων γυναικών στην αγορά εργασίας και της ανάπτυξης τεχνολογικών καινοτομιών. Στην Κ.ΑΛ.Ο. αυτή η ισορροπία μπορεί να απειληθεί τόσο από το εγγενές φιλοκοινωνικό κίνητρο όσο και από τη δέσμευση των εργαζομένων και την αυξημένη επιβάρυνση των κοινωνικών ζητημάτων που αντιμετωπίζει ιδιαίτερα π.χ. η φροντίδα ηλικιωμένων, η ένταξη στην εργασία ευάλωτων ομάδων. Οι εργαζόμενοι εκτίμησαν πώς η αυτοδιαχείριση βελτίωσε τον συνδυασμό επαγγελματικής και ιδιωτικής ζωής. Η θετική εκτίμηση του συνδυασμού εργασίας /ζωής βασίζεται στην ισχυρή κοινωνική συνοχή μεταξύ των εργαζομένων (ILO, 2019).

Εισαγωγή αποτελεσματικών καινοτομιών για την αντιμετώπιση σημαντικών κοινωνικών θεμάτων

Οι φορείς ΚΑΛΟ παίζουν ρόλο στη μείωση της ανεργίας δημιουργώντας και διατηρώντας θέσεις εργασίας. Μελέτες δείχνουν πώς συμβάλλουν με έναν καινοτόμο τρόπο ώστε να ανταποκριθεί σε άλλα κοινωνικά ζητήματα: περιβαλλοντικά θέματα, εξασφάλιση τροφίμων, υποστήριξη ηλικιωμένων στο σπίτι και παροχή προσβάσιμης και ποιοτικής υγειονομικής περίθαλψης. Ορισμένοι αγροτικοί συνεταιρισμοί

διαμορφώνουν τη στρατηγική τους τόσο από περιβαλλοντικά ζητήματα όσο και από αυθεντικές μορφές οικιακής γεωργίας που καλύπτουν τις ανάγκες της περιοχής (OECD, 2020).

5.4 Συμβολή της Κ.ΑΛ.Ο. στη Δημιουργία Θέσεων Εργασίας

Σύμφωνα με τη ΔΟΕ (2015b), ο κόσμος πρέπει να δημιουργήσει 600 εκατομμύρια νέες θέσεις εργασίας έως το 2030, με τη πλειονότητα αυτών στις αναπτυσσόμενες χώρες. Η ανάγκη αυτή οφείλεται σε πολλούς παράγοντες: επιστροφή σε επίπεδα απασχόλησης πριν από την κρίση, προσφορά θέσεων εργασίας σε νέους, ενίσχυση της απασχόλησης των γυναικών, διασφάλιση ότι οι ομάδες σε προσωρινή ή μόνιμη κατάσταση ευπάθειας θα βρουν κατάλληλες θέσεις εργασίας κ.λπ.

Οι Φορείς ΚΑΛΟ αναγνωρίζονται συνήθως ως ένας τομέας που δημιουργεί απασχόληση. Με βάση στοιχεία από 156 χώρες, η έκθεση CICOPA για την απασχόληση του 2017 (Eum, 2017) εκτιμά ότι το 2015 27,2 εκατομμύρια άνθρωποι εργάζονταν σε συνεταιρισμούς, συμπεριλαμβανομένων περίπου 16 εκατομμυρίων υπαλλήλων και 11,1 εκατομμυρίων εργαζομένων-μελών. Επιπλέον, 279,4 εκατομμύρια άτομα εργάζονταν στο πλαίσιο των συνεταιρισμών (κυρίως αυτοαπασχολούμενα μέλη, με τη συντριπτική πλειονότητα των οποίων να εργάζονται στον γεωργικό τομέα). Αυτό σημαίνει ότι συνολικά περίπου το 9,45 τοις εκατό του παγκόσμιου απασχολούμενου πληθυσμού εργάζεται είτε σε συνεταιρισμούς είτε μέσω της δυναμικής παρουσίας συνεταιρισμών (Eum, 2017).

Στην *Ευρώπη*, εκτιμάται ότι η Κ.ΑΛ.Ο. παρέχει πάνω από 13,6 εκατομμύρια αμειβόμενες θέσεις εργασίας - ισοδύναμο με περίπου 6,3 τοις εκατό του ενεργού πληθυσμού. Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, η Κ.ΑΛ.Ο. έχει δείξει ανθεκτικότητα, καθώς έχει μειωθεί μόνο από 6,5% σε 6,3% του συνολικού ευρωπαϊκού αμειβόμενου εργατικού δυναμικού και από 14,1 εκατομμύρια θέσεις εργασίας σε 13,6 εκατομμύρια (CIRIEC, 2016). Τα πρόσφατα στοιχεία για τις ευρωπαϊκές κοινωνικές επιχειρήσεις (συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών επιχειρήσεων για την ένταξη στην εργασία και άλλες μορφές κοινωνικών επιχειρήσεων) δείχνουν σαφώς τη συμβολή τους όσον αφορά την απασχόληση: 371.000 εργαζόμενοι σε βελγικές κοινωνικές επιχειρήσεις, 558.487 σε ιταλικές κοινωνικές επιχειρήσεις ή περισσότεροι από 80.000 στην Πολωνία (EC, 2016).

Οι Esim και Katajamaki (2017) σημειώνουν ότι το 2014 υπήρχαν πάνω από 300 empresas recuperadas (πρώην συμβατικές επιχειρήσεις που εξαγοράστηκαν από εργαζόμενους όταν οι ιδιοκτήτες τους αποφάσισαν να κλείσουν την επιχείρησή τους ή χρεοκόπησαν) απασχολώντας 13.000 εργαζόμενους στην Αργεντινή. Ομοίως, στη Βραζιλία, υπάρχουν τουλάχιστον 25 επιχειρήσεις που ανήκουν σε εργαζόμενους, που αρχικά έκλεισαν και στη συνέχεια ξεκίνησαν ξανά ως εργατικοί συνεταιρισμοί (Patry et al., 2013). Στη Γαλλία, οι εργατικοί συνεταιρισμοί ενθαρρύνονται από τον νόμο του 2014 για την Κ.ΑΛ.Ο.. Αυτός ο νόμος προβλέπει ένα μεταβατικό καθεστώς για τους εργατικούς συνεταιρισμούς (π.χ. SCOP, που αντιπροσωπεύει την Société Coopérative et Partative) που τους επιτρέπει να γίνουν ιδιοκτήτες του συνεταιρισμού (κατέχουν την πλειοψηφία των ψήφων στη γενική συνέλευση).

Άνοιγμα ευκαιριών απασχόλησης για ευάλωτες ομάδες

Η ευπάθεια στην αγορά εργασίας καλύπτει ένα εξαιρετικά ευρύ φάσμα καταστάσεων: συμμετοχή σε περιθωριοποιημένες ομάδες στην κοινωνία, διακρίσεις λόγω προέλευσης, ηλικίας, ταυτότητας φύλου, σεξουαλικού προσανατολισμού, φυσικών χαρακτηριστικών κ.λπ., χαμηλής ειδίκευσης, εργασίας με επισφαλείς συνθήκες (π.χ., εφημερίες, απρόβλεπτο και παράνομο εισόδημα, απουσία κοινωνικής προστασίας). Μια μελέτη του ΟΟΣΑ (2013) σε 655 επιχειρήσεις Κ.ΑΛ.Ο. σε συγκεκριμένες περιοχές 14 χωρών του ΟΟΣΑ διαπίστωσε ότι πάνω από τα τρία τέταρτα των οργανώσεων που ερευνήθηκαν συνεργάστηκαν με ευάλωτα άτομα.

Η Κ.ΑΛ.Ο. δεν στοχεύει αποκλειστικά σε ευπαθείς ομάδες. Ωστόσο, με γνώμονα τον κοινωνικό σκοπό της, καταλήγει συχνά να αντιμετωπίζει την κατάσταση των ευάλωτων ομάδων στην αγορά εργασίας. Για παράδειγμα, τα τελευταία χρόνια, οι ιταλικοί κοινωνικοί συνεταιρισμοί παρείχαν σε 18.000 πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο και μετανάστες, υπηρεσίες και έργα σε 220 κέντρα υποδοχής και 170 ειδικές δομές στέγασης (ILO, 2015).

Επιπλέον, ορισμένες χώρες προσανατολίζουν σαφώς τις δημόσιες πολιτικές τους στην Κ.ΑΛ.Ο. σε σχέση με την προστιθέμενη αξία τους και τη συμβολή στην ένταξη των μειονεκτουσών ομάδων στην αγορά εργασίας, δηλαδή άτομα με ψυχική ή σωματική αναπηρία, γυναίκες σε κίνδυνο, μειονότητες, νέοι με χαμηλή ειδίκευση, άτομα με κοινωνικό μειονέκτημα ή εθισμό και άτομα με χαμηλό επίπεδο απασχολησιμότητας. Τέτοιες πολιτικές έχουν συμβάλει στην προβολή και επέκταση

των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Εργασιακής Ένταξης (WISE), συμπεριλαμβάνοντας τομείς όπως η βιομηχανία τροφίμων, η κηπουρική, ο καθαρισμός, η κατασκευή, η ανακύκλωση, η διαχείριση απορριμμάτων, καθώς και σε νέους τομείς, όπως η βιολογική γεωργία και το εμπόριο γεωργικών προϊόντων (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2016). Με βάση επτά εθνικές μελέτες (Βέλγιο, Γαλλία, Ιρλανδία, Ιταλία, Πολωνία, Σλοβακία και Ισπανία), η Ευρωπαϊκή Ένωση εκτιμά ότι ο αριθμός των κοινωνικών επιχειρήσεων ανήλθε σε 227.554, εκ των οποίων 12.588 (5,5 τοις εκατό) είναι WISE (CIRIEC, 2016).

Δημιουργία βιώσιμων και αξιοπρεπών θέσεων εργασίας

Όπως είδαμε στις προηγούμενες ενότητες, οι φορείς Κ.ΑΛ.Ο. δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στη δημιουργία θέσεων εργασίας, ευνοώντας μεθόδους ένταξης εργασίας και όχι ένταξης κεφαλαίου. Η ποιότητα των θέσεων εργασίας που δημιουργήθηκαν, ιδίως αναφορικά στη σταθερότητα των συμβάσεων και τα επίπεδα των μισθών, αποτελεί μείζον μέλημα της Κ.ΑΛ.Ο.. Σχετικά με τις συμβάσεις, σχεδόν το 80% των εργαζομένων σε ιταλικούς συνεταιρισμούς έχουν συμβάσεις αορίστου χρόνου. Μεταξύ 2008 και 2013, το ποσοστό των εργαζομένων με συμβάσεις αορίστου χρόνου αυξήθηκε κατά 8% στους ιταλικούς συνεταιρισμούς (ILO, 2019). Σε άλλες μελέτες περιπτώσεων (Defourny 2010, Casini et al., 2018), οι μισθοί και άλλα οικονομικά κίνητρα φέρονται να είναι χαμηλότερα από ό, τι στις συμβατικές επιχειρήσεις. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί από τη φύση των χρηματοοικονομικών πόρων των φορέων ΚΑΛΟ (προσωρινές δημόσιες συμβάσεις που ενδέχεται να περιορίσουν τη διάρκεια δημιουργίας θέσεων εργασίας) (OECD, 2013) ή από τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι φορείς ΚΑΛΟ σε ανταγωνιστικές αγορές ή/και από περιορισμούς που σχετίζονται με τα προφίλ εργαζομένων (π.χ. όσον αφορά τις δεξιότητες). Ωστόσο, οι χαμηλότεροι μισθοί δεν μεταφράζονται απαραίτητα σε λιγότερη ικανοποίηση από την εργασία: αφενός, επειδή οι ενδιαφερόμενοι εργαζόμενοι εμπλέκονται στο εμπόριο που κάνει ο φορέας Κ.ΑΛ.Ο. και, δεύτερον, επειδή οι εργαζόμενοι βρίσκουν και άλλες πηγές ικανοποίησης και ευεξίας (όπως η ευκαιρία να εκτιμήσουν την εμπειρία και τα ενδιαφέροντα) που αντισταθμίζουν μια σχετική απώλεια μισθών (Defourny 2010, Casini et al., 2018).

Υποστήριξη της διαδικασίας μετάβασης από την άτυπη στην επίσημη οικονομία

Η ιδιότητα μέλους ή η εργασία σε συνεταιρισμό ή σε οποιοδήποτε άλλο φορέα ΚΑΛΟ, δεν συνεπάγεται αυτόματα την νομιμοποίηση του καθεστώτος απασχόλησης. Η απασχόληση στην Κ.ΑΛ.Ο. καλύπτει μια ποικιλία καταστάσεων, συμπεριλαμβανομένων των μη αμειβόμενων εργαζομένων (ή αμειβόμενων σε ad-hoc βάση, ελλείπει επαρκών οικονομικών πόρων) και των μη εγγεγραμμένων αυτοαπασχολούμενων (για παράδειγμα στον γεωργικό τομέα). Από την άλλη πλευρά, οι φορείς Κ.ΑΛ.Ο. συμβάλλουν σε διαδικασίες μετάβασης από την άτυπη στην επίσημη οικονομία. Η Ένωση Αυτοαπασχολούμενων Γυναικών στην Ινδία είναι ένα πολύ γνωστό παράδειγμα μιας γυναικείας οργάνωσης που εκτελεί ταυτόχρονα διαφορετικές λειτουργίες: ένα συνδικάτο που εκπροσωπεί 1.800.000 φτωχές γυναίκες που εργάζονται στην άτυπη οικονομία, οργανώνει τις γυναίκες σε περισσότερους από 100 συνεταιρισμούς και προσφέρει κοινωνικά συστήματα προστασίας στα μέλη του (ILO/WIEGO, 2017). Υπάρχουν πολλά άλλα παραδείγματα, στη Βραζιλία, την Κολομβία, την Ινδία, την Αργεντινή και τη Σρι Λάνκα, όπου οι συλλέκτες απορριμμάτων έχουν οργανωθεί σε συνεταιρισμούς και έχουν ιδρύσει επιχειρήσεις, καταδεικνύοντας πώς η τυποποίηση μπορεί να προσφέρει ευκαιρίες για βελτιωμένες συνθήκες εργασίας παρέχοντας υπηρεσίες που δεν είναι πλήρως ή σωστά οργανωμένες από δημόσιες υπηρεσίες (ILO, 2017).

Στην Ευρώπη και σε άλλες περιοχές του Παγκόσμιου Βορρά, παρατηρούμε μια αυξανόμενη τάση προς τους συνεταιρισμούς που ιδρύονται και ανήκουν σε ανεξάρτητους εργαζόμενους/παραγωγούς. Σύμφωνα με το CECOP (2018), αυτό το μοντέλο ανταποκρίνεται στις ανάγκες των συμβατικών επαγγελματιών που χαρακτηρίζονται από αυτοαπασχόληση (τεχνίτες, αρχιτέκτονες, γιατροί, οδηγοί ταξί κ.λπ.), καθώς και στην αναδυόμενη κατηγορία μη τυπικών εργαζομένων, που χαρακτηρίζονται από υψηλό κίνδυνο επισφάλειας, όπως ατόμων που δραστηριοποιούνται σε δημιουργικές βιομηχανίες ή στην ψηφιακή οικονομία (γραφίστες, καλλιτέχνες, δημοσιογράφοι, ταχυμεταφορείς κ.λπ.). Αυτοί οι εργαζόμενοι συχνά λειτουργούν σε απομονωμένες και επισφαλείς συνθήκες με την περιορισμένη κάλυψη κοινωνικής προστασίας. Οι παραπάνω εργαζόμενοι επισήμαναν ότι, όπως στην περίπτωση των γυναικών στον Παγκόσμιο Νότο, η οργάνωση των άτυπων εργαζομένων δεν αφορά μόνο στην παροχή φωνής, δομών και καλύτερων συνθηκών εργασίας, αλλά και την παροχή απάντησης στο στίγμα και την απώλεια αξιοπρέπειας που αντιμετωπίζουν οι άτυποι εργαζόμενοι (ILO, 2019).

Συμβολή στην κοινωνική προστασία

Στις περισσότερες χώρες, η κοινωνική προστασία συνδέεται με το καθεστώς απασχόλησης. Τα δημόσια συστήματα κοινωνικής προστασίας έχουν σχεδιαστεί ειδικά για την κάλυψη εργαζομένων που δραστηριοποιούνται στον επίσημο δημόσιο ή ιδιωτικό τομέα μέσω οικονομικών παρακρατήσεων (εισφορών) στην πηγή (δηλ. από τον μισθό). Ωστόσο, μεγάλες ομάδες εργαζομένων δεν επωφελούνται από τέτοια συστήματα κοινωνικής προστασίας καθώς οι ίδιοι δραστηριοποιούνται στην άτυπη οικονομία ή σε μη τυποποιημένες μορφές απασχόλησης. Αυτό τείνει να αυξάνει το επίπεδο ευπάθειας τους όταν αντιμετωπίζουν περιόδους ασθένειας ή αδράνειας. Οι φορείς ΚΑΛΟ στοχεύουν να διασφαλίσουν ότι οι εργαζόμενοι που δραστηριοποιούνται στην άτυπη οικονομία ή σε μη τυποποιημένες μορφές απασχόλησης επωφελούνται από τα συστήματα κοινωνικής προστασίας.

Στη Γαλλία, το COOPETIC είναι ένας συνεταιρισμός επιχειρήσεων και απασχόλησης που επιτρέπει σε επιχειρηματίες της «gig οικονομίας» να επωφεληθούν από μια σύμβαση εργασίας, διατηρώντας παράλληλα την αυτονομία τους ως επιχειρηματιών. Έχοντας μια σύμβαση εργασίας, οι επιχειρηματίες επωφελούνται από την αποτελεσματική κοινωνική προστασία, ιδίως διατηρώντας τα δικαιώματά τους στα επιδόματα ανεργίας (ILO, 2019).

5.5 Συμβολή της Κ.Α.Λ.Ο. στην Οργάνωση Εργασίας και Παραγωγής

Όπως επεσήμανε η έκθεση για το μέλλον της εργασίας (ΔΟΕ, 2015), η οργάνωση της εργασίας και η παραγωγή επηρεάζονται από παράγοντες που είναι εν μέρει πέρα από τον έλεγχο των οικονομικών παραγόντων, αλλά και από τις επιλογές που έχουν κάνει. Σε μακροοικονομικό επίπεδο, οι επιχειρήσεις πρέπει να λειτουργούν σε μια ολοένα και πιο παγκοσμιοποιημένη αγορά. Πρέπει να προσαρμοστούν στις ταχείες τεχνολογικές αλλαγές και να οδηγήσουν σε ολοένα μεγαλύτερη ανταγωνιστικότητα από έναν περιορισμένο αριθμό κυρίαρχων οικονομικών παραγόντων που θέτουν τους κανόνες. Τέτοιες αλλαγές επηρεάζουν άμεσα τις εργασιακές σχέσεις, τις συνθήκες εργασίας, τον ρυθμό παραγωγής, τα προφίλ των εργαζομένων, τα κανάλια και τις μεθόδους εμπορίας κ.λπ. (ΔΟΕ, 2015).

Η Κ.Α.Λ.Ο. ήταν πάντα ένας τρόπος για μικρούς παραγωγούς ή μεμονωμένους εργαζόμενους να ενώσουν τις δυνάμεις τους, παρέχοντας κοινές υπηρεσίες για τη

διευκόλυνση της παραγωγής και της εμπορίας των προϊόντων τους. Στον γεωργικό τομέα (συμπεριλαμβανομένων τόσο των αγροτικών επιχειρήσεων όσο και των μικρών αγροτών), αναγνωρίζεται ότι οι δευτερεύοντες συνεταιρισμοί επιτρέπουν στους παραγωγούς να εργάζονται πιο αποτελεσματικά, δημιουργώντας οικονομίες κλίμακας και αυξάνοντας τη διαπραγματευτική τους δύναμη στην εμπορία των προϊόντων τους. Στον ευρωπαϊκό γαλακτοκομικό τομέα, οι συνεταιρισμοί αναγνωρίζονται ως «καθοριστές τιμών» λόγω του αριθμού των παραγωγών που εκπροσωπούν (Bijman et al., 2012). Οι συνεταιρισμοί θεωρούνται επίσης βασικοί παράγοντες στη μετάβαση προς τις αγρο-οικολογικές πρακτικές. Μια τέτοια μετάβαση μπορεί να πραγματοποιηθεί πιο ομαλά όταν οι παραγωγοί είναι οργανωμένοι σε συνεταιρισμούς, επιτρέποντας την απόκτηση επαρκών εργαλείων παραγωγής, ευκαιρίες για συλλογική μάθηση σε σχέση με σύνθετες αλλαγές στις πρακτικές παραγωγής και την ικανότητα να επηρεάσει την αγορά (Bijman et al., 2012).

Με τη σταδιακή εμφάνιση νέων μοντέλων συμβάσεων και νέων εργασιακών σχέσεων, βλέπουμε επίσης την Κ.ΑΛ.Ο. να προσφέρει λύσεις για να συνδυάσει την επιχειρηματική αυτονομία, την ασφάλεια και την κοινωνική προστασία. Στην «gig οικονομία» και σε πολλούς άλλους τομείς (καλλιτεχνικό/πολιτιστικό, φροντίδα), οι συνεταιρισμοί επιχειρήσεων και απασχόλησης, όπως η Locomotives στις ΗΠΑ ή η SMART στην Ευρώπη, προσφέρουν στους επιχειρηματίες όχι μόνο κοινές υπηρεσίες (λογιστικές, αναζήτηση πελατών, νομικές υπηρεσίες, χώρους συνεργασίας, χρηματοοικονομικές υπηρεσίες), αλλά πάνω απ' όλα συμβατικά, φορολογικά και κοινωνικά πλεονεκτήματα που τους επιτρέπουν να διαχειρίζονται καλύτερα τη δραστηριότητά τους, ενώ συνεχίζουν να συνεισφέρουν και να επωφελούνται από την κοινωνική ασφάλιση. Ο συνεταιρισμός SMART για παράδειγμα εκπροσωπεί επί του παρόντος 120.000 επιχειρηματίες σε εννέα ευρωπαϊκές χώρες (συμπεριλαμβανομένων των 85.000 στο Βέλγιο, από όπου προήλθε η πρωτοβουλία). Σε αντίθεση με άλλες πλατφόρμες που προσφέρουν παρόμοιες υπηρεσίες σε επιχειρηματίες, η προστιθέμενη αξία ανήκει και διαχειρίζεται από τους ίδιους (Scholz, 2016).

Στις ακόλουθες παραγράφους, θα δούμε πώς οι φορείς Κ.ΑΛ.Ο. αντιμετωπίζουν τον άμεσο ανταγωνισμό των «συμβατικών» επιχειρήσεων, γεγονός που τους καθιστά πολύ πιο ευαίσθητους στις παγκόσμιες οικονομικές τάσεις.

Ενίσχυση αυτόνομων οικονομικών μονάδων μέσω δικτύωσης

Αποδεικνύεται μέσω μελετών ότι η δικτύωση μεταξύ οικονομικών μονάδων είναι μια σημαντική τάση στην Κ.ΑΛ.Ο.. Τα δίκτυα εκτελούν διαφορετικές λειτουργίες και απο κοινού έχουν τη βούληση να ξεπεράσουν τα λειτουργικά ζητήματα των (συχνά μικρών) μεμονωμένων επιχειρήσεων, που μερικές φορές επιδεινώνονται από το προφίλ των εργαζομένων ή/και την επιδίωξη των οικονομικών και κοινωνικών στόχων που χαρακτηρίζουν τις επιχειρήσεις Κ.ΑΛ.Ο.. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι φορείς ΚΑΛΟ δημιουργούν ή ενώνουν δομές δεύτερου επιπέδου (δίκτυα, ομοσπονδίες). Σε άλλες περιπτώσεις, οι επιχειρηματίες ή οι ΜΜΕ χρησιμοποιούν εναλλακτικούς μηχανισμούς Κ.ΑΛ.Ο. (π.χ. συμπληρωματικό νόμισμα) ή δομές Κ.ΑΛ.Ο. (π.χ. συνεργατικές πλατφόρμες) για να αποφύγουν την απομόνωση και να ενισχύσουν τις δραστηριότητές τους (ILO, 2019, ΕΕΤΑΑ, 2021).

Ανάπτυξη κοινών υπηρεσιών

Η δημιουργία δικτύων ή ομοσπονδιών είναι μια πολύ γνωστή στρατηγική, ιδίως για τους γεωργικούς συνεταιρισμούς ή για οποιονδήποτε άλλο συνεταιρισμό των οποίων οι δραστηριότητες απαιτούν βαριά υποδομή ή τεχνικές υπηρεσίες που είναι επικερδείς μόνο όταν χρησιμοποιούνται σε μεγάλη κλίμακα. Η δικτύωση μπορεί να λάβει διάφορες μορφές: παράδειγμα αποτελεί η δημιουργία δευτερεύουσας συνεταιριστικής δομής (ένωση, ομοσπονδία). Οι περισσότερες κοινές υπηρεσίες στοχεύουν στην υποστήριξη της οικονομικής λειτουργίας της Κ.ΑΛ.Ο., από την αγορά εισροών έως το μάρκετινγκ ή τη χρηματοοικονομική διαχείριση. Εκτός από τέτοιες κοινές υπηρεσίες, οι φορείς της Κ.ΑΛ.Ο. συνάπτουν επίσης συμμαχίες για να πιέσουν και να υποστηρίξουν τα συμφέροντά τους προς τις δημόσιες αρχές. Τα πιο συνηθισμένα ζητήματα σχετίζονται με την αναγνώριση νέων μορφών επιχειρήσεων Κ.ΑΛ.Ο. (π.χ. διευκόλυνση της πρόσβασης σε αγορές, δημόσιες προμήθειες κ.λπ.) (ILO, 2019, ΕΕΤΑΑ, 2021).

Ανταλλαγή εμπειριών και οικοδόμηση επιχειρηματικών ευκαιριών

Εκτός από την παροχή κοινών υπηρεσιών, οι φορείς ΚΑΛΟ αναλαμβάνουν επίσης συγκεκριμένες δράσεις για την προώθηση της ανταλλαγής υπηρεσιών και εμπειριών(καλών πρακτικών) μεταξύ των χρηστών τους, ώστε να μην υφίσταται απομόνωση. Αυτός ο κίνδυνος επιδεινώνεται συχνά από ευάλωτα προφίλ ορισμένων χρηστών . Η COOPETIC (Γαλλία), για παράδειγμα, οργανώνει τακτικές συναντήσεις

μεταξύ των μελών της για να μοιραστεί εμπειρίες (ιδίως σχετικά με θέματα που σχετίζονται με τη σύμβαση και το νομικό καθεστώς) και να αναπτύξει επιχειρηματικές ευκαιρίες. Τέτοιες πρόσθετες υπηρεσίες έχουν ιδιαίτερη σημασία για τους νέους με ιστορικό χαοτικών συνθηκών ζωής (ILO, 2019).

5.6 Συμβολή της Κ.ΑΛ.Ο. στη Συμμετοχική Διακυβέρνηση

Η συμμετοχική διακυβέρνηση αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της Κ.ΑΛ.Ο.. Τα επίπεδα και οι μορφές συμμετοχής έχουν διαφορετικά σχήματα, σύμφωνα με τις αρχές που σχετίζονται τόσο με το κανονιστικό πλαίσιο κάθε τύπου Κ.ΑΛ.Ο., όσο και με τις επιλογές που λαμβάνουν τα ενδιαφερόμενα μέρη (π.χ. εργαζόμενοι, άμεσοι και έμμεσοι δικαιούχοι). Η συμμετοχή των εργαζομένων διαφέρει ουσιαστικά από τους συμμετοχικούς μηχανισμούς σε συμβατικές επιχειρήσεις στις περιπτώσεις όπου οι εργαζόμενοι ή οι χρήστες είναι ιδιοκτήτες των επιχειρήσεων (Αδάμ, Κιουπκιολής, Κωστάκης, Liegey, Παπαδοπούλου, Πετρίδης, 2019, ILO, 2019).

Οι συνεταιρισμοί ή οι επιχειρήσεις που εμπνέονται από αρχές συνεργασίας, έχουν κοινά χαρακτηριστικά συμμετοχής, όπως η αρχή «ένα άτομο, μία ψήφος». Οι πρακτικές διακυβέρνησης μεταξύ φορέων Κ.ΑΛ.Ο. καλύπτουν ένα ευρύτερο φάσμα συμμετοχικών πρακτικών, φέρνοντας καινοτομίες και προκλήσεις. Στην Ευρώπη, μια μελέτη έδειξε ότι μόνο οι μισές από τις 28 χώρες περιελάμβαναν αναφορά σε «αποκλειστική διακυβέρνηση», στα καθοριστικά χαρακτηριστικά των κοινωνικών επιχειρήσεων (Pestoff & Hulgard, 2016). Ωστόσο, η εμφάνιση κοινωνικών επιχειρήσεων και λιγότερο θεσμοθετημένων μορφών Κ.ΑΛ.Ο. (οικονομία αλληλεγγύης, λαϊκή οικονομία) σε διάφορα πλαίσια, προσφέρει την ευκαιρία επανεξέτασης των μορφών που μπορεί να λάβει η συμμετοχική διακυβέρνηση: π.χ. ιδιοκτησία πολλών ενδιαφερομένων (ILO, 2019), επανεμφάνιση της αυτοδιαχείρισης και συναινετική λήψη αποφάσεων. Πολλές μελέτες (Huybrechts et al., 2014) δείχνουν ότι η αποτελεσματική συμμετοχική διακυβέρνηση είναι καθοριστικός παράγοντας για την απόδοση και την υπευθυνότητα της επιχείρησης και την εκπλήρωση της κοινωνικής της αποστολής. Επιπλέον, η συμμετοχή αφορά επίσης την ενεργό ιδιότητα του πολίτη και την αναδιάρθρωση των σχέσεων εξουσίας, τόσο εντός ενός οργανισμού ή επιχείρησης, όσο και σε αλληλεπιδράσεις με εξωτερικούς παράγοντες (Utting, 2015).

6. ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ Κ.Α.Λ.Ο. ΣΤΗ ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η αύξηση των ανισοτήτων, η υποβάθμιση του περιβάλλοντος και τα αυξανόμενα ποσοστά ανεργίας, μεταξύ άλλων ζητημάτων, μας υποχρεώνουν να επανεξετάσουμε τα τρέχοντα αναπτυξιακά μας πρότυπα και να αναζητήσουμε εναλλακτικές, συμπληρωματικές και καινοτόμες προσεγγίσεις για να καλύψουμε τις ανάγκες τόσο των ανθρώπων όσο και του πλανήτη.

Σε αυτό το πλαίσιο, η Ατζέντα Αειφόρου Ανάπτυξης του 2030 παρουσιάζει 17 Στόχους Αειφόρου Ανάπτυξης (SDGs), με στόχο την εξισορρόπηση των τριών πυλώνων της αειφόρου ανάπτυξης, τερματίζοντας τη φτώχεια, προστατεύοντας τον πλανήτη και διασφαλίζοντας την ευημερία για όλους. (ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, 2019)

Ωστόσο, αυτοί οι φιλόδοξοι παγκόσμιοι στόχοι είναι πιθανόν να μην επιτευχθούν, ειδικά εάν αντιμετωπίζονται με προσέγγιση «απο πάνω προς τα κάτω», αποσυνδεδεμένοι από τις τοπικές πραγματικότητες. Με άλλα λόγια, οι πολιτικές «από πάνω προς τα κάτω» πρέπει να ενσωματωθούν με πρωτοβουλίες «από κάτω προς τα πάνω», βάσει των στοιχείων και των χαρακτηριστικών κάθε τόπου. Η πρόκληση με τους Στόχους Αειφόρου Ανάπτυξης είναι να προσαρμοστούν σε τοπικό επίπεδο, έτσι ώστε, η κοινωνία των πολιτών να μπορεί να διαδραματίσει ενεργό ρόλο στην εφαρμογή και την επίτευξή τους (OECD, 2020).

Ωστόσο, τα βασικά θέματα τοπικής ανάπτυξης όπως η προσέγγιση από τη βάση προς τα πάνω, το κοινωνικό κεφάλαιο, η ανάπτυξη της κοινότητας και οι εταιρικές σχέσεις, σπάνια μεταφέρονται σε επιχειρησιακή διάσταση, καθώς καταλαμβάνουν περιθωριακή θέση στις εθνικές ατζέντες πολιτικής, οι οποίες παραμένουν κυρίως επικεντρωμένες στις μακροοικονομικές πολιτικές. Επιπλέον, η προέλευση της τοπικής ανάπτυξης, μπορεί να εντοπιστεί στις αναποτελεσματικότητες των κεντρικά οργανωμένων πολιτικών προσεγγίσεων που στο παρελθόν αποδείχτηκε ότι δεν ήταν σε θέση να λύσουν κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα, όπως η ανεργία (Grefe, 2008).

Η προώθηση της τοπικής ανάπτυξης μέσω εδαφικής προοπτικής, είναι μια άλλη τάση που βρίσκεται σε χώρες όπως η Γαλλία, η Σενεγάλη και η Αργεντινή. Στη Γαλλία, η προώθηση της τοπικής αειφόρου ανάπτυξης είναι ένας από τους πυλώνες του νόμου-πλασίου του 2014 για την Κ.Α.Λ.Ο.. Έχουν τεθεί σε εφαρμογή μέτρα για την ανάπτυξη φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας με τρόπο που να ενισχυθεί η τοπική οικονομία. Τα μέτρα περιλαμβάνουν την υποστήριξη εδαφικών

πόλων οικονομικής συνεργασίας για τη δημιουργία μη μετακινούμενων θέσεων εργασίας, την καλύτερη χρήση των δημοσίων συμβάσεων για απασχόληση με κοινωνικά υπεύθυνα συστήματα δημόσιων αγορών και την αναγνώριση των τοπικών και κοινωνικών διαστάσεων του ηθικού εμπορίου και την αναγνώριση τοπικών νομισμάτων (ILO, 2019).

Όσον αφορά τη σχέση μεταξύ της οικονομικής ανάπτυξης και των πολιτιστικών και κοινωνικών συνιστωσών των τοπικών πλαισίων, οι σύγχρονες διαδικασίες εκβιομηχάνισης βασίστηκαν κυρίως στην ανάγκη μετακίνησης από ένα «κοινοτικό» σύστημα με σημαντικό το ρόλο της οικογένειας, της ανεξάρτητης εργασίας, της μικρο επιχειρηματικότητας και της άτυπης οικονομίας, σε ένα σύστημα «κοινωνίας» βασισμένο σε ένα βιομηχανικό και αστικό παράδειγμα που χαρακτηρίζεται από την εξατομίκευση των σχέσεων και της κοινωνίας. Σε αυτήν τη μετάβαση, ο ρόλος των ιδιαιτεροτήτων των τοπικών πλαισίων έχασε τη σημασία του σε σχέση με την αναπαραγωγικότητα και την τυποποίηση του βιομηχανικού μοντέλου, το οποίο σε μεγάλο βαθμό αγνόησε τη συγκεκριμένη γεωγραφική, πολιτιστική ή κοινωνική δομή των τόπων που στόχευαν από αναπτυξιακές πολιτικές. Η άνοδος των μεταβιομηχανικών μοντέλων, καθώς και το γεγονός ότι οι εταιρείες δεν μπορούν πλέον να συμπεριφέρονται ως αυτάρκεις οντότητες, αλλά χαρακτηρίστηκαν από σημαντικές αλληλεπιδράσεις με το περιβάλλον, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο (Τσομπάνογλου, 2019).

Η «ποιότητα του τόπου» είναι λοιπόν μια διάσταση που βοηθά στον καθορισμό της οικονομικής ανάπτυξης σε μεγάλο βαθμό και οφείλεται κυρίως στους κοινωνικούς, πολιτιστικούς και οργανωτικούς παράγοντες που χαρακτηρίζουν μια περιοχή και τον πληθυσμό που την κατοικεί. Επομένως, η ανάπτυξη προκύπτει από την αλληλεπίδραση πολλαπλών παραγόντων, συμπεριλαμβανομένων των αξιών, των πεποιθήσεων των ανθρώπων, των κοινωνικών δομών και της ποιότητας ζωής. Η ανάλυση των αλληλεπιδράσεων, εντός και μεταξύ αυτών των οικοσυστημάτων, υπογραμμίζει την αξία των κοινωνικών διαστάσεων και των πρακτικών στις οποίες ενσωματώνονται. Σύμφωνα με το Διεθνή Οργανισμό Εργασίας (2019) οι αλληλεπιδράσεις αυτές αφορούν:

- Αύξηση του τοπικού καταμερισμού εργασίας
- Αντιστοιχία μεταξύ ανάπτυξης και εξέλιξης των αναγκών
- Η ανάπτυξη ενός δικτύου τοπικών αγορών, τόσο για εξειδικευμένη εργασία όσο και για την παραγωγή

- Εκπαίδευση επαρκούς αριθμού φορέων που μπορούν να λειτουργούν ως διεπαφές μεταξύ διαφορετικών ειδικοτήτων
- Διάδοση αξιών και γνώσεων, συνεπή με τους επιχειρηματικούς τομείς που ευδοκιμούν στην αγορά
- Ανάπτυξη τοπικών κοινωνικών θεσμών, τόσο επίσημων όσο και ανεπίσημων, που είναι απαραίτητες για επιχειρηματικές και παραγωγικές διαδικασίες
- Η άνοδος και η ανανέωση της «αίσθησης του ανήκειν»

Η τοπική ανάπτυξη που βασίζεται στην αλληλεπίδραση μεταξύ αυτών των στοιχείων είναι διαφορετική από την ανάπτυξη που μπορεί να πραγματοποιηθεί απλά με την ενεργοποίηση μιας πολιτικής από πάνω προς τα κάτω. Υπό αυτήν την έννοια, η τοπική ανάπτυξη επέρχεται σ' ένα τόπο, όπου συγκεκριμένοι ιστορικοί, κοινωνικοί και πολιτιστικοί παράγοντες αλληλεπιδρούν για τη δημιουργία μιας ενδογενούς διαδικασίας που εξαρτάται από την ικανότητα των τοπικών παραγόντων να οργανώνουν και να δημιουργούν εκ νέου απαντήσεις στις δικές τους ανάγκες.

Υπό το πρίσμα αυτής της ανάπτυξης, στην οποία οι άνθρωποι δεν είναι απλώς παράγοντες παραγωγής, και που η φύση της διαδικασίας αφορά σχεσιακά, καθώς και υλικά αγαθά, είναι ιδιαίτερα σημαντικός ο συντονισμός μεταξύ παραγόντων και δικτύων αμοιβαίας αλληλεγγύης που απαιτούνται για την αντιμετώπιση της αβεβαιότητας (Τσομπάνογλου, 2019).

Οι φορείς Κ.ΑΛ.Ο. είναι πιο ανοιχτοί για ανταλλαγή στοιχείων μεταξύ του συστήματος παραγωγής και της τοπικής κοινότητας, καθώς τους καθιστά πιο κατάλληλους να εντοπίσουν τη ζήτηση που προκύπτει από τις κοινότητές τους και να παράγουν τα αγαθά και τις υπηρεσίες που χρειάζονται σε τοπικό επίπεδο. Έτσι μπορούν να αξιοποιήσουν πόρους που δεν θα αξιοποιούνταν εάν βασίζονταν μόνο σε συμβατικές και νομισματικές σχέσεις (Αδάμ, κ.α., 2019).

Κατά συνέπεια, η Κ.ΑΛ.Ο. προσφέρει μια προσέγγιση για την τοπική ανάπτυξη που παρέχει δυνατότητες για ένα νέο όραμα και προστιθέμενη αξία σε σύγκριση με τις παραδοσιακές προσεγγίσεις. Διευρύνει τη δομή μιας τοπικής οικονομίας και αγοράς εργασίας, με την αντιμετώπιση των ανεκπλήρωτων αναγκών και την παραγωγή νέων ή διαφορετικών αγαθών και υπηρεσιών, και παράλληλα μετατοπίζει το επίκεντρο της διαδικασίας τοπικής ανάπτυξης, λαμβάνοντας υπόψη την ποικιλομορφία της και οικοδομώντας το απαιτούμενο επίπεδο εμπιστοσύνης. Ένας από τους κύριους λόγους της συνάφειας των οργανισμών κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας στην τοπική

ανάπτυξη, εντοπίζεται στους τύπους των υπηρεσιών που παράγει για τις οποίες τόσο ο δημόσιος τομέας όσο και οι κερδοσκοπικές επιχειρήσεις είναι απρόθυμοι να παρέμβουν (Grefe, 2008).

Ένα άλλο σχετικό χαρακτηριστικό των φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας είναι η ικανότητά τους να κινητοποιούν τοπικά περιουσιακά στοιχεία, γεγονός που αυξάνει την αποτελεσματικότητα των τοπικών πολιτικών για τη δημιουργία θέσεων εργασίας. Επιπλέον, παρέχουν μια πιο ριζωμένη και μόνιμη πηγή ανάπτυξης που κινδυνεύει λιγότερο από μετεγκατάσταση. Χάρη στις θεσμικές ιδιαιτερότητές τους και στις διανεμητικές τους συνέπειες, οι φορείς κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας αναμένεται να βελτιώσουν την ευημερία των τοπικών συστημάτων κυρίως με την αύξηση της προσφοράς οιονεί δημόσιων αγαθών που οδηγεί σε αύξηση της απασχόλησης και της παραγωγής. Δεδομένου ότι η παραγωγή αυτών των αγαθών και υπηρεσιών βασίζεται επίσης στην εμπιστοσύνη και τη συμμετοχή, η αποτελεσματικότητα μπορεί να ενισχυθεί σε σχέση με πιο παραδοσιακές μορφές διακυβέρνησης που βασίζονται στην ιεραρχία και στη γραφειοκρατία. Η παραγωγή υπηρεσιών κοινωνικού προσανατολισμού με υψηλό προσωπικό περιεχόμενο, ενέχει επίσης ενδογενή ανάπτυξη μεσοπρόθεσμα έως μακροπρόθεσμα (Borzaga and Tortia, 2010).

Εν ολίγοις, ο μερικώς δημόσιος χαρακτήρας της Κ.ΑΛ.Ο. πρέπει να εγγυάται ότι δεν λαμβάνονται υπόψη μόνο ιδιωτικοί, αλλά και συλλογικοί στόχοι. Υπό αυτήν την έννοια, οι φορείς της μπορούν να γίνουν κατανοητοί ως συλλέκτες συγκεκριμένων κοινωνικών και συλλογικών αναγκών που, όταν εκπληρωθούν, επιτρέπουν έναν καλύτερο συνδυασμό μεταξύ της οικονομικής ανάπτυξης και κάλυψης των αναγκών των τοπικών παραγόντων (Borzaga και Tortia, 2009). Λόγω αυτών των χαρακτηριστικών, οι φορείς Κ.ΑΛ.Ο. έχουν ευεργετικό αντίκτυπο στο κοινωνικό σύνολο, καθώς υποστηρίζουν χωρίς αποκλεισμούς τη βιώσιμη ανάπτυξη, συμβάλουν στη μείωση της φτώχειας και τη δημιουργία νέας και πιο σταθερής απασχόλησης, συμβάλλουν στην πιο ισορροπημένη χρήση και κατανομή των πόρων και έχουν ρόλο στη θεσμοθέτηση άτυπων οργανισμών.

Επομένως, είναι εύλογη η δυναμική που έχει αποκτήσει παγκοσμίως η ιδέα ότι οι τοπικές κοινότητες μπορούν να εξυπηρετήσουν τις δικές τους ανάγκες μέσω οργανώσεων Κ.ΑΛ.Ο από τη δεκαετία του 1980. Στην Ευρώπη, έχουν αναπτυχθεί για να παράγουν υπηρεσίες πρόνοιας και να ενσωματώνουν μειονεκτούντα άτομα στην εργασία. Στις αναπτυσσόμενες χώρες έχουν αναδυθεί σε διάφορους τομείς όπως η

γεωργία, , η κατασκευή υποδομών και η παροχή κοινοτικών υπηρεσιών, χάρη στην κινητοποίηση τοπικών κοινοτήτων ή την υποστήριξη εξωτερικών παραγόντων. Αναφορικά στην αφρικανική ήπειρο, μια διερευνητική μελέτη που διενήργησε η Euricse (Borgaza, et. al., 2017) επιβεβαιώνει ότι η Κ.ΑΛ.Ο. είναι ένα σημαντικό τμήμα της οικονομίας και ότι συμβάλλει ουσιαστικά στη βελτίωση της ευημερίας των τοπικών κοινοτήτων. Ωστόσο, τα κατάλληλα νομικά πλαίσια και μέτρα πολιτικής διαδραματίζουν βασικό ρόλο στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος ευνοϊκού για την ανάπτυξη φορέων Κ.ΑΛ.Ο.. Για παράδειγμα, η συνεταιριστική νομοθεσία για να αξιοποιήσει το πλήρες δυναμικό των συνεταιρισμών, πρέπει να είναι αρκετά ευέλικτη ώστε να επιτρέπει στους συνεταιρισμούς να αναδύονται αυθόρμητα και να λειτουργούν σε οποιαδήποτε οικονομική δραστηριότητα, αντί να τους περιορίζουν σε συγκεκριμένους τομείς ή να τους επιβάλλουν σε τοπικές κοινότητες, ως εργαλείο για την ενίσχυση της παραγωγής (Τσομπάνογλου, 2019).

Δυστυχώς, η ελληνική βιβλιογραφία είναι περιορισμένη στη συσχέτιση της κοινωνικής οικονομίας με τη δημιουργία θέσεων εργασίας, δεδομένου ότι δεν έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερα ο τομέας στη χώρα. Αντιθέτως, υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία σε διεθνές ή ευρωπαϊκό επίπεδο με σημαντικές συγκριτικές μελέτες οι οποίες αφορούν σε Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Ένταξης (ΚΕΕΕ) από πολλές Ευρωπαϊκές χώρες στις οποίες, δυστυχώς, δεν έχει συμμετάσχει η Ελλάδα.

7. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Κ.ΑΛ.Ο.

Υπάρχει μια μεγάλη ποικιλία καταστάσεων και πλαισίων αναφορικά με την Κ.ΑΛ.Ο., που καθιστούν δύσκολη τη διατύπωση γενικά εφαρμόσιμων συστάσεων. Ωστόσο, εδώ διατυπώνουμε ορισμένες προτάσεις που φαίνονται κρίσιμες για στρατηγικές που στοχεύουν στην ενίσχυση της συμβολής της Κ.ΑΛ.Ο. στο μέλλον της εργασίας και της τοπικής ανάπτυξης:

- Σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, θα πρέπει να καταστεί ορατή η συμβολή της Κ.ΑΛ.Ο. και των καινοτομιών της στις προκλήσεις του κόσμου της εργασίας και να εκπαιδεύσει τόσο τους ενδιαφερόμενους όσο και τη κοινωνία γενικότερα σχετικά με το ρόλο που δύναται να παίζει στο μέλλον της εργασίας.
- Η χρήση καινοτομίας στο νέο πλαίσιο δραστηριοποίησης των εργαζομένων/επιχειρηματιών της Κ.ΑΛ.Ο., δεν θα πρέπει να συμβάλει στην

αποδόμηση των υπαρχόντων συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης, αλλά στην αναθεώρησή τους και στον αναπροσανατολισμό των τρόπων και των πηγών χρηματοδότησής τους.

- Οι φορείς ΚΑΛΟ πρέπει να διαφοροποιήσουν τις δραστηριότητές τους και τις πηγές χρηματοδότησης (συμπεριλαμβανομένης της δημόσιας και ιδιωτικής χρηματοδότησης) χωρίς, ωστόσο, να θέσουν σε κίνδυνο την αυτονομία και τους σκοπούς τους, ιδίως σε σχέση με την απασχόληση.
- Η Κ.ΑΛ.Ο., ανεξάρτητα από το τομέα δραστηριοποίησης, θα πρέπει να ενσωματώνει συγκεκριμένα περιβαλλοντικά ζητήματα στην υλοποίηση των δραστηριοτήτων της (άμεση και έμμεση χρήση νερού, πηγών ενέργειας, φύσης και προέλευσης πρώτων υλών κ.λπ.). Οι ανταλλαγές γνώσεων και εμπειριών σε αυτόν τον τομέα μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών της Κ.ΑΛ.Ο., θα μπορούσαν επίσης να συμβάλουν στη δημιουργία γεφυρών επικοινωνίας μεταξύ των ενδιαφερομένων φορέων Κ.ΑΛ.Ο. με διαφορετικό προφίλ (Αδάμ, κ.α., 2019).

ο ***Σε πολιτικό επίπεδο***

- Πολιτικές και μέτρα που θα περιλαμβάνουν όλες τις μορφές της Κ.ΑΛ.Ο., διότι οι περισσότερες χώρες έχουν νομοθεσία αναφορικά με ορισμένες νομικές μορφές της Κ.ΑΛ.Ο. (συνεταιρισμοί, κοινωνικές επιχειρήσεις). Αυτοί οι νόμοι είναι σημαντικοί για την υποστήριξη των διαδικασιών τυποποίησης ορισμένων οικονομικών δραστηριοτήτων και για τη διασφάλιση του καθεστώτος των εργαζομένων, επιχειρηματιών, μελών και χρηστών της Κ.ΑΛ.Ο.. Όταν αυτά λείπουν οι κυβερνήσεις θα πρέπει να εμπλέκονται συστηματικά με τους φορείς της Κ.ΑΛ.Ο. στη διαδικασία διαμόρφωσης νομικού πλαισίου για να διασφαλίσουν τις προσδοκίες των ενδιαφερόμενων φορέων της Κ.ΑΛ.Ο. (συμπεριλαμβανομένων των εργαζομένων και των χρηστών) χωρίς να εμποδίζουν την αυτονομία και εξέλιξη αυτών.
- Οι κυβερνήσεις θα πρέπει να θεσπίσουν και να χρηματοδοτήσουν μακροπρόθεσμα μέτρα για την υποστήριξη της κοινωνικής οικονομίας, αναγνωρίζοντας τις ιδιαιτερότητές της και την ειδική προστιθέμενη αξία της, τόσο με τη σημαντική συμβολή της στη δημιουργία θέσεων εργασίας αλλά και σε σχέση με την κοινωνική καινοτομία και την εφαρμογή της, ως απάντηση σε

κοινωνικές προκλήσεις (φροντίδα, ένταξη ευάλωτων ομάδων, ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, βιοκαλλιέργεια κ.λπ.).

Τέτοια μέτρα ενδέχεται να σχετίζονται με το φόρο (απαλλαγή ή μείωση συντελεστή), να συνδέονται με δημόσιες αγορές χρησιμοποιώντας κοινωνικές ρήτρες που ευνοούν ορισμένους παρόχους ή αποσκοπούν στην ανάπτυξη της Κ.ΑΛ.Ο. και παράλληλα προβλέποντας μεταβατικές περιόδους για την εκπλήρωση όλων των προϋποθέσεων που απαιτούνται για την απόκτηση συγκεκριμένου νομικού πλαισίου.

- Οι πολιτικές για την υποστήριξη της Κ.ΑΛ.Ο. μπορούν να διαδραματίσουν επιτυχώς τον ρόλο τους, μόνο εάν διασφαλιστεί η συνοχή όλων των δημόσιων πολιτικών που εφαρμόζονται σε σχέση με τους στόχους της υποστήριξης της Κ.ΑΛ.Ο.. Αυτή η συνοχή απαιτεί ενημέρωση σε όλα τα υπουργεία και τους δημόσιους φορείς (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, Υπουργείο Οικονομικών, Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων κ.λπ.) και απαιτούνται μηχανισμοί συντονισμού και επιβολής για την επίτευξη της συνοχής.
- Όταν οι δημόσιες πολιτικές εφαρμόζονται από την Κ.ΑΛ.Ο. (π.χ. ένταξη ευάλωτων ομάδων στην αγορά εργασίας, φροντίδα, κοινωνική προστασία), οι κυβερνήσεις πρέπει να διασφαλίσουν ότι δεν υπονομεύεται η σταθερότητα των φορέων ΚΑΛΟ (όσον αφορά την απασχόληση), ούτε τις εκτρέπει από τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές αποστολές που έχουν αναλάβει, ούτε αμφισβητούν την αυτονομία τους. Η Κ.ΑΛ.Ο. μπορεί να διαδραματίσει ρόλο στο σχεδιασμό και εφαρμογή οικονομικών και κοινωνικών πολιτικών.
- Οι κυβερνήσεις πρέπει να προωθούν νέες μορφές χρηματοδοτικών μηχανισμών (συμπληρωματικά νομίσματα, crowdfunding, SIBs κ.α.) με δυνατότητες για την Κ.ΑΛ.Ο. και τους χρήστες της. Αυτοί οι μηχανισμοί θα πρέπει, ωστόσο, να υπόκεινται σε παρακολούθηση και αξιολόγηση του βαθμού στον οποίο συμβάλλουν και ενισχύουν, χωρίς εκτροπή, τις αποστολές και τη λογική της Κ.ΑΛ.Ο. (ILO, 2019).
- Οι κυβερνήσεις θα μπορούσαν να κατευθύνουν τις προσπάθειές τους για την αναπτυξιακή συνεργασία περισσότερο προς τις πρωτοβουλίες Κ.ΑΛ.Ο., οι οποίες αγωνίζονται να αντιμετωπίσουν τις συνέπειες της συνεχιζόμενης παγκοσμιοποίησης (αυξημένος ανταγωνισμός από το εξωτερικό, μετανάστευση σε αστικά κέντρα, απερίμωση κ.λπ.) (Τσομπάνογλου, 2019).

8. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η κοινωνική οικονομία προβάλλεται σήμερα σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο ως ένας χώρος ποικίλων δραστηριοτήτων που δημιουργούν απασχόληση και καλύπτουν τις υπάρχουσες ανάγκες σε κοινωνικές υπηρεσίες ή αγαθά. Όπως έχουν δείξει οι μελέτες σε άλλες χώρες, ο τομέας της κοινωνικής οικονομίας συνάδει με την δυναμικότητα των άλλων οικονομικών και κοινωνικών τομέων μίας κοινωνίας. Στο ερώτημα γιατί, αφού οι κοινωνικές επιχειρήσεις ευδοκιμούν σε όλο τον κόσμο, στην Ελλάδα δεν έχουν μία παρόμοια εξέλιξη, θα πρέπει να εξεταστούν η παρουσία ή απουσία άλλων ευνοϊκών παραγόντων ή εμποδίων.

Η διαμόρφωση ενός δημόσιου τομέα στην υπηρεσία του κοινού καλού και στην υπηρεσία του λαού και του εθνικού συμφέροντος, είναι ένας κρίσιμος παράγοντας για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας. Η υλοποίηση ενός εναλλακτικού μοντέλου για την ελληνική παραγωγική δομή αποτελεί θεμελιώδες έργο. Σε αυτό το πλαίσιο, η ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας αποτελεί αναγκαιότητα για να διαχυθούν στην υπόλοιπη κοινωνία και οικονομία οι αρχές που διέπουν την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία. Η κοινωνική οικονομία διαθέτει τη δυνατότητα και πρέπει να ρυθμίσει τις σημαντικές οικονομικές ανισότητες που κυριαρχούν στην ελληνική οικονομία και κοινωνία.

Η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία μπορεί να αποτελέσει παράγοντα αύξησης του τοπικού κοινωνικού κεφαλαίου, αναπτύσσοντας παράλληλα την τοπική επιχειρηματικότητα, τόσο μέσω των άμεσων δράσεών της, όσο και μέσω της αναβάθμισης των δεξιοτήτων και των εισοδημάτων του τοπικού πληθυσμού. Έτσι, θα συνεισφέρει αποφασιστικά στην ισόρροπη περιφερειακή ανάπτυξη. Η κοινωνική οικονομία μπορεί και πρέπει να αποτελέσει αποφασιστικό παράγοντα στην προώθηση της κοινωνικής αλληλεγγύης, την ανάπτυξη του εθελοντισμού και του αλτρουισμού, τη διαμόρφωση συλλογικοτήτων. Χωρίς την ύπαρξή αυτών των παραγόντων, είναι αδύνατη η ανάπτυξη μίας εθνικά ανεξάρτητης, βιώσιμης και κοινωνικά δίκαιης οικονομίας. Σήμερα είναι επείγουσα η ανάγκη για ένα ολοκληρωμένο στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης του τομέα που:

- ο Θα διαμορφώσει και θα δημοσιοποιεί ένα όραμα για την κοινωνική οικονομία.

Η κοινωνική οικονομία, χρειάζεται ένα εθνικό σχέδιο δράσης. Σε αυτό θα

καθορίζονται οι πόροι, τα μέσα, οι αντικειμενικοί στόχοι αυτού του σχεδίου δράσης-οράματος για τον τομέα.

- ο Θα βοηθήσει τους ανθρώπους να καταλάβουν τι είναι και τι προσφέρουν οι κοινωνικές επιχειρήσεις, έτσι ώστε να ενταθεί η επίγνωση του ρόλου τους τόσο μεταξύ των δυνητικών επενδυτών όσο και των καταναλωτών.
- ο Θα διασφαλίζει τους απαραίτητους πόρους/χρηματοδότηση για την ύπαρξή της.
- ο Θα διαμορφώνει εκείνες τις υποστηρικτικές δομές που είναι αναγκαίες για την διαμόρφωση, την στήριξη και την δημιουργία καινοτόμων πρωτοβουλιών του τομέα.

Για να παίξει τον ουσιαστικό της ρόλο η κοινωνική οικονομία, δηλαδή για να περάσει από το ρόλο του επιβοηθητικού τομέα στο ρόλο του τομέα που αποτελεί πρωτοπορία και καινοτομία, όλοι οι εμπλεκόμενοι παράγοντες της κοινωνικής οικονομίας πρέπει να μετασχηματιστούν, τόσο θεσμικά όσο και σε σχέση με τις ανθρώπινες και τεχνολογικές δυνατότητές τους. Ένα κρίσιμο διακύβευμα είναι η διασύνδεση με άλλες παρόμοιες πρωτοβουλίες. Θα πρέπει να δημιουργηθούν θεσμοί που να δημιουργούν δίκτυα και θα φέρνουν κοντά τις υφιστάμενες δράσεις και πρωτοβουλίες. Γιατί η δικτύωση αυξάνει τους πόρους, διαχέει την τεχνογνωσία και ενισχύει την αλληλεγγύη. Για να είναι αποτελεσματική η κοινωνική οικονομία, πρέπει να αποτελεί στοιχείο μιας συνεκτικής στρατηγικής για την κοινωνική και την οικονομική μεταρρύθμιση. Αυτό σημαίνει ότι η πολιτεία, σε όλα τα επίπεδα, πρέπει να αποτελέσει τον εταίρο της κοινωνικής οικονομίας, υποστηρίζοντας τις πρωτοβουλίες στον συγκεκριμένο τομέα με τρόπους όπως η χρηματοδότηση, η παροχή υποδομών η διασφάλιση και ενίσχυση του συνεργατικού πνεύματος και η καλλιέργεια των αναγκαίων δεξιοτήτων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Πίνακας 11. Επισκόπηση όρων που σχετίζονται με τη Κ.Α.Ο.

Ορισμός	Προέλευση	Κύρια Χαρακτηριστικά
Κοινωνική Οικονομία	Γαλλία	Έννοια που γεννήθηκε τον 19ο αιώνα στη Γαλλία και ανακαλύφθηκε ξανά τη δεκαετία του 1970 Κλασικά συνδεδεμένη με συνεταιρισμούς, αλληλασφαλιστικές εταιρείες και ενώσεις Νομική, πολιτική και οικονομική αναγνώριση σε ορισμένα μέρη του κόσμου (Βέλγιο, Γαλλία, Κεμπέκ, Ισπανία, Σενεγάλη)
Αλληλέγγυα Οικονομία	Λατινική Αμερική, Κεμπέκ, Γαλλία	Τόνισε τη διάσταση της αλληλεγγύης (μια εναλλακτική της «καπιταλιστικής» οικονομίας) Κάνει διάκριση μεταξύ μιας μακροχρόνιας κοινωνικής οικονομίας και των νεότερων αλληλέγγυων μηχανισμών /οργανισμών (πιο συμμετοχικές, λιγότερες πρωτοβουλίες, ενσωματωμένες στο τοπικό επίπεδο κ.λπ.)
Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία	Γαλλία/ Κεμπέκ Διεθνώς	Ο όρος «κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία» στοχεύει στο να συμπεριλάβει τους καθιερωμένους οργανισμούς κοινωνικής οικονομίας και τους νεότερους μηχανισμούς /οργανισμούς αλληλεγγύης.
Λαϊκή οικονομία	Λατινική Αμερική	Οικονομία που αναπτύσσεται από μη «δημοφιλή» τάξη (δηλαδή τους πιο ευάλωτους) και τις οργανώσεις τους για την αντιμετώπιση της οικονομίας διαβίωσης και των κοινωνικών προβλημάτων Έμφαση στην εσωτερική λογική μιας οικονομίας που διαχειρίζονται οι εργαζόμενοι (που ονομάζεται «Παράγοντας Γ» για Συνεργασία) Ισχυρή πολιτική ατζέντα ως εναλλακτική λύση για τη (νεο-) φιλελεύθερη οικονομία
Μη Κερδοσκοπικές Οργανώσεις	ΗΠΑ	Οργανισμοί που δεν ανήκουν ούτε στον ιδιωτικό ούτε και στο κερδοσκοπικό τομέα Εξαιρείται κάθε οργανισμός που ασκεί την αναδιανομή του πλεονάσματος (π.χ. οι περισσότεροι συνεταιρισμοί)
Συνεργατικό Κίνημα	Ηνωμένο Βασίλειο, Γερμανία, Διάφορες περιοχές	Προήλθε από το εργατικό κίνημα (Ηνωμένο Βασίλειο) και τα αγροτικά κινήματα (Γερμανία) Επιχειρήσεις που βασίζονται σε μέλη, οι οποίες παρέχουν υπηρεσίες στα μέλη τους Αυστηρά κριτήρια όσον αφορά τη νομική μορφή, την ιδιοκτησία και τον έλεγχο
Τρίτος Τομέας	Διάφορες χώρες/ περιφέρειες	Ο όρος «τρίτος τομέας» τοποθετεί την «κοινωνική οικονομία» ως ξεχωριστή από τον δημόσιο τομέα και τον ιδιωτικό τομέα.

Πηγή: ILO/ ITC, 2011

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II

ΑΑ	ΕΠΩΝΥΜΙΑ ΚΕΝΤΡΟΥ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΦΟΡΕΩΝ Κ.Α.Λ.Ο.	WEBSITE	FACEBOOK	E-MAIL	ΤΗΛΕΦΩΝΟ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ	ΤΑΧΥΔΡΟΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ
1.	DOCK - ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ Κ.Α.Λ.Ο., ΚΕΝΤΡΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ Κ.Α.Λ.Ο. ΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ ΑΘΗΝΩΝ	www.kentrostirixiskalo.online	-	info@kentrostirixiskalo.online	2106437570	Έσλιν 14, 11523, ΑΘΗΝΑ
2.	ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΕΝΤΡΟ ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ (ICSD)	https://icsd.gr/	-	kalo.icsd@gmail.com	2651077037	Χατζή Δημητρίου 13, 45445, Αμπελόκηποι, ΙΩΑΝΝΙΝΑ
3.	ΕΝΩΣΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ	www.kalokorinthias.gr	https://www.facebook.com/kalokorinthias/ Twitter :@kalokorinthias	info@kalokorinthias.gr	2742306733	Κροκίδα 18, 20200, ΚΙΑΤΟ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ
4.	ΚΕΝΤΡΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΛΕΣΒΟΥ "ΚΑΛΟΤΡΟΠΙΟ"	www.kalolesvos.gr	https://urlzs.com/YNnVw	kaloles@iliaktidaamea.gr	2251023758	1ο χλμ Ε.Ο. Μυτιλήνης Λουτρών, 81100, ΜΥΤΙΑΗΝΗ
5.	ΚΕΝΤΡΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	www.kalomagnesia.gr	Κέντρο Στήριξης ΚΑΛΟ Μαγνησίας @kalomagnesia	info@kalo-magnesia.gr	2421300003	Μαυροκορδάτου 169, 38221, ΒΟΛΟΣ
6.	ΚΕΝΤΡΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΝΟΜΟΥ ΦΩΚΙΔΑΣ	www.koispefokidas.gr	https://www.facebook.com/koispefokidas	kalo.fokida@gmail.com	2265301627	Ανδρούτσου 5, 33100, ΑΜΦΙΣΣΑ, ΦΩΚΙΔΑ
7.	ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΙΣΩΝ ΕΥΚΑΙΡΙΩΝ	https://kalolefkada.gr/	-	f.spiropoulos@equalsoctety.gr kalo@equalsociety.gr	2645302011	Ιωάννη Γαζή 12, 31100, ΛΕΥΚΑΔΑ
8.	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ Open Technologies	https://kalo.opentech.gr/	fb/open.tech.15	kalo@open-tech.gr	2661020604	Εθνικής Αντιστάσεως 18, 49100, ΚΕΡΚΥΡΑ
9.	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΩΦΕΛΕΙΑΣ Commonslab	kalo.commonslab.gr	https://www.facebook.com/commonslabgr	kalo@commonslab.gr	2811112473	Εθνικής Αντιστάσεως 73, 71306, ΗΡΑΚΛΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
10.	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΩΦΕΛΕΙΑΣ ΣΤΟΧΟΣ	www.kentrostirixisstoxos.gr		koinsepstoxos@gmail.com	2310715881	Κωνσταντίνου Καραμανλή 40, 57011, ΓΕΦΥΡΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
11.	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΥ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΣΚΟΠΟΥ ΠΡΑΣΙΝΗ ΓΗ	-	https://www.facebook.com/kendrokalonomouxanio	terraverdexania@gmail.com info@ssechania.gr	2821055389	Χατζημιχάλη Νταλιάνη 5, 73132, ΧΑΝΙΑ

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αδάμ, Σ. & Παπαθεοδώρου, Χ. (2010). *Κοινωνική οικονομία και κοινωνικός αποκλεισμός: Μια κριτική προσέγγιση. Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων*, Μελέτες 8. Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.
- Αδάμ, Σ., (2012). *Κοινωνική Οικονομία και Ενεργητικές Πολιτικές Ένταξης: Αποτελέσματα έρευνας πεδίου σε κοινωνικές επιχειρήσεις εργασιακής ένταξης στην Ελλάδα*, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών & Κοινωνικών Εξελίξεων.
- Αδάμ, Σ., Κορνηλάκη, Α. & Καβουλάκου, Κ.Ι., (2018). *Το Θεσμικό Πλαίσιο της Κοινωνικής Αλληλέγγυας Οικονομίας. Η Εμπειρία της Δημόσιας Διαβούλευσης και μια Κριτική Αποτίμηση του Ν. 4430/2016*, Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ Ελλάδας.
- Αδάμ, Σ., Κιουπκιολής, Α., Κωστάκης, Β., Liegey V., Παπαδοπούλου, Χ., Πετρίδης Π., (2019). «ΚΑΛΟ και κοινωνικο-οικολογικός μετασχηματισμός», στο *Συνθέτοντας Οραματικές Αφηγήσεις για τον Κοινωνικό-Οικολογικό Μετασχηματισμό: Κοινωνική Αλληλέγγυα Οικονομία και Κοινά. Αποανάπτυξη και βασικό καθολικό Εισόδημα*. Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ Ελλάδας.
- Γεώργμας, Κ. Δ. (2013). *Η κοινωνική οικονομία στην Ευρώπη: Ορισμοί, εμπειρία και προοπτικές*. Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις
- Ετήσια Έκθεση 2017 & Σχέδιο Δράσης για την Ανάπτυξη του Οικοσυστήματος της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας 2017-2023*. Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης.
- Ειδική Υπηρεσία για την Κοινωνική Ένταξη και την Κοινωνική Οικονομία (2014). *Τοπικές δράσεις για ευάλωτες ομάδες*. <http://www.keko.gr/el/Pages/topeko.aspx>, ανάκτηση 20/05/2014
- Έκθεση Ετών 2019 – 2020, Κ.Α.Λ.Ο.*, Διεύθυνση Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, Γενική Γραμματεία Εργασίας
- Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης, ΕΕΤΑΑ, (2021). *Τοπική Αυτοδιοίκηση και Κοινωνική & Αλληλέγγυα Οικονομία (Κ.Α.Λ.Ο.)*.
- ΕΟΚΕ, (2007). *Η Κοινωνική Οικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Σύνοψη της έκθεσης που εκπονήθηκε για την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή από το CIRIEC (Διεθνές Κέντρο*

Έρευνας και Πληροφόρησης για το Δημόσιο Τομέα και την Κοινωνική και Συνεργατική Οικονομία). Βρυξέλλες.

Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΕΟΚΕ) (2015), «Η οικονομία για το κοινό καλό: ένα βιώσιμο οικονομικό μοντέλο με στόχο την κοινωνική συνοχή»: <https://www.eesc.europa.eu/el>.

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, (2019). *Agenda 2030: Στο δρόμο προς την επίτευξη των στόχων βιώσιμης ανάπτυξης & η πορεία της Ελλάδας Εστιάζοντας στην ποιοτική εκπαίδευση και στην αξιοπρεπή εργασία & οικονομική ανάπτυξη.*

Κατηχωρίτης, Σ. (2016). Η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα και Ευρώπη του 2020. (τ. Έ. Ελληνικό Ινστιτούτο Οικονομικών της Εκπαίδευσης & Δια Βίου Μάθησης, Επιμ.) Εκπαίδευση, Δια Βίου Μάθηση, Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη, Καινοτομία και Οικονομία, 1, σσ. 325-350.

Μητροσύλη, Μ., (2007). *Μελέτη για τη διαμόρφωση θεσμικού και νομικού πλαισίου στην κοινωνική οικονομία.* ΕΚΚΕ, Αθήνα.

Νασιούλας, Ι., (2010). *Η κοινωνική οικονομία της Ελλάδας και το κοινωνικό*

Νικολόπουλος, Τ., Καπογιάννης, Δ. (2014). *Εισαγωγή στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία-Το μετέωρο βήμα μιας δυνατότητας.* Αθήνα: Οι Εκδόσεις των Συναδέλφων.

Νόμος 1687/1986. *Αστικοί συνεταιρισμοί και άλλες διατάξεις.* ΦΕΚ Α'/196/8-121996.

Νόμος 3908/2011. *Ενίσχυση ιδιωτικών επενδύσεων για την οικονομική ανάπτυξη, την επιχειρηματικότητα και την περιφερειακή συνοχή.* ΦΕΚ Α'/8/1-2-2011.

Νόμος 3912/2011. *Σύσταση Εθνικού Ταμείου Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης.* ΦΕΚ Α'/17/17-2-2011.

Νόμος 4019/2011. *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις.* ΦΕΚ Α'/216/30-9-2011.

Νόμος 4110/2013. *Ρυθμίσεις στη φορολογία εισοδήματος, ρυθμίσεις θεμάτων αρμοδιότητας Υπουργείου Οικονομικών και λοιπές διατάξεις.* ΦΕΚ Α'/17/23-1-2013.

Νόμος 4430/2016. *Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις.* ΦΕΚ 205/Α/31-10-2016.

Νόμος 4513/2018 (ΦΕΚ 9, τ. Α') *Ενεργειακές Κοινότητες και άλλες διατάξεις.*

- ΟΚΕ, 2016. *Γνώμη της ΟΚΕ πάνω στο σχέδιο νόμου: «Κοινωνική Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις»*. <https://bit.ly/2JArPOh>.
- Μπίρμπας, Δ., (2012). *Τοπική Ανάπτυξη και Κοινωνική Οικονομία. Forum Ενημέρωσης για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα*.
- Παναγιωτόπουλος, Ν., (2020). *Οικονομική Ανάπτυξη και Ευτυχία των Πολίτων. Ανθρώπινη ανάπτυξη και η θέση της Ελλάδας στον διεθνή χώρο*. Ενδιάμεση Έκθεση. ΙΝΕ ΓΣΕΕ, Αθήνα.
- Παπαδόπουλος, Α., (2004). *Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο*. Αθήνα: Gutenberg.
- Τσαμπουνάρη, Σ., (2019). *Δίκτυο Υπηρεσιών Πληροφόρησης & Συμβουλευτικής Εργαζομένων και Ανέργων*. ΙΝΕ ΓΣΕΕ.
- Τσομπάνογλου, Γ. (2019). *Αμοιβαιότητα: Συγκροτώντας την Αυτάρκεια της Κοινωνικής Οικονομίας*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Φεφές, Μ., (2007), *Ευρωπαϊκοί Θεσμοί Κοινωνικής Οικονομίας, Ο Ευρωπαϊκός Συνεταιρισμός*. Σάκκουλας, Αθήνα.

Ξενόγλωσση

- Balliester, T., Elsheikhi, A. (2018). *The Future of Work: A Literature Review*, Working Paper 29, ILO Research Department, Geneva.
- Borzaga, C., J. Defourny, eds. (2001), *Conclusions: Social Enterprises in Europe, A Diversity of Initiatives and Prospects in C. Borgaza and Defourny J, The Emergence of Social Enterprise*. London and New York. Routledge, 350-370.
- Borzaga, C., Salvatori, G. & Bodini, R. (2017). *Social and Solidarity Economy and the Future of Work*, Euricse Working Paper for the ILO. Geneva.
- Borzaga, C., Tortia, E. (2010). *The economics of social enterprises. In The Economics of Social Responsibility, The world of social enterprises*. London and New York: Routledge.
- British Council, (2017). *Social and Solidarity Economy Report*. Greece.
- Brolis, O., Angel, V. (2015). *Workers' motivations and managerial practices in not-forprofit social enterprises*, EMES Conferences Selected Papers series (ECSP).

- Casini, A., Bensliman, R., Callorda Fossati, E., Mahieu, C. & Degavre, F. (2018). *Is Social Innovation Fostering Satisfaction and Well-Being at Work? Insights from Employment in Social Enterprises Providing Long-Term Eldercare Services*. *Voluntas*, vol. 29, n°6.
- Castel, D., Lemoine Cl. & Durand-Delvigne A. (2011). *Working in Cooperatives and Social Economy: Effects on Job Satisfaction and the Meaning of Work*, Perspectives Interdisciplinaires sur le Travail et la Santé.
- CICOPA/ COOP, (2018). *Global Study on Youth Cooperative Entrepreneurship with a Focus on Worker, Social and Independent Producers/Worker Cooperatives*. Brussels.
- CIRIEC (2017). *Recent evolutions of the Social Economy in the European Union*. Available at <https://www.eesc.europa.eu/en/ourwork/publications-other-work/publications/recent-evolutions-social-economy-study>.
- CIRIEC, (2000). *The enterprises and organizations of the third system: a strategic challenge for employment. Pilot action "Third System and Employment" of the European Commission*. Liege.
- CIRIEC, (2012). *The social economy in the European Union*. Brussels.
- CIRIEC, (2016). *Recent evolutions of the Social Economy in the European Union*. Brussels.
- CIVICUS, (2012). *World Alliance for Citizen Participation*. Johannesburg, South Africa.
- Defourny J. & Nyssens, M. (2010). *Conceptions of Social Enterprise and Social Entrepreneurship in Europe and the United States: Convergences and Divergences*. *Journal of Social Entrepreneurship*.
- Defourny, J., (2001). *Introduction: from third sector to social enterprise in C. Borgaza and Defourny J, The emergence of Social Enterprise*. London and New York, 1-18.
- Defourny, J., Develterre, P. (1999). *The Social Economy: The Worldwide Making of a Third Sector. L'économie sociale au Nord et au Sud*. University of Liège & Catholic University of Leuven.
- Defourny, J., Nyssens, M. 2014. *Social Coops: When Social Enterprises Meet the Cooperative Tradition*. *Journal of Entrepreneurial and Organisational Diversity*.
- Degavre, F., Gambaro, L. & Simonazzi, A. (2013). *Pragmatic or radical? The defamilialization of home care policies in Europe*, Academia Harmattan.
- During, R., Jagt, P., Sena, N., (2014). *Social Enterprise, Social Innovation and Social Entrepreneurship in the Netherlands: A National Report*, EFSEIIS programme of the European Union's Seventh Framework, Wageningen, European Union.

- EMES, (2012). *The EMES approach of social enterprise in a comparative perspective*, no 12/03.
- Esim, S., Katajamaki, W., (2016). *Social Innovation and the Social and Solidarity Economy*. Available at: <https://www.thenews.coop/108683/sector/retail/social-innovation-and-the-social-and-solidarity-economy/>.
- Eum, H., (2017). *Cooperatives and Employment: a Global Report*. CICOPA & Desjardins Group.
- European Commission (EC), (2016). *A Map of Social Enterprises and their Eco-systems in Europe*, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, Brussels.
- European Union and Deutches Mikrofinanz Institut DMI, (2016), *Report on options for the implementation of a micro- financial instrument in Greece (VC/2014/0995 and prolongation VC/2015/0442)*. Available at http://www.mikrofinanz.net/fileadmin/user_upload/studies/End_Report_VC20150442-38.pdf
- Galliano, R., n.d (2014). *Social Economy Entrepreneurship and Local Development*. ASNMEURADA. Available at <<http://www.oecd.org/>.
- Grefe, X., (2008). *The Role of the Social Economy in Local Development*. OECD, Publishing.
- Gustavsson - Wright, E., Gardiner S. & Putcha V. (2015). *The potential and limitation of impact bonds: lessons from the first 5 years of experience worldwide*. Available at: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/impact-bondswb.pdf>.
- Harji K, Hebb T. 2010. *Investing for Impact: Issues and Opportunities for Social Finance in Canada*. Working Paper, Carleton Centre for Community Innovation.
- Harvie, D., & Ogman, R., (2019). *The broken promises of the social investment market. Environment and Planning A: Economy and Space*. Available at: <https://doi.org/10.1177/0308518X19827298>.
- Hossain, M., Oparaocha, O. G. (2017). *Crowdfunding: Motives, Definitions, Typology and Ethical Challenge*. Entrepreneurship Research Journal.
- Huybrechts, B., Mertens, S. (2014). *The relevance of the cooperative model in the field of renewable energy*. Annals of Public & Cooperative Economics, CIRIEC.
- ILO & WEIGO, (2017). *Empowering Informal Workers, Securing Informal Livelihoods*. Annual Report.
- ILO (2015 b). *The future of work centenary initiative*. Report I, International Labour Conference, 104th Session. Geneva.
- ILO, (2008). *Declaration on Social Justice for a Fair Globalization*. Geneva.

- ILO, (2011). *Manual on the Measurement of Volunteer Work*. Geneva.
- ILO, (2015). *Social finance for social economy*. International Labour Office, Employment Sector, Social Finance Programme, Geneva.
- ILO, (2017). *Cooperation in a changing world of work: Towards a cooperative future, The Future of Work Centenary Initiative*. Issue Note Series 6, Geneva.
- ILO, (2019). *Financial Mechanisms for Innovative Social and Solidarity Economy Ecosystems - Executive Summary*. Geneva.
- Instiglio, (2008). *Social Impact Bonds Map / Χάρτης Ομολόγων Κοινωνικού Αντικτύπου*: <https://www.instiglio.org/en/sibs-worldwide/>.
- Laville, J.L., Levesque, B. & Mendell, M., «The Social Economy: Diverse Approaches and Practices in Europe and Canada» στο Antonella Noya & Emma Clarence (eds), *The Social Economy. Building inclusive economies*, OECD, 2007
- Lehner, O.M., Nicholls, A. 2014. *Social finance and crowdfunding for social enterprises: a public-private case study providing legitimacy and leverage*, Venture Capital.
- Lietar, B. A., (2001). *The Future of Money: Creating New Wealth, Work and a Wiser World*, London, Random House Business
- Meyer, C., & Hudon, M. (2018). *Money and the Commons: An Investigation of Complementary Currencies and Their Ethical Implications*. Journal of Business Ethics.
- Monzon, J.L. & Chaves, R., (2008). *The European Social Economy: concept and dimensions of the third sector*. Annals of Public and Cooperative Economics
- Moulaert, F., Ailenei, O., (2005). *Social Economy, Third Sector and Solidarity Relations: A Conceptual Synthesis from History to Present*. Urban Studies, Vol. 42, No. 11, 2037–2053
- Nasioulas, I., (2016). *The Greek Law 4430/2016 on Social and Solidarity Economy: Breakthroughs and Backdrops*. Social Economy Institute, Thessaloniki.
- OECD, (2013). *Job Creation through the Social Economy and Social Entrepreneurship*, Paris, Organisation for Economic Cooperation and Development / European Commission/LEED.
- OECD, (2016). *Understanding Social Impact Bonds*. OECD LEED Programme.
- OECD, (2020). *Social economy and the COVID-19 crisis: current and future roles*.
- OECD, (2020). *Regional Strategies for the Social Economy: Examples from France, Spain, Sweden and*

Poland. OECD LEED Papers, 2020/03. OECD Publishing. Paris.

Parlalis, S. K. (2011). *A case study: a local-based social economy project*

Pestoff, V., Hulgard, L. (2016). *Participatory Governance in Social Enterprise*. Voluntas.

Poirier, Y., (2014). *Social Solidarity Economy and related concepts Origins and Definitions: An International Perspective*. Quebec, Canada.

RIPESS, (2015), *Global Vision for a Social Solidarity Economy: Convergences and Differences in Concepts, Definitions and Frameworks*. Montreal.

Roy, J., M. McHugh, N. & Sinclair, S. (2018). *A Critical Reflection on Social Impact Bonds*. Stanford Social Innovation Review. Available at https://ssir.org/articles/entry/a_critical_reflection_on_social_impact_bonds

Scholz, T. (2016). *Platform Cooperativism: Challenging the Corporate Sharing Economy*. Rosa Luxemburg Stiftung, New York Office.

Selloni, D., (2017). *CoDesign for Public-Interest Services*. Springer International Publishing AG, Switzerland.

Seyfang, G., Longhurst, N., (2013). *Growing Green Money? Mapping Community Currencies for Sustainable Development*. University of East Anglia Norwich

Thake, S and Linayah, S (2009). *Investing in Thriving Communities: The final external evaluation report on the Adventure Capital Fund*. London: Adventure Capital Fund.

Utting, P., (ed.). (2015). *Social and Solidarity Economy: Beyond the Fringe*. London, Zed Books.

Utting, P., (2017). *Public Policies for Social and Solidarity Economy Assessing Progress in Seven Countries*. ILO, Geneva.

Vallet, G. (2016), *A local money to stabilize capitalism: the underestimated case of the WIR*, Economy and Society

VanDyck, C. K., (2017). *Concept and Definition of Civil Society Sustainability*. Center for Strategic and International Studies (CSIS), Washington.

Vidali, P., Bitsiori, Z. (2018). *The significance of social capital in process for achieving the survey of healthy aging*. Perioperative nursing (GORNA).

Westlund, H. (2003). *Form or contents? On the concept of social economy*. International Journal of Social Economics, Vol 30, No 11, MCB UP Ltd.

Wilkinson, C., Medhurst, J., Henry, N., Wihlborg, M., Braithwaite, B.W. (2014.). *A Map of Social Enterprises and their Eco-systems in Europe: Executive summary*. Brussels, European Commission.